

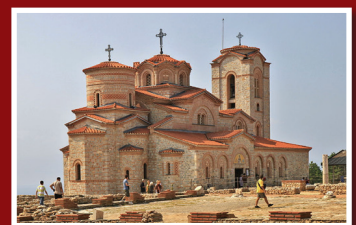


РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ



**ЗБОРНИК - ПРЕДАВАЊА
НА LV ЛЕТНА ШКОЛА
НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА**

Охрид, 17.8. — 2.9.2022 година



СКОПЈЕ, 2023



РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ

**ЗБОРНИК-ПРЕДАВАЊА НА LV ЛЕТНА ШКОЛА
НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ
ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА**

Охрид, 17.8. — 2.9.2022 година

За издавачот:

проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Уредник:

проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Зборник-предавања на LV летна школа на МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА
при УКИМ

Редакциски одбор:

проф. д-р Ордан Чукалиев
проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска
проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ
проф. д-р Биљана Мирчевска-Бошева
м-р Евдокија Илијевска

Јазична редакција:

Виолета Јованоска-Никовска - Момент Мал

Компјутерска обработка:

Винсент Графика

Печати: Винсент Графика

Тираж: 150 примероци

СОДЖИНА

Свечено обраќање на проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на универзитетот „св. Кирил и методиј“ во скопје.....	7
Поздравна реч на проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска, директорка на меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ.....	10
ИЗВЕШТАЈ НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА ПРИ УКИМ	13
Борче Арсов ЗБОРНИК НА ПРЕДАВАЊА ОД LIV ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА.....	37
ПРЕДАВАЊА	42
Елка Јачева-Улчар; Лазе Трипков; Ласко Цуровски ГЛАГОЛИЦАТА И КИРИЛИЦАТА НИЗ ПРИЗМАТА НА БОГАТОТО МАКЕДОНСКО КУЛТУРНО-ИСТОРИСКО НАСЛЕДСТВО И НИВНАТА ПРИМЕНА	43
Ѓоко Ѓорѓевски СВЕТИ НАУМ И ПРОРОКОТ НАУМ	57
Наташа Аврамовска ДРАМСКИОТ СВЕТ НА ГОРАН СТЕФАНОВСКИ МЕЃУ ЛОКАЛНОТО И УНИВЕРЗАЛНОТО.....	67
Искра Пановска-Димкова ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ ПРИ УСВОЈУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ.....	87
Катерина Велјановска ИМИЊАТА И ФРАЗЕОЛОГИЈАТА	101
Марија Паунова МАКЕДОНСКИ ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ МАТЕРИЈАЛ (ДИЈАХРОНИЈА / СИНХРОНИЈА).....	113
Славчо Ковилоски ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ КАКО КУЛТУРНА ИКОНА.....	124
Владимир Мартиновски ИНТЕРМЕДИЈАЛНИТЕ ДИЈАЛОЗИ НА СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА КНИЖЕВНОСТ СО СЛИКАРСТВОТО И МУЗИКАТА	137
Бобан Карапејовски ПРОМОТИВНА РЕЧ ЗА „КНИГА НА СВЕТИТЕ БРАЌА КИРИЛ И МЕТОДИЈ“	150

Иван Антоновски	
ПРВА АНТОЛОГИЈА НА ТВОРЕШТВОТО	
НА ОХРИДСКИТЕ РАСКАЖУВАЧИ	157
Иван Антоновски	
ФРАГМЕНТ ОД „БЕГАЛКА“ НА ИЉОСКИ И ИЗБОРИ ОД „КОНЗЕРВИРАНИ	
ИМПРЕСИИ“ НА СТЕФАНОВСКИ НА НЕКОЛКУ ЈАЗИЦИ.....	164
ПРЕВОДИ НА ФРАГМЕНТ ОД „БЕГАЛКА“ НА ВАСИЛ ИЉОСКИ.....	167
VASIL ILJOSKI - RUNAWAY	167
ВАСИЛ ИЉОСКИ - ПОБЕГУЉА	170
VASZIL ILJOSZKI - A SZÖKTETETT LEÁNY.....	174
VASIL ILJOSKI - УТЕЌЕНКА – LENKA KUMANOVANKA	178
ПРЕВОДИ НА ИЗБОРИ ОД „КОНЗЕРВИРАНИ ИМПРЕСИИ“	
ОД ГОРАН СТЕФАНОВСКИ	183
АДРЕСАР НА УЧЕСНИЦИТЕ НА 55. ЛЕТНА ШКОЛА	
НА МСМЈЛК ПРИ УКИМ.....	195



СВЕЧЕНО ОБРАЌАЊЕ НА ПРОФ. Д-Р НИКОЛА ЈАНКУЛОВСКИ, РЕКТОР НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ

Почитуван г. **Стево Пендаровски**, претседател на РСМ

Почитувана проф. д-р **Весна Мојсова-Чепишевска**, директор на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура (МСМЈЛК) при УКИМ,

Почитувана проф. д-р **Анета Дучевска**, декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“,

Почитувана проф. д-р **Емилија Црвенковска**, претседател на Македонскиот славистички комитет (МСК) и некогашна директорка на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура,

Почитувана проф. д-р **Елена Јованова-Грујовска**, директор на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“,

Почитувана проф. д-р **Наташа Аврамовска**, директор на Институтот за македонска литература

Почитувани семинаристи,

Почитувани професори (лектори и предавачи),

Добре дојдовте на 55. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура која си ја продолжува традицијата таму и каде што ја започна на своето старо, добро место – во Охрид, културно историското светилиште на духот и традицијата на македонистиката, со настава и предавања во живо во Конгресниот центар на УКИМ.

Добре дојдовте на јубилејното издание на овој стожерен настан за македонистиката и нејзината афирмација во светот.

Добре дојдовте, вие 60 семинаристи од 17 земји во светот. Овие бројки и на учесници и на земји се показател дека расте интересот за летната школа, но и дека расте интересот за изучување на македонскиот јазик, литература и култура. Така покрај учесници од земјите каде имаме македонистика како: Франција, Унгарија, Турција, Полска, Словачка, Чешка Република, Руска Федерација, Словенија, Хрватска, Србија, имаме учесници и од земји кои може во иднина да станат нови универзитетски центри каде што ќе се изучува македонскиот јазик, литература и култура како Австрија, Германија

и Италија. Радува дека по 2-3 години се враќаат и семинаристите од Романија, дека се зголемува бројот на заинтересирани за изучување на македонскиот јазик од Грција, радува и доаѓањето на учесници од два други континента т.е. од американското и азиското копно, па така учеството на семинаристи од САД и Јужна Кореја покажува дека се враќа интересот за изучувањето на македонскиот јазик и таму. Така што, радува фактот дека меѓу семинаристите се и универзитетски професори, значајни истражувачи од славистичкиот свет – лингвисти, книжевници и културолози и книжевни преведувачи, но и нови посветеници на македонистиката коишто искажуваат подготвеност да остварат влог во афирмацијата на македонскиот јазик, литература и култура во светот.

Во 73-годишнината на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје цврсто е вткаена и оваа 55-годишнина на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Затоа оваа летна школа како една од многуте активности на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура е исклучително значајна не само за македонскиот јазик, литература и култура, туку и за нашата држава воопшто, затоа што токму на оваа Школа се калат нашите најголеми поддржувачи и културни амбасадори во светот – странски македонисти.

МСМЈЛК при УКИМ за ова јубилејно 55. издание конципираше програма којашто ќе им овозможи нови видови на странските македонисти и ќе поттикне нови истражувачки потфати, опфаќајќи и сегменти од македонската култура коишто претходно не биле дел од програмските содржини. МСМЈЛК при УКИМ ќе стори сè за нејзиното успешно остварување. Овде крај Охридското Езеро ќе имате можност да ги совладувате и да ги совладате вештините од областа на македонскиот јазик со помош на искусните наставници на секојдневните лекторски часови од **Катедрата за македонски јазик и Катедрата за македонска книжевност и култура на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“**. Сигурни сме дека со нивната стручност и искуство тие ќе ви бидат одлични водичи низ тајните на македонскиот јазик, литература и култура. Вашите знаења од областа на македонистиката ќе може да ги надополните и со предвидените предавања од страна на предавачи од нашите високообразовни наставни и научни институции: МАНУ,

Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Институтот за македонска литература, Православниот богословски факултет. Но, преку програмата на ова исклучително значајно, јубилејно издание на Летната школа на МСМЈЛК при УКИМ, професори од некои од факултетите при УКИМ, со предавања од областа на македонската култура за **првпат ќе се вклучат во програмските активности на Семинарот**. Ова дополнително укажува дека мисијата на МСМЈЛК при УКИМ за афирмација на македонистиката и во тие рамки за промоција и на македонската култура постојано добива нови, поголеми димензии, при што Семинарот се издвојува како централно јадро на најстариот универзитет во земјата во промоцијата на македонскиот јазик, литература и култура во светот.

Минатата година целата беше во знакот на големиот јубилеј, 100 години од раѓањето на Блаже Конески. Достоинствено го одбележа и нашиот Универзитет. Достоинствено го одбележа и Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. **Чекориме исправено по стапките на Конески**. И колку се посилни нападите, колку се пониски навредите упатени на адреса на македонскиот јазик, литература и култура, толку сме поисправени како високообразовна и научна институција којашто ги негува и ги развива македонскиот јазик, литература и култура, којашто образува кадри на македонски јазик.

Јубилејот 55 години непрекинато одржување на Летната школа на МСМЈЛК при УКИМ е јубилеј во кој се вткаени двете петки што алудираат на највисоката оценка, студентската/универзитетската десетка. Така што како Универзитет и како Меѓународен семинар правиме сè таа десетка да ја добиеме и да ја оправдаме.

Почитувани, од името на Универзитетот и од свое име, вам, на учесниците и на лекторите и предавачите, ви посакувам плодна и успешна работа и посакувам сите да ја паметиме оваа 55. Летна школа по одличните резултати.

**ПОЗДРАВНА РЕЧ НА
ПРОФ. Д-Р ВЕСНА МОЈСОВА-ЧЕПИШЕВСКА,
ДИРЕКТОРКА НА МЕЃУНАРОДНИОТ
СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА ПРИ УКИМ**

Почитуван г. **Стево Пендаровски**, претседател на РСМ
Почитуван **проф. д-р Никола Јанкуловски**, ректор на УКИМ,
Почитувани проректори на УКИМ, **проф. д-р Биљана Ангелова**,
проф. д-р Ордан Чукалиев, **проф. д-р Валентина Гечевска** и
проф. д-р Христина Спасевска,
Почитувана **проф. д-р Анета Дучевска**, декан на Филолошкиот
факултет „Блаже Конески“,
Почитувана **проф. д-р Емилија Црвенковска**, претседател на
Македонскиот славистички комитет (МСК) и некогашна директорка на
Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура,
Почитувани членови на Советот на МСМЈЛК при УКИМ,
Почитувани семинаристи,
Почитувани професори (лектори и предавачи),

55. Летна школа на МСМЈЛК при УКИМ веќе ја започна својата работа и еве веќе два дена пополека но сигурно почнува да ги остварува планираните активности. Школата, покрај 55 годишната постојана поддршка (и материјална и организациска и морална) од УКИМ, и повеќе од 30 години со финансиска поддршка од Министерството за култура, од оваа година ја доби и финансиската поддршка од страна на Министерството за образование и наука, (а дел од програмските активности се под покровителство на Општина Охрид и Општина Вевчани). Годинава, за првпат, со поддршка за Школата се вклучија и општествено одговорни компании – „Тиквеш“, „Алкалоид“ и „Кожувчанка“, коишто за сите семинаристи обезбедија свои производи брендирани со логото на 55. Летна школа на МСМЈЛК при УКИМ. Така, нашите учесници на 55. ЛШ полесно ќе го совладаат македонскиот јазик или полесно ќе глаголат на македонски јазик со македонското вино Т² га за југ на „Тиквеш“, со возбудливиот чај од мајчина душичка на „Алкалоид“ и со питката вода на „Кожувчанка“.

Затоа, како директорка на МСМЈЛК при УКИМ, освен што искрено се радувам на ваквата поддршка, искажувам и голема благодарност до сите овие фактори. Секако тука е и посебната благодарност упатена до претседателот, г. Стево Пендаровски и до ректорот на Универзитетот, проф. д-р Никола Јанкуловски, како наши најголеми поддржувачи.

„Да сочуат некој својот народен јазик и да го бранит као светијн’а, значит, да останит он верен на дуот на својите предедовци и да уважаат се, шчо имаат они напраено за својето потомство. Да се откажит чоек от својот народен јазик, значит, да се откажит он и од народнијот дух. Милоста кон народнијот јазик јет наш долг и наше прво. Није сме должни да милуаме нашијот јазик, зашчо тој јет наш, исто така, као шчо ни јет наша таткоината ни.“ – ќе напише К. П. Мисирков во својата статија „Неколку зборои за македонскијот литературен јазик“.

Почитувани, ние 55 години како МСМЈЛК неуморно го браниме и народниот и стандардниот македонски јазик. Ние 55 години го пренесуваме и духот на нашите претходници и им ја всадуваме љубовта кон тој наш јазик на странските македонисти.

Ако ја прифатиме мислата на Витгенштајн која гласи: „Границите на мојот јазик се поистоветуваат со границите на светот.“, тогаш, и границите на македонскиот јазик преку вас, изучувачи на македонскиот јазик од 17 земји на оваа 55. ЛШ, како и на сите досега 55 летни и 2 зимски школи, се поистоветуваат со границите на светот.

„Горд сум на нашата жилавост. И покрај сиот нарушен идентитет, заврзани раце, крпа во уста, обезличеност и распарченост, жив сум и гладен сум за живот. Знаам дека ме има според нападите со кои работат да ме снема. Знаам дека сум според упорноста со која се трудат да не сум. Мојата жилавост излегува од аванот во кој ме толчат и тиганот во кој се крчкам. Токму тој аван и тој тиган се моите места на моќ.“, ќе напише Горан Стефановски во своите „Приказни од дивниот Исток“.

Почитувани семинаристи, ова се оние зборови што сакаме да ве научиме и вие да ги чувствувате како свои. Не е лесно, ама ние сме жилави и не се откажуваме од тоа нашата приказна да стане поблиска до вашата.

Се радувам и на најновите изданија на МСМЈЛК при УКИМ. Затоа и таа радост сакаме да ја споделиме со сите вас. Промоција на зборникот од предавања од претходната летна школа на МСМЈЛК при УКИМ е во рацете на проф. д-р Борче Арсов, долгогодишен лектор на школите на Семинарот. А потоа еве ги и новите изданија на учебниците за странци – „Тешкото“ (почетно рамниште) од проф. д-р Симон Саздов, „Лозје“ (средно рамниште) од доц. д-р Гордана Алексова и „Везилка“ (македонска литература и култура) од проф. д-р Весна Мојсова-Чепиш евска. Промоторка на изданијата коишто ќе се користат на јубилејната 55. Летна школа на МСМЈЛК при УКИМ, а потоа и на странските универзитети ќе биде проф. д-р Анета Дучевска, деканка на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

Но со завршувањето на 55. Летна школа, не завршуваат и активностите на МСМЈЛК. Зашто веднаш потоа е и 49. Меѓународна научна конференција и тоа на 4 и 5 септември 2022 во Конгресниот центар на УКИМ во Охрид. На Конференцијата, акцент ќе биде ставен на „Граматиката на македонскиот литературен јазик“ од Блаже Конески по повод 70 години од нејзиното објавување и на творештвото на Васил Иљоски и Горан Стефановски, по повод јубилеите – 120 години од раѓањето на Иљоски и 70 години од раѓањето на Стефановски.

Почитувани семинаристи,

Ви посакувам во наредните денови, сè таму до 2 септември, низ над 50 лекторски часови со вашите лектори: Гордана Алексова, Борче Арсов, Бобан Карапејовски, Бојан Петревски, Марија Пандева и Иван Антоновски и низ 11-те предавања на врвни специјалисти и еминентни истражувачи од УКИМ, за важни теми за македонскиот јазик, литература и култура, да успеете да го подигнете сопственото ниво на познавање на македонскиот јазик, литература и култура.

И посакувам многу да се вљубите и во Охрид и во Македонија и во македонскиот јазик, литература и култура.

ИЗВЕШТАЈ НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА ПРИ УКИМ

Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ, во периодот од 1.10.2021 до 30.9.2022 година, ги спроведуваше своите активности согласно со својата дејност во рамките на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Дејноста се одвиваше во следниве насоки:

1. Организирање и грижа за работата на лекторатите по македонски јазик и на универзитетските центри каде што се изведува настава по македонски јазик, литература и култура;
 2. Подготовка, организирање и реализирање на **Втората зимска школа** на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ;
 3. Подготовка, организирање и реализирање на **55. Летна школа** на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, како и организирање на **49. Меѓународна научна конференција**;
 4. Издавачка дејност за потребите на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура (изданија наменети за Летната школа, за лекторатите, за Меѓународната научна конференција, издавање на учебници по македонски јазик, литература и култура за странци);
 5. Организирање подготвителна настава по македонски јазик за странските студенти што ќе се запишуваат на Универзитетот „Св Кирил и Методиј“.
- 1. Организирање и грижа за работата на лекторатите по македонски јазик и на универзитетските центри каде што се изведува настава по македонски јазик, литература и култура;**
- 1.1. Во учебната 2021/2022 година работеа 7 лекторати по македонски јазик на универзитетите во странство, под управа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Тоа се лекторатите во: Р Турција (Истанбул), Р**

Унгарија (Будимпешта), Р Полска (Краков и Сосновјец), Руска Федерација (Москва), Р Хрватска (Риека) и Р Франција (Париз). Треба да се спомене и лекторатот во Ниш каде лекторот се избира по препорака на ректорот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и таа должност веќе четири години ја обавува м-р Моника Илкова.

Во 2022 година беа реализирани Конкурсите за избор на лектори по македонски јазик во Р Франција (Париз), Р Хрватска (Риека), Р Полска (Сосновјец) и Р Романија (Букурешт).

Исто така во септември 2022 година беше објавен и Конкурсот за избор на лектор по македонски јазик на на Универзитетот за странски студии во Пекинг, Народна Република Кина.

Од учебната 2022/2023 година се очекува да започат со работа избраните лектори во Букурешт и Анкара.

1.2. Во продолжение ги доставуваме и извештаите за работата на лекторатите по македонски јазик:

Лекторатот во Сосновјец

Според извештајот на лекторот Никола Илиевски во лекторатот во Сосновјец (Полска) македонскиот јазик се изучувал на повеќе нивоа и тоа:

Во трета година студентите на славистика го изучувале македонскиот јазик како втор главен предмет (**7 студенти**). Тие имале четири часа неделно македонски јазик, 2 часа по граматика и пишување, 1 час за разбирање пишан и говорен текст и 1 час за конверзација.

Во петта година година студенти на славистика го изучувале македонски јазик како втор главен предмет (**4 студенти**). Тие имале четири часа неделно.

Лекторатот во Истанбул

Според извештајот на лекторката д-р Габриела Ивановска во лекторатот на Истанбулскиот универзитет, македонскиот јазик се изучувал според следниве податоци:

- Вовед во македонскиот јазик II – 16 студенти;
- Македонски јазик II – 13 студенти;

- Напреден македонски јазик II – 17 студенти;
- Македонски јазик-превод и приемена – 5 студенти.

Покрај веќе постоечките програми, студентите ќе можат да ги слушаат и Македонски I, II, III и IV, програмите се од изборен карактер и ќе можат да ги бираат сите студенти на Инстанбулскиот универзитет, а не само студентите од Факултетот за литература.

Лекторатот во Будимпешта

Според извештајот на лекторот м-р **Златко Панзов**, наставата ја посетувале **23 студенти**.

Наставата се изведувала преку наставните предмети: Македонски јазик 1, Македонски јазик 2, Македонски јазик 3, Македонски јазик 4, Македонска култура и Запознавање со Македонија.

Лекторатот во Риека

Наставата по македонски јазик и литература ја посетувале **48 студенти**. Лекторатка м-р **Биљана Стојановска** ги предавала следниве предмети: Македонска култура и цивилизација, Македонски јазик 2, Македонски јазик 4 и Македонски јазик за преведувачи I.

На 29 септември 2021 година на Филозофскиот факултет во Риека студентката по кроатистика Тиана Лакосељац го одбрани дипломскиот труд на тема: **Концептот (не)успех во хрватската и во македонската фразологија**, под менторство на проф. д-р Жељка Мацан и под коменторство на лекторката м-р Биљана Стојановска. Ова е прв дипломски труд од областа на македонскиот јазик.

На 3 ноември 2021 година на Филозофскиот факултет гостувала делегација од РС Македонија во Р Хрватска, проф. д-р Наталија Поповска, директорка на македонскиот Културно-информативен центар и проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска, директорка на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ.

На овој работен состанок присуствувале и м-р Биљана Стојановска, лекторка по македонски јазик на Филозофскиот факултет во Риека, академик Горан Калоѓера, основоположник на лекторатот по македонски јазик во Риека, како и проф. д-р Дејан Дуриќ, раководител на Отсекот за кроатистика при Филозофскиот

факултет во Риека. Под дискусијата било одлучено во 2023 година да се одбележи 15 години од основањето на лекторатот во Риека и да се издаде монографија која би се промовирала на тој свечен настан.

Лекторатот во Москва

Во летниот семестар во учебната 2021/2022 година на Московскиот Државен Универзитет „Ломоносов“ според **лекторката м-р Марија Пандева**, наставата се одржувала дистанцирано, односно по електронски пат. На катедрата за македонски јазик и литература активно се држело настава со две групи, една почетна што го изучувале македонскиот јазик како втор странски јазик, и една група со студентите што биле прва година на постдипломски студии.

Лекторатот во Краков

Во летниот семестар во учебната 2021/2022 година, на Јагелоњскиот универзитет во Краков, Полска, според **лекторката м-р Елена Мицевска Змејкоска** наставата ја посетувале **15 студенти**.

Одржани се сите предавања по следниве предмети:

- Практична наука по македонски јазик како втор јазик (II, IV и V година);

Лекторатот во Париз

Лекторатот по македонски јазик при ИНАЛКО во Париз, Република Франција, функционира во склоп на Одделот за европски јазици и цивилизации, а македонскиот јазик во Париз може да се изучува на тригодишни додипломски студии, на двегодишни мастер-студии и на тригодишни докторски студии. Според **лекторот м-р Ѓоко Здравески** наставата ја посетувала вкупно **8 студенти**.

Во овој лекторат проф. д-р Фроса Пејоска- Бушро ги држи предметите: Теориска граматика 1, 3 и 5, Македонска цивилизација од 6 век до денес, Геополитика на Македонија 1 и Македонска усна традиција 1. Во наставата учествува и м-р Дарко Ристовски кој ги држи предметите: Јазикот во медиумите 1, Македонскиот јазик во администрацијата 1, Македонски правни текстови 1 и Македонски економски текстови 1. М-р Ѓоко Здравески, ги држи

предметите: Граматички вежби и текстови 1 и 3, Усно разбирање и усно изразување 1, Писмено изразување и превод од француски на македонски јазик 1, Објаснување на текстови и превод од македонски на француски јазик 1, Устен превод од француски на македонски јазик и усно експозе, Историја на македонскиот јазик, Превод и редакција од француски на македонски јазик 1 и Тематски разговор и лексика.

1. 3. Изучување на македонскиот јазик, литература и култура на други странски универзитети

1. 3. а. Одбележани шест децении македонистика на Универзитетот во Љубљана

Годинава (2022) се навршија 60 години од поставувањето на темелите на изучувањето на македонистиката на Филозофскиот факултет при Универзитетот во Љубљана, односно од отворањето на првиот лекторат по македонски јазик во светот, којшто потоа, во академската 1984/85 година прерасна во љубљанска Катедра за македонски јазик и книжевност. Овој значаен јубилеј беше одбележан на **Денот на македонскиот јазик – 5 Мај**, со свечен настан во виртуелен формат, организиран од Катедрата за македонски јазик и книжевност при Одделот за славистика на Филозофскиот факултет при Универзитет во Љубљана.

По овој повод, во пресрет на одбележувањето, Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје упати честитка до Филозофскиот факултет во Љубљана.

На настанот со којшто се одбележа големиот јубилеј, присутните – универзитетски професори од двете земји и некогашни и сегашни студенти, срдечно ги поздрави деканката на љубљанскиот Филозофски факултет, проф. д-р Мојца Шламбергер Брезар, а со поздравната реч и честитки се обрати и амбасадорката на РС Македонија во Р Словенија, Сузана Зеленковска. Амбасадорката им се заблагодари на студентите кои го изучуваат македонскиот јазик и на тој начин придонесуваат за неговата меѓународна афирмација, а изрази и задоволство од плодната соработка на љубљанската Катедра за македонски јазик и книжевност со македонските филолошки

институции. Своите поздравни, честитки и убави желби ги упати и раководителката на Одделот за славистика, доц. д-р Шпела Севшек Шрамел, којашто укажа на резултатите од посветената работа на љубљанската македонистика и го истакна активниот влог на студентите во вид на бројни дипломски и магистерски трудови, настапи на научни и стручни конференции и културни манифестации, објавени преводи итн. Свое обраќање во коешто подетално потсети на влогот на нејзините преходници – македонисти на Љубљанскиот универзитет, одржа и раководителката на Катедрата за македонски јазик и книжевност, проф. д-р Намита Субиото.

Во централниот дел на настанот, на покана на љубљанскиот Филозофски факултет, проф. д-р Катерина Велјаноска одржа предавање на тема „Личните имиња во македонската фразеологија“, со коешто ги престапи своите најнови истражувања на полето на фразеологијата на македонскиот јазик и предизвика голема заинтересираност кај присутните.

1. 3. 6. Други активности

На престижниот UCL (London's Global University) – School of Slavonic and East European Studies се изучува македонскиот јазик и таму е ангажирана професорката Ана Илиевска Завршник и тоа за наставата за курсот за почетници. Овој вечерен курс продолжи да работи и во академската 2021/2022 година каде на почетниот курс биле запишани 5 слушатели.

Македонскиот јазик се изучува уште во десетина други универзитети и тоа во Торонто (Канада), Перм, Санкт Петербург (Руска Федерација), Љубљана и Марибор (Словенија), Белград, Нови Сад, Ниш (Србија), Загреб (Хрватска), Познањ (Полска), Брно и Храдец Кралове (Чешка). Во овие центри наставата најчесто ја изведуваат странски професори – македонисти. Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура постојано ја следи работата на овие центри и е во тесна соработка со колегите, особено околу работата на Зимските и Летните школи.

Работата во лекторатите и центрите беше следена постојано преку извештаите на лекторите и на колегите кои ја изведуваат наставата на соодветните универзитети. Од извештаите се констатира дека

скоро во сите центри наставата по македонски јазик се изведува континуирано и со солиден број студенти.

2. Подготовка, организирање и реализирање на Втората зимска школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ;

Втората зимска школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура (МСМЈЛК) при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје (УКИМ), се одржа од 24 јануари до **29 јануари 2022 година на далечина** (онлајн) преку алатката „Зум“. Наставата на оваа школа беше со вкупен фонд од 30 часа, респоредени во шест работи денови по пет часа.

Втората зимска школа беше отворена на 24 јануари 2022 година, со обраќањето на проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, а свое обраќање имаше и директорот на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска.

На оваа **Втора зимска школа** учествуваа **39 стипендисти/семинаристи од седумнаесет (17) земји** (како од Грција, Бугарија, Турција, Србија, Хрватска, Словенија, но и од другите европски земји, како Унгарија, Чешка, Словачка, Полска, Руската Федерација, Франција, Италија, Швајцарија, но и од САД и Велика Британија, а за првпат после долго време и од Австралија). Учесниците беа предложени од страна на лекторатите и на центрите каде што се изучува македонскиот јазик, литература и култура и по препорака на лекторите и универзитетските професори. На оваа **Втора зимска школа** учествуваа магистранти од областа на македонистиката и славистиката, преведувачи и студенти кои го изучуваат македонскиот јазик, литература и култура, а дел од нив во своите научни истражувања особено внимание посветуваат на македонистиката. Овој голем интерес е и благодарение на вложеноста на нашите лектори по македонски јазик во лекторатите на странските универзитет, како и на професорите/предавачите македонисти и слависти на странските универзитети. Времето што го избравме за одржување на оваа школа се покажа како погодно (на крајот од првиот месец од новата година, во малиот интервал меѓу

двата семестра – зимскиот и летниот) за што зборува и зголемениот интерес за оваа Втора зимска школа.

Учесниците имаа можност да го изучуваат или да го усовршуваат македонскиот јазик преку лекторски вежби кои се одржува секоја работен ден во траење од пет дена и тоа на далечина. Учесниците беа поделени во лекторски групи според 6 степени на познавање на македонскиот јазик.

Наставата за сите нивоа на познавање на македонскиот јазик се одвиваше главно **по учебниците за македонски јазик за странци** (достапни и на страница на УКИМ како ПДФ на (http://www.ukim.edu.mk/mk_content.php?meni=201&glavno=34):

„Тешкото“ од Симон Саздов (почетно рамниште),

„Лозје“ од Гордана Алексова (средно рамниште),

„Златоврв“ од Анета Дучевска (напредното рамниште – јазик) и

„Везилка“ од Весна Мојсова-Чепишевска (напредното рамниште – литература и култура), сите во издание на УКИМ.

Лекторската група за основен почетен степен (A1) броеше **5 семинаристи**. Според лекторката м-р Биљана Стојановска, наставата за семинаристите за ова ниво била прилагодена на начин да им овозможи освежување на веќе стекнатото знаење и стекнување на нови граматички и лексички содржини од областа на македонскиот јазик, како и работа на четирите сегменти при изучувањето на секој странски јазик: зборување, пишување, разбирање и слушање. Почетниците во оваа група работеле по учебникот за изучување на македонскиот јазик на почетно рамниште „Тешкото“ од авторот Симон Саздов, и од учебникот „Божилак“ од авторките Искра Пановска-Димкова и Татјана Гочкова-Стојановска. Сите учесници од почетната група биле посветени и вложиле голем труд во процесот на изучување на македонскиот јазик и ги извршувале задачите добиени како домашна работа.

Другата **лекторска група од почетниот курс ја водеше м-р Марија Пандева**. Во оваа група имаше тројца слушатели. Според извештајот на лекторката семинаристите ги совладале азбуката и фонетските правила, како и сегашното и идното време, именките, придавките и заменките, а и присвојните заменски придавки. Голем

предизвик за семинаристите била употребата на членот. Преку текстови и вежби, семинаристите усвоиле вокабулар за семејството и домот, храната, сообраќајот и секојдневните активности. За наставата, како основен учебник се користел „Тешкото“ од Симон Саздов, а како помошен учебник се користел „Божилак“ од авторките од Искра Пановска-Димкова и Татјана Гочкова-Стојановска. Покрај граматичките содржини, студентите искажале интерес и за македонската култура, македонските градови и празниците што се слават во Македонија. Исто така, се запознале и со македонската музичка сцена. Семинаристките ги слушале часовите со внимание и со голем интерес.

Средниот курс (Б1/Б2) го водеше **д-р Борче Арсов**. Во оваа група биле вклучени **8 семинаристи**. Според извештајот на лекторот д-р Борче Арсов, како главно и основно учебно помагало се користела електорнската верзија на учебникот „Лозје“ на Гордана Алексова, но биле користени и многу други материјали од други учебници како што е учебникот „Macedonian: A Course for Beginning and Intermediate Students. 3rd, Revised Edition“ од Кристина Крамер и Лилјана Митковска. како и специјални и оригинални вежби однапред подготвени од страна на самиот лектор. Според неговиот извештај, на учесниците им биле споделувани материјали преку алатките на Гугл и „Гугл драјв“, се водела и евиденција за сработеното, а дополнително секој учесник имал и своја папка каде што ги прикачувале своите домашни задачи. Дополнително, се користеле и многу други материјали, односно авторски вежби за граматика, за конверзација, за слушање и разбирање и за пишување, однапред подготвени од страна на лекторот. Интересот на учесниците за македонскиот јазик, литература и култура бил особено голем, а тоа се забележувало преку нивната редовност на лекторските вежби, преку вклученоста во наставата, како и преку напорот и желбата македонскиот јазик да го користат во секоја пригода за време на часовите.

Во групата за **средниот курс (Б2)** што го водеше **д-р Бобан Карапејовски**, како основно помагало бил користен учебникот за македонски јазик за странци за средно рамниште „Лозје“ од авторката Гордана Алексова. Исто така, бил користен и учебникот „Суница“ од истата авторка, како и „Граматиката за странци“ и

прирачникот „Македонски јазик за странци“ од Лилјана Минова-Ѓуркова. Се користеле и други авторски текстови и вежби. Јазичниот курс на средно ниво го посетувале осуммина семинаристи. Со оглед на тоа што семинаристите биле студенти, но и преведувачи и универзитетски професори по лингвистика на своите универзитети, се работи за потенцијали што може да се искористат во нивните држави и на факултетите каде што се ангажирани или студираат за идна, натамошна соработка, развој на меѓууниверзитетските врски и негување и промоција на македонистиката.

Напредниот курс за литература го водеше м-р **Иван Антоновски**. На напредниот курс по литература учествувале седуммина семинаристи.

Според извештајот на лекторот, лекторската настава на курсот, во целост била посветена на творечкиот опус на Горан Стефановски, по повод 70 години од неговото раѓање. Во првиот дел на курсот (24 и 25 јануари), фокусот бил ставен на особеностите на драмското творештво на Стефановски, преку анализа на фрагменти од драмата „Чернодрински се враќа дома“, од учебникот по македонска литература и култура за странци „Везилка“ од авторката Весна Мојсова-Чепишевска. Потоа, одделно внимание било посветено на кусите прозни текстови од книгата „Конзервирани импресии“ (дел на часовите на 25 јануари, 26 јануари и дел на часовите на 27 јануари), додека во третиот дел на курсот, вниманието било насочено кон есеистичкото творештво на Стефановски, преку есеите „За нашата приказна“ и „Искра што се измолкнува“ (дел на часовите на 27 јануари и 28 јануари). Во текот на последниот ден од курсот биле резимирани согледувањата за особеностите на творештвото на Стефановски, опфаќајќи ги сите жанрови коишто се присутни во опусот, се анализирале одделни фрагменти од творештвото коишто се илустрација на особеностите и одделно внимание се посветило на преводи на текстови од Стефановски, подготвени од семинаристите во текот на Школата, при што биле споделени и нивните индивидуални видувања и интерпретации на делот од опусот на Стефановски опфатен преку избраните книжевни текстови коишто биле предмет на анализа во рамките на лекторската настава.

Курсот по македонски јазик за напредното рамниште од областа на јазикот го водеше д-р Гордана Алексова. Според извештајот на лекторката во групата учествувале **7 слушатели**.

Наставата се спроведувала според учебникот „Златоврв“ од Анета Дучевска, а работата на часовите се одвивала во активна наставна атмосфера. Комуникацискиот метод, кој бил во основата на работата на курсот, како и заинтересираноста на учесниците за многу јазични прашања од и надвор од содржините на прирачникот, придонесле за динамична интеракција и за постојано поттикнување на нови теми за истражување од страна на изучувачите на македонскиот јазик од оваа група. Со оглед на тоа што наставата по македонски јазик како странски на Зимската школа за македонски јазик и литература се изведуваше од далечина, искуството од курсот со оваа група е целосно позитивно во однос на можностите за изведување на наставата и во однос на нејзиното конкретно спроведување, што се потврдило и со редовното и потполно присуство на слушателите.

Во рамките на Школата беше организирано и заедничко виртуелно дружење на сите учесници.

Со цел да се задржи традицијата на Книгата на впечатоци, и годинава, повторно беше подготвена „**Виртуелна книга на впечатоци**“, односно „Гуглдок“ (GoogleDoc), документ до кој имаа пристап сите учесници и во кој сите можеа на свој оригинален начин, да ги забележат своите впечатоци од Втората зимска школа.

По завршувањето на оваа **Втора зимска школа**, како и по комплетирањето на сите преводи се планира овие преводи да станат дел од најновиот Зборник-Предавања на идната т.е. 55. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ.

За своето учество посетувачите на **Втората зимската школа** добија Уверение (кое им е испратено и во скенирана форма во нивните електронски сандачиња на нивните електронски адреси, но и преку пошта на адресите на нивните домови и универзитети ширум светот).

Повеќето од семинаристите беа исклучително задоволни од Втората зимска школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, но и од нејзината реализација на

далечина, а особено од можноста да ги усовршат и да ги збогатат своите знаења од областа на македонистиката во овој нов термин.

Сите настани беа и медиумски покриени така што во текот на целиот месец јануари и имаше постојано информации околу работата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

Во овој извештај ги посочуваме следниве (подредени според формата на самите прилози и според датумот на објавата):

ПРИЛОЗИ ЗА ВТОРАТА ЗИМСКА ШКОЛА

- [https://kultura.gov.mk/%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%80/;](https://kultura.gov.mk/%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%80/)
- [https://www.slobodenpecat.mk/pochna-vtorata-zimska-shkola-na-seminarot-za-makedonski-jazik-so-uchestvo-na-nad-40-stranski-makedonisti-i-slavisti/;](https://www.slobodenpecat.mk/pochna-vtorata-zimska-shkola-na-seminarot-za-makedonski-jazik-so-uchestvo-na-nad-40-stranski-makedonisti-i-slavisti/)
- <https://mia.mk/%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%88%D0%B8-%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB-D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B8-%D1%83%D0%BA%D0%B8%D0%BC-%D0%BF/;>
- <https://www.fakulteti.mk/news/24012022/40-stranski-makedonisti-i-slavisti-od-17-zemji-na-vtorata-zimska-shkola-pri-ukim;>
- <https://www.youtube.com/watch?v=flo6Wu577x0>, телевизиски прилог за Втората зимска школа на МСМЈЛК при УКИМ;
- <https://www.novamakedonija.com.mk/makedonija/politika/makedonskiot-jazik-zhivee-i-nadvor-od-makedonija/>

- ГОСТУВАЊА НА ПРОФ. Д-Р ВЕСНА МОЈСОВА-ЧЕПИШЕВСКА:
- https://www.youtube.com/watch?v=p1WH_iZrPZY
- <https://www.youtube.com/watch?v=flo6Wu577x0>
- <https://www.youtube.com/watch?v=deItEWv02SY>, разговор за успешно завршената Втора зимска школа на МСМЈЛК при УКИМ

3. Подготовка, организирање и реализирање на 55. летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, како и организирање на 49. Меѓународна научна конференција;

3. 1. Јубилејната 55. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ се одржа од 17. 08. 2022 до 02. 09. 2022 година во Конгресниот центар во Охрид.

55. Летна школа беше отворена на 19. 08. 2022 г., со обраќањето на г. Стево Пендаровски, претседател на РС Македонија, а свои обраќања имаа и ректорот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, проф. д-р Никола Јанкуловски, како и директор на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска.

На свеченото отворање беше промовиран Зборникот-Предавања на 54. Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ, а промотор беше проф. д-р Борче Арсов.

Имаше промоција и на вторите изданија на учебниците по македонски јазик за странци „Тешкото“, „Лозје“ и „Везилка“, а промотор беше деканката на Филолошкиот факултет „Блаже Конески, проф. д-р Анета Дучевска.

На оваа Летна школа учествуваа 52 стипендисти од 17 земји. Учесниците беа предложени од страна на лекторатите и на центрите каде што се изучува македонскиот јазик, литература и култура и по препорака на лекторите и универзитетските професори. Оваа година на Летната школа учествуваа магистранти од областа на македонистиката и славистиката, преведувачи и студенти кои го изучуваат македонскиот јазик, литература и култура, а дел од нив

во своите научни истражувања особено внимание посветуваат на македонистиката.

Учесниците имаа можност да го изучуваат или да го усовршуваат македонскиот јазик преку лекторски вежби кои се одржува секоја работен ден во траење во период од 9 до 12:30 часот. Учесниците беа поделени во лекторски групи според три степени на познавање на македонскиот јазик.

Лекторската група за основен почетен степен (A1) имаше вкупно **7 семинаристи**. Во оваа група учесниците беа главно од несловенско потекло. Учесниците во оваа група студираат или студирале некој словенски или балкански јазик. Според лекторката **м-р Марија Пандева**, главен учебник за потребите на наставата бил „Тешкото“ од Симон Саздов, а се користеле материјали од „Божилак“ од Искра Пановска-Димкова и Татјана Гочкова-Стојановска, како и од Граматиката на Блаже Конески и Општата граматика на македонскиот јазик од група автори.

Освен со граматиката на македонскиот јазик, според Пандева, студентите се запознале и со македонската култура, особено со убавините на оваа земја, се заинтересирале за истражување на мапата на Македонија, притоа користејќи ја новоусвоената лексика, се запознале со македонската музика и актуелната музичка сцена, ги изгледале македонските краткометражни филмови „Ќе дојдат деца“ и „Борба за смрт“ од Елеонора Венинова, „Види ја ти неа“ во режија на Горан Столевски и „Човекот со чудна навика да ме удира со чадор по глава“ во режија на Вардан Тозија.

Курсот за напреднати почетници (A2) го предводеше **проф. д-р Борче Арсов**. Во групата годинава имаше вкупно **9 семинаристи**. Како главно учебно помагало, според лекторот Арсов, се користел учебникот „Тешкото“. Дополнително се користеле и многу други материјали од други учебници за македонски јазик за странци, како и специјални и оригинални вежби однапред подготвени од страна на самиот лектор. Часовите во рамки на лекторите вежби биле организирани во неколку дела: граматика, слушање и разбирање, зборување и пишување.

Семинаристите во текот на школата секојдневно добивале домашни задачи, кои успешно ги завршувале, а работата на часовите почнувала со порверка на домашната работа од претходниот ден и

со дискусија за најчестите грешки. Со оглед на тоа што ниту еден од семинаристите немал проблем со разбирањето на јазикот, тие биле поттикнати да ги следат и предавањата што се одржуваа по лекторските вежби.

Средниот курс (Б1) го водеше **доц. д-р Бојан Петревски**. Во групата биле вклучени **11 семинаристи**:

Во фокусот биле повеќе граматички, конверзациски и лексички вежби. Во таа смисла, поголемиот дел од граматичкиот материјал се однесувале на:

- функциите и употребата на предлозите (со акцент на полифункционалноста на некои од нив);
- изразувањето на неопределеноста и на определеноста во именската група (разликите помеѓу т.н. неопределен член и неопределените заменки, како и функционалната и морфолошката дистрибуција на определениот член);
- удвојувањето на директниот и на индиректниот објект (состојбата во практиката наспрема перспективата на нормата и случаите интересни во насока на дополнителната граматикализација на оваа појава);
- категоријата вид и минатите времиња (основните и дополнителните значења на минатото неопределено наспрема минатото определено свршено и несвршено време, како и аористните форми од морфолошки аспект).

При разработката на секоја од граматичките теми, посебно место заземале најчестите грешки при изучувањето на македонскиот јазик како странски.

Значителен дел од часовите им бил посветен на развивањето на конверзациските вештини и на збогатувањето на лексичкиот фонд, што вклучувало толкување и осврт на текстови со различни содржини, како и развивање дискусии и аргументации за поширок дијапазон на теми. Тој дел бил ориентиран кон можностите за изразување на една содржина со повеќе форми, но и кон можностите една форма да се однесува на повеќе значења. Засебен дел ѝ бил посветен и на проблематиката на колокациите во македонскиот јазик.

Средниот курс (Б2) го водеше **проф. д-р Гордана Алексова**, а во работата на групата учествувале **11 семинаристи**. Во фокусот биле повеќе граматички, конверзациски и лексички вежби. Според извештајот на лекторката, оваа година курсот се изведувал според содржините од второто – изменето и дополнето издание на учебникот „Лозје“ од Гордана Алексова. Неговите нови содржини, како и новата форма на некои стари содржини се покажувале како убаво и функционално дополнување на постојниот материјал, но и како корисна замена на дел од некои текстови и вежби. Работата на часовите се одвивала во особено плодна и жива интерактивност, за што, со сигурност, придонесувало и високото ниво на познавање на македонскиот јазик од страна на слушателите – разговорно и граматички. За подвлекување е податокот дека учесниците се интересирале и за многу јазични и културолошки прашања надвор од содржините на прирачникот. И покрај тоа, акцентот бил ставен на морфолошки, морфосинтаксички, синтаксички, лексички и стилистички теми.

Учебникот „Лозје“ нуди богати комуникациски содржини во функција на соодветните лингвистички теми, сообразени со современи глобални состојби од областа на културата, образованието, екологијата, економијата, туризмот итн., па разнообразноста на учесниците во однос на изворниот јазик и на културолошката позадина не претставуваше пречка во текот на часовите.

Напреднатиот курс за јазик го водеше **доц. д-р Бобан Карапејовски**, а овој курс го посетуваа **6 слушатели**. Според извештајот на лекторот, како основно помагало бил користен учебникот за македонски јазик за странци за напредното рамниште „Златоврв“ од авторката Анета Дучевска. Исто така, била користена и Граматиката за странци, како и прирачникот „Македонски јазик за странци“ од Лилјана Минова-Гуркова. Се користеа и други авторски текстови и вежби, особено други содржини од областа на синтаксата и на стилистиката. Со оглед на тоа што семинаристите се предавачи или изучувачи на македонскиот јазик, но и лингвисти со поширок интерес, лекторските часови биле конципирани така што, покрај учебниците и готовите материјали за вежби, се воделе дискусии на различни јазични теми, кои помогнале и за збогатување

на лексичкиот и фразеолошкиот фонд на учесниците, вежбање конверзација во реални околности, но и за подлабоко запознавање со македонскиот јазик, од една страна, но и со балканскиот и словенскиот контекст во кој се наоѓа, како и извесни споредбени паралели со јазиците од кои доаѓа учесниците.

Напреднатиот курс за литература го водеше **асс. м-р Иван Антоновски**, а овој курс го посетуваа **7 слушатели**.

Според Извештајот на лекторот, лекторската настава на курсот се остварил со користење на новото, второ дополнето и изменето издание на учебникот „Везилка“ од Весна Мојсова-Чепишевска, при што имајќи го предвид интересот на дел од семинаристите за поновите остварувања во современата македонска книжевност, од одделно значење беа дополненијата на учебникот, вклучително и читанката којашто е составен дел од него, а предизвика дополнителен интерес кај семинаристите. Одделно внимание во рамките на курсот бил посветено на творештвото на Горан Стефановски (со користење на учебникот и овозможени дополнителни материјали за семинаристите) и на творештвото на Васил Иљоски (со користење на учебникот и овозможени дополнителни материјали за семинаристите), по повод јубилеите – 120 години од раѓањето на Иљоски и 70 години од раѓањето на Стефановски. Во рамките на курсот бил остварен и разговор посветен на Стефановски, со режисерот Слободан Унковски. Одделно внимание му било посветено и на Блаже Конески, во чест на јубилејот 70 години од објавувањето на „Граматика на македонскиот литературен јазик“, при што по совладувањето на лекцијата за Конески како нулта точка на македонската култура, на часовите бил остварен и разговор со Весна Мојсова-Чепишевска, која остварила интерактивна дискусија за прашањата и согледувањата коишто кај семинаристите ги поттикна овој нов сегмент на учебникот „Везилка“.

Наставата се одвивала интерактивно, со постојана вклученост на семинаристите преку дискусии и заеднички анализи, покрај наставата, семинаристите имаа и задолженија за домашна работа и им беа обезбедувани и во е-формат им беа доставувани и допонтелни материјали, како во контекст на наставата на курсот, така и во контекст на нивниот интерес за продлабочено

запознавање со македонската литература и култура. Како резултат на задолженијата, од семинаристите биле изготвени повеќе текстови, од коишто еден дел заслужуваат и објава, а се подготвени и преводи на дел од драмскиот текст „Бегалка“ на Васил Иљоски.

Летната школа понуди и преведувачката работилница која ја водеше проф. д-р Лидија Танушевска, како и курс по народни ора што го водеше Сашко Јовановски.

Оваа година, според програмата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура се реализираа сите предвидени предавања и тоа од различни области, од страна на универзитетски професори и истакнати научни работници.

Во областа на јазикот предавањата ги реализираа:

- проф. д-р ЕЛКА ЈАЧЕВА-УЛЧАР, ЛАСКО ЦУРОВСКИ И ЛАЗЕ ТРИПКОВ: ГЛАГОЛИЦАТА И КИРИЛИЦАТА НИЗ ПРИЗМАТА НА БОГАТОТО МАКЕДОНСКО КУЛТУРНО-ИСТОРИСКО НАСЛЕДСТВО И НИВНАТА ПРИМЕНА
- проф. д-р ИСКРА ПАНОВСКА ДИМКОВА: ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ ПРИ УСВОЈУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ
- проф. д-р КАТЕРИНА ВЕЛЈАНОВСКА: ИМИЊАТА И ФРАЗЕОЛОГИЈАТА

Во областа на литературата и културата предавањата ги реализираа:

- проф. д-р НАТАША АВРАМОВСКА: ЛОКАЛНОТО И УНИВЕРЗАЛНОТО ВО ДРАМСКИОТ СВЕТ НА ГОРАН СТЕФАНОВСКИ
- проф. д-р КРИСТИНА НИКОЛОВСКА: РАЗГОВОРНИЦА-ТВ-ЉУБОПИТНИЦА И КНИГА ПРАШУВАЛНИЦА
- проф. д-р СЛАВЧО КОВИЛОВСКИ: ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ КАКО КУЛТУРНА ИКОНА
- проф. м-р ЛИДИЈА ГЕОРГИЕВА: ЗБОРУВАТЕ ЛИ МАКЕДОНСКА МОДА?
- проф. д-р ВЛАДИМИР МАРТИНОВСКИ: ИНТЕРМЕДИЈАЛНИТЕ ПРОНИКНУВАЊА НА

СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА КНИЖЕВНОСТ СО СЛИКАРСТВОТО И МУЗИКАТА

- проф. д-р ВЕЛИКА СТОЈКОВА-СЕРАФИМОВСКА:
МАКЕДОНСКАТА ТРАДИЦИОНАЛНА КУЛТУРА,
КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО И ИДЕНТИТЕТ

И оваа година, како и претходните, во реализација на предвидените активности на 55. Летна школа, беа вклучени повеќе единици на УКИМ, меѓу кои: Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и Институтот за македонска литература. Покрај овие единици, свое учество имаа и Теолошкиот факултет, Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ и Технолошко-металуршкиот факултет.

На крајот беше спроведена анкета во која слушателите даваа мислења, сугестии, пофалби и критики. Повеќето од семинаристите беа исклучително задоволни од програмата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, и особено од нејзината реализација во живо, а особено од можноста да ги усовршат и да ги збогатат своите знаења од областа на македонистиката.

За 55. Летна школа имаше постојано прилози во сите медиуми пришто во овој извештај ги издвојуваме следниве:

- <https://kanal5.com.mk/jubilejna-55-letna-shkola-za-makedonski-jazik-uchestvo-na-60-makedonisti-i-slavisti-od-17-zemji/a542437>
- <https://www.youtube.com/watch?v=AYkaRIvX460>
- <https://fokus.mk/otvorena-55-letna-shkola-na-msmjlk-s-dodeka-govorime-na-makedonski-nitu-edna-negatsija-ne-mozhe-da-ja-prikrie-vistinata/>
- <https://mia.mk/%D1%98%D1%83%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D1%98%D0%BD%D0%B0-55-%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B0-%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D1-%81%D0%BC%D1%98%D0%BB%D0%BA-%D0%BF%D1%80%D0%B8-%D1%83-2/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=YbTPEGjjnxg>

- <https://www.youtube.com/watch?v=B6VoVDUJGyY>
- <https://www.youtube.com/watch?v=GfF7s80I-MI&t=3s>
- <https://ms-my.facebook.com/msmjlk/>
- <https://daily.mk/what/11872406/jubilejna-55-letna-shkola-zamakedonski-jazik-uchestvo-na-60-makedonisti-i-slavisti-od-17-zemji>
- <https://ohridpress.com.mk/?p=158419>

3. 2. На 4 и 5 септември 2022 година се одржа и XLIX меѓународна научна конференција (49.МНК) на која имаше пријавено над 70 теми, а активно учество зедаа околу 60 излагачи во двете секции.

Општа тема на XLIX меѓународна научна конференција

1. Македонскиот јазик и македонската литература и култура наспроти другите јазици, литератури и култури

ТЕМИ ЗА ЛИНГВИСТИЧКАТА СЕКЦИЈА

2. Македонскиот јазик наспроти другите јазици

Насоки:

Современи и историски проучувања на содржините од различни области на македонскиот јазик (фонетика, фонологија, морфологија, лексикологија, лексикографија, зборообразување, фразеологија, синтакса, текст-лингвистика, ономастика, дијалектологија, стилистика и социоллингвистика).

Проучувањата можат да се однесуваат само на состојби во македонскиот јазик или споредбено да претстават јазична состојба во македонскиот наспроти друг јазик/други јазици, словенски и несловенски.

3. „Грамастиката на македонскиот литературен јазик“ на Блаже Конески

Првиот дел од „Грамастиката на македонскиот литературен јазик“ на Блаже Конески е објавена пред 70 години. Со чествувањето на овој значаен јубилеј на македонскиот јазик го отвораме прашањето

за важноста на граматиките, како на дијакхрониски, така и на синхрониски план.

„Грамматиката на македонскиот литературен јазик“ на Блаже Конески може да биде поттик за научни истражувања поврзани со македонските граматика: „Македонска граматика“ (1946) на Круме Кепески, „Општата граматика на македонскиот јазик“ (2008) од авторите: Стојка Бојковска, Лилјана Минова-Ѓуркова, Димитар Пандев и Живко Цветковски, „Грамматиката на македонскиот јазик за странци“ (2006) од Лилјана Минова-Ѓуркова итн., како и со македонските граматика напишани на друг јазик „Грамматиката на македонскиот литературен јазик“ од Хорас Лант (1952), *Macedonian grammar* (2001) од Виктор Фридман итн. Темата може да биде поттик и за проучување на овие граматика, но и споредбени проучувања со различни граматика на други словенски, па и несловенски јазици.

4. Јазикот во драмските текстови

- Јазикот и стилот на Васил Иљоски
- Јазикот и стилот на Горан Стефановски

По повод 120 години од раѓањето на Васил Иљоски и 70 години од раѓањето на Горан Стефановски ја предлагаме заедничката тема „Јазикот во драмските текстови“. Оваа јубилејна тема нека биде поттик за проучување на делата како на Иљоски и на Стефановски, така и на драмските текстови воопшто.

Координатори: проф. д-р Лидија Тантуровска и проф. д-р Елена Јованова-Грујовска

ТЕМИ ЗА СЕКЦИЈАТА ЗА ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

5. Македонската литература и култура наспроти другите литератури и култури

Насоки:

Современи компаративни проучувања на литературната и културната експресија кои ги надминуваат јазичките, националните, географските и идеолошките граници;

Релациите помеѓу литературата и/или културата и: историјата, политиката, етиката, филозофијата, уметноста, екологијата, науката и др.

6. Драмскиот текст во контекст

По повод 120 години од раѓањето на Васил Иљоски и 70 години од раѓањето на Горан Стефановски ја предлагаме заедничката тема „Драмскиот текст во контекст“, како поттик за проучување на делата како на Иљоски и на Стефановски, така и на драмските текстови воопшто.

Насоки за проучување на драмските текстови на Васил Иљоски

- Творечките особености на драмските текстови на Васил Иљоски во контекст на времето за кое пишува;
- Творечките особености на драмските текстови на Васил Иљоски во контекст на македонската повоена драма;
- Творечките особености на драмските текстови на Васил Иљоски во контекст на македонската битова драма;
- Насоки за проучување на драмските текстови на Горан Стефановски
- Драмските текстови на Горан Стефановски во контекст на модернизмот и постмодернизмот;
- Драмските текстови на Горан Стефановски во контекст на имаголошките и постколонијалните проучувања;
- Драмските текстови на Горан Стефановски во контекст на македонскиот идентитет;
- Драмските текстови на Горан Стефановски пишувани во странство.
- Насоки во однос на проучување на драмските текстови воопшто:
- Драмските текстови во контекст на националното самодетфинирање, етиката, сликата за другиот и др.

Координатор: проф. д-р Лорета Георгиевска

За 49. Меѓународна научна конференција имаше постојано прилози во сите медиуми пришто во овој извештај ги издвојуваме следниов:

<https://opserver.mk/makedonija/osumdesetina-nauchnici-kje-uchestvuvaat-na-49-megjunarodna-nauchna-konferencija-na-msmjlk-pri-ukim-prv-golem-nauchen-sobir-posveten-na-iljoski-stefanovski-i-gramatikata-od-koneski-po-povod-znachaj/>

Одржувањето на 55. Летна школа и 49. Меѓународна научна конференција како дел од Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, како и секоја година е во организација на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, а соодветна финансиска поддршка дадоа и Министерството за култура на РС Македонија, а од оваа година и Министерството за образование и наука. Семинаристите посебно ја истакнуваат својата благодарност кон Универзитетот што им овозможува извонредни услови за нивно усовршување и тоа преку настава во живо и престој крај Охридското Езеро.

4. Издавачка дејност за потребите на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ (изданија наменети за Летната школа, за лекторатите, за Меѓународната научна конференција, издавање на учебници по македонски јазик за странци);

Во рамките на издавачката дејност на Меѓународниот семинар за македонскиот јазик, литература и култура во учебната 2021/2022 година беа објавени:

- „Конески на 11 јазици“ (Зборник од преводите на семинаристите на 54. Летна школа и на Првата зимска школа) (Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2021);
- „Зборник – Предавања на 54. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура“ (Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2022);

- „Зборникот од 48. Меѓународна научна конференција“ (Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2022);
- Второ издание на учебникот „Тешкото“ од Симон Саздов;
- Второ издание на учебникот „Лозје“ од Гордана Алексова и
- Второ издание на учебникот „Везилка“ од Весна Мојсова-Чепишевска.

5. Организирање подготвителна настава по македонски јазик за странските студенти што ќе се запишуваат на Универзитетот „Св Кирил и Методиј“;

Во надлежност на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје во учебната 2021/2022 година се одржа подготвителна настава за изучување на македонскиот јазик за странски студенти. Во првиот семестар беа запишани 12 студенти, додека во вториот семестар 7 студенти. Наставата се одвиваше во два семестри, а беше реализирана од страна на професорите при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

Борче Арсов

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

borcea@imj.ukim.edu.mk

ЗБОРНИК НА ПРЕДАВАЊА ОД LIV ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Зборникот на предавања од LIV летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура (МСМЈЛК) излезе од печат во јуни, 2022 година и на повеќе од 200 страници му го претстави на верниот читател сето она што учесниците на минатогодишната летна школа имаа можност да го видат и да го чујат во терминот предвиден за предавања – веднаш по завршувањето на лекторските часови, речиси секој ден, во периодот од 15 август до 2 септември 2021 година. Темите на предавањата, како и целата LIV летна школа, му беа посветени на големиот Конески, кого го славиме не само на 100-годишнината од неговото раѓање (2021), туку секоја година, секој ден. Значењето на овој Зборник е дотолку поголемо, бидејќи ги содржи и излагањата на учесниците на тркалезната маса „Блаже Конески во наставата по македонски јазик на странските универзитети“, која се одржа во рамките на Школата, и тоа на 25 август, на онлајн платформата „Зум“.

Како што наложува традицијата, по печатената верзија на пригодните обраќања од ректорот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, проф. д-р Никола Јанкуловски и на директорката на МСМЈЛК, проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска на отворањето на Школата, и овој Зборник почнува со Извештајот за работата на МСМЈЛК за изминатата учебна година, подготвен од страна на директорката. Овој извештај ги вклучува сите активности на МСМЈЛК, почнувајќи од Првата зимска школа, која, по сите идеи и планирања уште одамна, конечно успеа да се случи во 2021 година. Понатаму, даден е прегледен извештај за работата, односно за активностите на лекторатите, вклучувајќи два значајни јубилеја: *45 години изучување на македонскиот јазик, литература и култура на*

Филолошкиот факултет на Московскиот државен универзитет „М. В. Ломоносов“ и 35 години изучување на македонскиот јазик, литература и култура на Факултетот за литература на Истанбулскиот универзитет. Понатаму, Извештајот ја претставува работата на LIV летна школа и на XLVIII меѓународна научна конференција, а се заокружува со претставувањето на издавачката дејност на МСМЈЛК и на подготвителната настава по македонски јазик за странските студенти во изминатата учебна година.

Клучен дел од Зборникот е печатената верзија на предавањата, кои, како што стана збор погоре, во целост му беа посветени на Блаже Конески. За поздравување е идејата на актуелното раководство на МСМЈЛК предавањата, покрај нивното одржување со физичко присуство, да се најдат и во електронска, односно во видео форма на интернет-страницата на Универзитетот, во делот за МСМЈЛК. Секако, основен поттик за тоа беа пандемските околности во кои се одвиваше LIV летна школа, но, за поздрав е што и годинава продолжува оваа иницијатива, а се очекува да продолжи и во иднина.

Зборникот вклучува 10 предавања, од кои 3 се во областа на јазикот, а 7 во областа на литературата и културата.

Во своето предавање **„БЛАЖЕ КОНЕСКИ НА МЕДИЕВИСТИЧКИ ТЕМИ“**, проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ ги претставува научно-творечките преокупации и заклучоците на Конески што се однесуваат на почетоците на словенската писменост, а во следното предавање на проф. д-р Искра Тасевска Хаци-Бошкова е претставена работата на Конески за македонската литература во 19 век. Во ова предавање се нагласува дека низата недоумици поврзани со истражувањето на македонскиот 19 век, Конески ги решава на мошне систематичен начин, давајќи втемелени и детални објаснувања за одредени автори, појави и процеси или дедуктивно изведувајќи општи премиси кои се применливи за соодветното разбирање на природата и на карактерот на овој развоен период.

Предавањето со наслов **„КОНЕСКИ И МИЛАДИНОВЦИ: ВО ЗНАК НА НОВАТА ДУХОВНОСТ“** на проф. д-р Лидија

Стојановиќ, јубилејот 100 години од раѓањето на Конески го поврзува со уште еден значаен јубилеј во 2021 г. – 160 години од објавувањето на Зборникот на народни песни од Браќата Миладиновци.

Со своето предавање насловено „**ПРОЗНИОТ ОПУС НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ: ЖАНРОВСКИ И СТИЛСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ**“, акад. Катица Ќулафкова прави информативно-дескриптивен, компаративно-аналитички и интерпретативен пресек на прозата на овој наш великан.

Преку предавањето „**ОЧИ В ОЧИ СО КОНЕСКИ**“, проф. д-р Људмил Спасов ги претставува своите лични средби со акад. Блаже Конески, опишувајќи ги како еден замислен разговор што се одвива „очи в очи“, за време на своето предавање пред слушателите на Школата.

Проф. д-р Венко Андоновски во своето предавање се осврнува на апокрифниот Бог во песната „Одземање на силата“ од Конески, а за песната „Молитва“ низ призмата на псалтирскиот пролог зборува проф. д-р Ѓоко Ѓорѓевски.

Историски портрет на Блаже Конески во охридското времепространство, во истоименото предавање, прави проф. д-р Димитар Пандев претставувајќи пред слушателите одломки за Блаже Конески на широкото платно на охридската културна општественост.

Предавањата во Зборникот завршуваат со две јазични теми, и тоа: „**СТИЛИСТИЧКИТЕ БЕЛЕЖЕЊА ВО ГРАМАТИКАТА НА КОНЕСКИ**“ на доц. д-р Гордана Алексова и „**БЛАЖЕ КОНЕСКИ И ЈАЗИЧНАТА НОРМА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК**“ на проф. д-р Станислава-Саша Тофоска.

Како што се споменува погоре, во продолжение на предавањата во Зборникот се испечатени и излагањата на учесниците на тркалезната маса „Блаже Конески во наставата по македонски јазик на странските универзитети“. Во овој блок се вклучени 9 излагања на професорите или на лекторите по македонски јазик и литература на универзитетите во странство.

Вклученоста на поезијата на Конески во наставата по македонска култура на Филозофскиот факултет во Љубљана во учебната

2020/2021 година ја претставува проф. др Намита Субиото, а за делото на Конески, воопшто, во наставата по македонски јазик, литература и култура на Филозофскиот факултет во Загреб пишува доц. д-р Ивица Баковиќ.

За Конески во наставата по македонски јазик на лекторатите во странство пишуваат и лекторите, актуелни или поранешни, и тоа доц. д-р Марина Цветановска за лекторатот во Истанбул, м-р Златко Панзов за лекторатот во Будимпешта, м-р Елена Мицевска Змејкоска за лекторатот во Краков, м-р Биљана Стојановска за Риека и м-р Марија Пандева за лекторатот во Москва.

За животот и за делото на Блаже Конески на часовите по македонски јазик во Република Чешка (ниво А1), во контекст на развивањето на четирите клучни вештини пишува д-р Кристина Дуфкова, а вклученоста на Блаже Конески во универзитетската настава во Словачка ја претставува проф. д-р Звонко Танески.

Повторно следејќи ја традицијата, Зборникот на предавања завршува со адресар на сите учесници на LIV летна школа на МСМЈЛК.

Со овој Зборник, македонистиката се збогатува со уште едно вредно четиво, кое му е достапно на секој вљубеник во македонскиот јазик, литература и култура, од каде и да е – не само во печатена форма, туку и електронски на интернет-страницата на УКИМ, во делот посветен на издавачката дејност на МСМЈЛК.

Тргувајќи од ланскиот јубилеј, останува да се потсетиме дека да се слави Конески значи да се слави македонскиот јазик, литература и култура. Тоа не е само веселба, туку и одговорност на сите негови зборувачи, а тоа ни е должност особено нам, на македонистите, од каде и да сме.

(Приказот е проширена и приспособена верзија на говорот на авторот за промоцијата на *Зборникот на предавања од LIV летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура*, одржана на отворањето на LV летна школа на 18 август 2022 г. во Охрид.)

ПРЕДАВАЊА

Елка Јачева-Улчар

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
elka.jaceva.ulcar@gmail.com

Лазе Трипков

Меѓународен балкански универзитет,
Факултет за уметност и дизајн – Скопје
lazetripkov@gmail.com

Ласко Цуровски,

TOTEM, студио за типографија и графички дизајн
lasko@totem.com.mk

ГЛАГОЛИЦАТА И КИРИЛИЦАТА НИЗ ПРИЗМАТА НА БОГАТОТО МАКЕДОНСКО КУЛТУРНО-ИСТОРИСКО НАСЛЕДСТВО И НИВНАТА ПРИМЕНА

Апстракт: Во првиот дел од предавањето се дава кус историјат на двете македонски азбуки: глаголицата и кирилицата. По него следува делот посветен на глаголицата и нејзината практична примена во македонското секојдневие како средство за водење на денешните идентитетски борби. Преку интердисциплинарниот проект/изложба се ивстакнува потребата од подигањето на свеста за важноста на зачувувањето на македонското културно и историско наследство, како и потребата од одговорно претставување и заштита на нашиот културен идентитет и македонскиот јазик. Во третиот дел, последниот коавтор од ова предавање, осврнувајќи се врз историскиот контекст на создавањето на македонската кирилица предлага 4 препораки за нејзино унапредување и заштита кои се однесуваат на: 1. Дефинирање на изгледот на буквите на македонската кирилица и негово документирање во соодветните македонски институции; 2. Откуп на соодветни уникод броеви за уникатните букви од македонската кирилица; 3. Креирање македонска дигитална тастатура; и 4. Креирање дигитални македонски кирилични фонтови.

Клучни зборови: глаголица, кирилица, македонски јазик, културно, историско наследство

Кус историјат за македонските азбуки: Глаголица и Кирилица

Нашево предавање претставува своевидно чествување на двете македонски азбуки: глаголицата и кирилицата. Првата – запретана во нашето далечно средновековие под бедемите на древниот Охрид, другата – жива, еластична, разиграна готова да ги прегрне предизвиците на новото време.

Глаголицата која има 38 букви е нашата трајна врска со солунските сесловенски учители, Кирил и Методиј. Таа е азбуката со која светите браќа ги запишале своите преводи на изборното евангелие на првиот и тогаш единствен литературен јазик за целиот словенски род – старословенскиот, кој претставува отслик на говорот на македонските Словени што живееле во три села од околината на Солун: Сухо, Висока и Зарово. Врз овој факт се темели Македонската теорија за основата на старословенскиот јазик, која ја застапуваат хрватскиот славист Ватрослав Јагиќ и словенечкиот Ватрослав Облак. Со преведените црковни книги, нашите првоучители во 863 г. од Македонија тргнуваат во својата света мисија во Моравија, за ширење на христијанството на јазик разбирлив за сите Словени. Со светите книги запишани со глаголицата, Кирил и Методиј со своите ученици издејствувале од папата Адријан II старословенскиот јазик да биде поставен во редот на светите јазици заедно со хебрејскиот, латинскиот и грчкиот. Враќајќи се назад, без својот учител Кирил кого ќе го погребат во Рим (869 г.), – прво во Панонија, а потоа и во Моравија, учениците ќе ја продолжат својата просветителска мисија во исклучително тешки околности сè до смртта на постариот од првоучителите, Методиј (во 885 г.). По смртта на Методиј за нив ќе настапат уште потешки времиња, па ќе бидат протерани од Моравија. Еден од најдаровитите ученици на светите браќа, Климент, заедно со Наум и Ангелариј, преку Белград, ќе пристигне во бугарската средновековна престолнина, Плиска, каде што „... кнезот Борис (...) организира акција за ревизија на словенските преводи. Според, акад. Петар Хр. Илиевски, таа работа изгледа му била доверена на св. Климент Охридски, кој не можел да се согласи со сите барања на дворот и на грчките црковни раководители, особено не со тенденциите за промена на глаголичкото писмо (...), па затоа бил отстранет или поскоро „прогнат“ (...) во најоддалечениот крај од државата, во Охридско-деволската област... (Илиевски, 2001: 216)... најревностниот поборник за Кириловото глаголичко писмо и дело,

Климент, сигурно му се спротивставил категорички и порано на кнезот Борис, заради што бил отстранет од престолнината. Со оглед на сето тоа, тешко може да се допушти дека меѓу него, Климент, и кнезот Борис спонтано дошло до некаков доброволен договор и обмислен план за неговото „испраќање“ во Македонија. Но Борис, како опитен и далекувид дипломат, не го отфрлил Климента, а му дал услови за работа, само во зафрлен, провинциски крај, далеку од престолнината (Илиевски, 2001: 250), во Охрид, каде што подоцна ќе му се придружи и Наум, и ќе ги постави основите на Охридската книжевна школа. Од оваа школа потекнуваат најстарите евангелија запишани со глаголица: Зографско, Мариинско и Асеманово евангелие, сите настанати во 11 век. Глаголицата во Охридската книжевна школа ќе се применува до крајот на 11 и раниот 12 век, односно уште два века по нејзината замена со кирилица, која се случила 30 години по Моравската мисија, односно во 893 година со решение на највисокиот тогашен орган, Црковно-народниот собор. Оттогаш па наваму, Охрид „ќе врзе“ и ќе израсне во еден културен и духовен центар кој со право ќе го понесе епитетот словенски Ерусалим, но во кој, за жал, до ден-денес не е актуализирана глаголицата, во смисла на нејзина културна промоција како дел од богатото македонско средновековно книжевно наследство.

Македонската кирилица, како и секое друго писмо, има свој историјат. На македонска почва тој историјат започнува со епиграфскиот споменик познат под името, Самоилова надгробна плоча од 993 г., како и со најстарото кирилско четвороевангелие од 12 век, Добромировото, во кое се одразени јазичните црти на македонската црковнословенска варијанта. Прескокнувајќи ги вековите што следуваат во кои, главно, се користи црковнословенската кирилица, стигнуваме до 19 век во кој нашите автори, како што се: Крчовски, Пејчиновиќ, Џинот, Синаитски, Жинзифов, Миладинови, Прличев и др. во своите книжевни дела по свое видување си прават сопствени јазично-изразни идиоми што ги претставуваат низ своите сопствени своевидни правописи, како и низ сопствениот подбор на букви за бележење на гласот ј, како и на гласовите што ги нема во „старата кирилица“ како што се: ќ, ѓ, љ, њ и џ. При непостоење стандард за нивно бележење, нашите

автори од 19 век, секој одделно, прибегнувале кон најразлични решенија, а понекогаш и кон позајмувања од други азбуки. Ова го илустрираме со примерот за буквата *ќ* која „се предава со следниве знаци: *ћ* (Пејчиновиќ, К. Петковиќ, Ѓ. Пулевски, Т. Попов и др.); *к + њ*, *ю, ђ* (Крчовски); *к + ја*, *ю, ђ* (*ју*), *ь* (К. Петковиќ – во некои текстови, Миладиновци, Пулевски – во некои текстови и др.); *т + ј* (П. Зографски); *к + њ* (Цепенков и др.); *к + ј* (Т. Попов – во некои текстови).“ (Стаматоски, 1986: 16). Како што може да се види од претходно кажаното, ова колебање во однос на бележењето на гласовите што ги нема во другите словенски јазици се одразува и кај еден ист автор од ракопис до ракопис. (Сп. погоре Крчовски за гласот *ќ* или К. Петковиќ при бележење на гласот *џ*, што го следиме низ пишувањето на личното име Ѓоше, како Гоше, Ѓоше и Ѓоше! (Стаматоски, 1986: 17)). 20-тиот век е оној најзначајниот за македонскиот јазик и за неговото кирилско писмо. Во самиот почеток на овој век се појавува Мисирков кој, со својот кристално чист став за изгледот на современиот македонски јазик, ги потврдува ставовите на Пулевски од 80-тите години на 19 век за посебноста на македонскиот јазик кој не е ниту српски, ниту бугарски – ами свој, **МАКЕДОНСКИ!** Четири децении подоцна визиите на Мисирков ќе се материјализираат во решенијата од Првото заседание на АСНОМ (2.8.1944 г.) за тоа дека во основата на македонскиот литературен јазик треба да се најдат говорите од Централна Македонија, а писмената реализација да се одвива со македонска кирилица ослободена од црковнословенски анахрони графемски решенија, туку врз современ фонетски принцип, што значи: секој глас да си има своја буква, со што 44-те букви од црковнословенската кирилица се сведуваат на бројката 31 колку што изнесува бројот на буквите во современата македонска азбука!

За примената на глаголицата во Македонија, денес

Глаголицата е најстарото словенско писмо и се смета за уникатно и визуелно моќно. Таа содржи стилски идеограми и пиктограми кои пренесуваат симболичка и естетска функција, а поседува и силна семантичка врска со христијанската симболика. Оттука, употребата на плакатот, како основна визуелна форма за комуникација е со цел да понуди единствена, креативна визија за глаголицата, притоа зачувувајќи ја нејзината естетска, едукативна и функционална форма. Дополнително, треба да не потсети на значењето на глаголицата во обликувањето на сесловенскиот свет и на македонското материјално културно наследство.

Глаголицата е прекрасен знаковен систем. Инспирира таа магија и нејзината уникатна моќ е да ги воведе нашите предци од незнаење кон знаење, од мрак кон светлина.

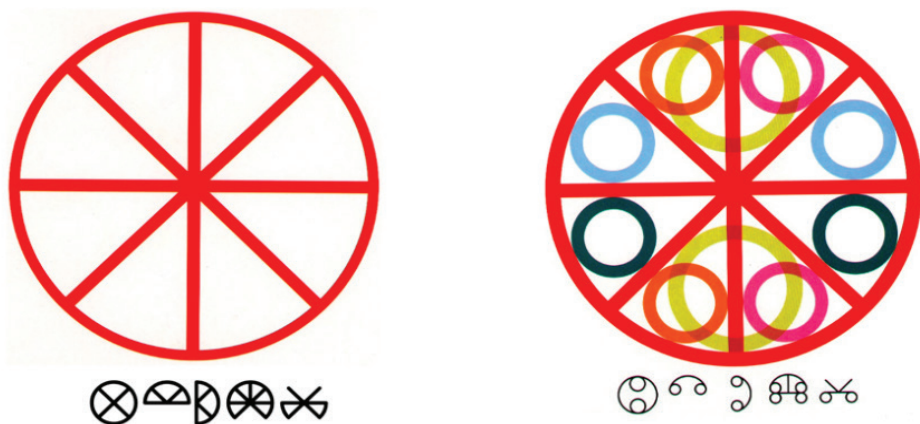
Да „глаголиш“ значи да зборуваш, да разменуваш зборови, бидејќи зборовите те водат поблиску до Бога, поблиску до луѓето. Секој глаголски знак од писмото има семантичко и нумеричко значење и претставува културно наследство на словенските народи.

Но, секако како еден од поголемите предизвици во заштитата на културниот идентитет лежи и во улогата на Охрид како најзначаен книжевен литературен центар, како град кој се простира по должината на најстарото езеро, град со голем број цркви, Прва архиепископија и првиот универзитет – Св. Климентова школа и првиот монашки ред на Св. Наум. Повеќе од доволно специфики кои ни даваат за право да констатираме дека духовната матрица на Македонецот е емпириски најрелевантен артефакт, кој може и треба да ја артикулира и да се себеидентификува со неа.

Посебно значајна црква во Охрид е секако катедралата Света Софија од 10 век. Таа е изградена врз темели на стара сакрална градба, по големата мисија на светите Кирил и Методиј и претставувала Соборен храм на Охридската архиепископија, а фрескоживописот е прогласен за ремек-дело од 11 век.

Резултатите на истражувањата поврзани со настанокот на глаголицата се движат од недокажани претпоставки до можни реконструкции кои, главно, се посветени на графичкиот (линиски) состав (Чунчиќ, 1974). За графичките дизајнери е најзначајна самата графичка структура која содржи иста основа како и модерната теорија на визуелната уметност, односно дизајнот. Токму, во истражувањата кои биле спроведени на школата БАУХАУС во 1923 г., преку специфични прашалници, поделени на група испитаници, се истражувала поврзаноста на истите елементи со универзалноста на бојата и формата, посебно самата улога на Василиј Кандински како мајстор на формата, на бојата и на звукот.

Васил Јончев, во своето дваесетгодишно истражување, ја забележал розетата како заедничка форма, која во себе има крст, круг и триаголник и 8 кружни сегменти, 8 оски на симетрија и ротира околу централна оска. Оваа теорија често се спомнува од современите палеослависти како можно решение за оригиналната теза.



Кога станува збор за глаголицата како средновековен азбучен систем, во книгата „Македонската глаголица“ од академик Ѓорги Поп-Атанасов, издадена од Македонска академија на науките и уметностите во Скопје во 2015 г., е опишана потребата за нејзиното настанување со поставен фокус на две битни цели: приопштување на светите христијански книги, и втората, неодложната потреба (веројатно и желба) да се создаде посебна азбука усогласена со

говорните својства на јазикот на старите Словени. Нејзината стилска изведба, односно форма што го одразува нејзиниот изглед, односно: обла, шилестата и триаголната (Чунчиќ 2006) се сериозни визуелни експресији, кои, денес, дополнително наидуваат на оправдување поради самата различност на современите фонтови и потребата од нивното визуелно разликувања, односно естетско подобрување.



Триаголна, обла и шилеста

Визуелно стилски инспиративни се и евангелијата кои ги препознаваме како бележници на визуелно графичкото обликување за глаголицата, а посебно улогата и значењето на Охридската книжевна школа. Евангелијата како Мариинско и Зографско евангелие, Синајски псалтир и Синајски евхологиј, Македонски листови, Асеманово евангелие сведочат за естетската и за културолошката моќ и свест за визуелно графичко обликување на листовите, што во историјата за уметност не е забележано како исклучителен податок, туку декоративната естетика во обликувањето на книги е евидентирана од XV век во ренесансата. Сево ова, претставува сериозна визуелно-естетска и научно-историска подлога за натамошно подлабоко истражување од страна на стручната јавност и евентуално на уметниците во Македонија.



Codex Vaticanus Slavicus 3 Gagoliticus, 11. век

Плакатот пак, наспроти глаголицата, е основна уметничка форма во графичкиот дизајн и широко распространет медиум кој директно се поврзува со публиката. Се смета за зачеток на графичкиот дизајн. Со текот на времето, плакатите се покажаа како највлијателниот метод за комуникација, оставајќи зад себе препознатливи артефакти низ различни епохи. Уметничката естетска форма и разновидноста на плакатот го прават употреблив во различни контексти – културолошки, социјален, комерцијален и пропаганден. Плакатот е најмоќната алатка за пренесување пораки до голема публика на брз, ефикасен, точен и директен начин. Неговата крајна цел е да ги зближи луѓето, да пренесе порака, вредности и информации, да образува и да ги премости културните, етничките и временските поделби без оглед на сè.

„...Шчо немало по напред, можит да се сторит по доцкан, стига да се имаат различни историјски прилики со свои одделни барајња“.

Крсте Петков Мисирков

Глаголицата, со своите средновековни корени, нам ни послужи, како претстава на денешните идентитетски борби. Не само што го истакнува нејзиното историско значење туку и нè потсетува на предизвиците и одговорностите во обликувањето на иднината на македонскиот народ и на другите словенски групи кои имаат силна поврзаност со глаголицата и светите Кирил и Методиј.

Преку овој интердисциплинарен проект/изложба се нуди решение, но и се истакнуваат предизвиците, како и потребата да се подигне свеста за важноста од зачувување на нашето културно и историско наследство, потребата од одговорно претставување и заштита на нашиот културен идентитет и светоста на мајчиниот јазик.

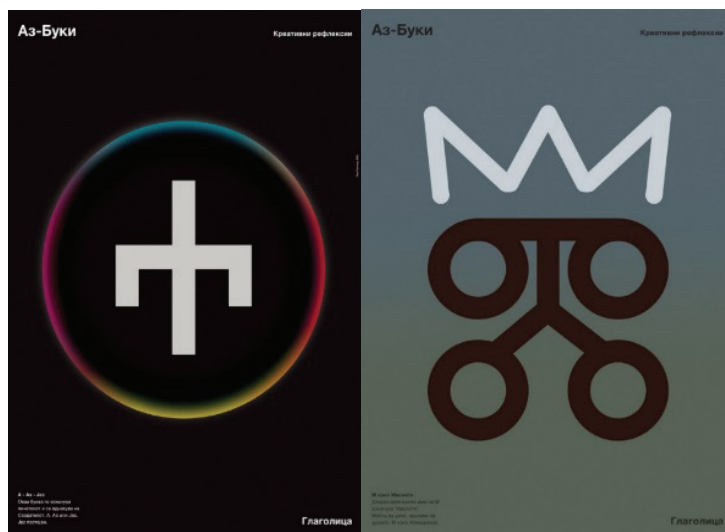
Секој плакат, не само што ја „раскажува“ вистинската приказна, туку го отсликува и општественото расположение и менталитетот на времето во кое е создаден, па оправданоста за неговата функционална трансформација во контекстот на македонската глаголица, ни овозможува чувство на самоувереност, и искрено нè води во светот на визуелното изразување, што наметнува сериозни мисли кои ги поврзуваат минатото и сегашноста.



Буквата О – првиот плакат во чест на светите браќа Кирил и Методиј, мај 2020

Буквата „О“ беше Првиот плакат со кој започна целиот серијал наречен „Македонска глаголица“ и настана на 24 мај, 2020 година. Потребата беше да се потенцира нејзината улога во чествувањето на големиот христијански празник, денот на сесловенските просветители, светите браќа Кирил и Методиј. Причина за тоа беше фактот дека многумина луѓе, всушност, немаат елементарни познавања за самиот

празник, односно што претставува тој, па така чествувањето се поврзува со кирилицата, а не со глаголицата... Она што понатаму следуваше, беше пронаоѓање начин за потемелно проучување и дефинирање на овој креативен пристап, иако во време на ковид-пандемијата и целосниот карантин, тоа не беше, воопшто, едноставно. И тука наидувате на еден голем проблем – сериозен недостиг во нашата наука и онлајн достапна литература, додека, пак, нашиот источен сосед изобилува со извори на информации и стручна литература, па дури и на интернет пребарувачите „успеал“ да ја заштити глаголицата како бугарска азбука и со сето она што му било дозволено ги „натурализирал“ и ја „колонизирал“ историографијата. Во научна смисла ова нема за цел да навреди, тука напротив да посочи и да изнесе аргументи како да се спротивстави на тоа тенденциозно искривување или присвојување. Она што загрижува е дека ние, за жал, воопшто, не изнајдовме начин да ја покажеме својата сила, веројатно немајќи време, храброст или знаење... Овој проект е уникатен во својот пристап и покрај фактот дека многумина се обидоа да го присвојат или откупат (од бугарска страна) сепак останува трајна и колективна сопственост на авторот Лазе Трипков, со надеж дека ќе помогне да се заштити и „брендирал“ македонската специфика на глаголицата, на нејзината универзалност и идентитетска целост како македонска, со додадена вредност, која ниту еден ликовен уметник ја нема обработувано досега.



Глаголскиот знак „аз“ или *јас*, и глаголскиот знак „М“ како *мислиџе*, како *Македонија*, мај 2020

Општествените и глобалните текови се процеси кои брзо се развиваат и за некогo отвораат нови перспективи и можности, но за други остануваат пречка за нивното артикулирање, себеидентификување и уникатност. Напредокот на технологијата предизвика жестока дискусија за културниот идентитет и препознавањето на креативните идеи, проекти и образовни програми за новата генерација. Сведоци сме на алгоритмите на социјалните мрежи и визуелните капсули на свест, кои ни наметнуваат одредени прифаќања на концептите за промоција, заштита и одбрана на сопствениот интегритет и своето/наспроти универзалното, односно личното наспроти заедничкото.

На оваа крстосница, плакатот/глаголицата, остануваат ефективна алатка за информирање, идентификување и мотивирање. Визуелната порака што ја пренесуваат е јасна, убедлива, примамлива, поетска, аргументирана или реторичка. Дизајнот ја има клучната улога во развој на општествата, секако помагајќи им во градењето на поквалитетни и посуштествени заедници, преку различни можности и алтернативи. Но, поради недостиг од специфични стратегии на некои од државите, меѓу кои е и Македонија, не е можно национално подигнување свест за заштита на културните и идентитетските проблеми, па ангажманот на поединци и интелектуалци е единственото решение за создавање културолошки записи, визуелно графички, кои ќе им послужат на идните генерации како појдовна точка во нивната современа артикулација користејќи ги технологијата и моментот на уметничка апстиненција од реакционизмот на вештачката интелигенција и метаверсот на Фејсбук.



„Македонска глаголица“ употребена за дизајн на виното од автохтоната сорта станушина, изработено за Земјоделски институт при Универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје

Културата е од витално значење за иднината на секој народ. За жал, уметноста и креативноста често се занемаруваат во националните и во образовните системи и се заменуваат со помалку важни предмети. Дизајнерите играат значајна улога во обликувањето на културата, животната средина и економијата, а нивниот придонес треба да биде препознаен и ценет и во јавниот и во корпоративниот домен.

Во текот на изминатите 40 години, дизајнот еволуираше во критична алатка за правење производи привлечни и пожелни. Го поттикнува економскиот раст, ги обликува човечките интеракции со предметите и системите и го подобрува квалитетот на животот. Луѓето користеле различни форми на медиуми со векови, но денешните медиуми се попривлечни за нашите сетила. Новата технологија обезбедува нови можности за зачувување на културното наследство и промовирање на културната мека моќ, што доведува до подобрување на културниот квалитет на луѓето и создавање моќни културни движења. Технологијата продолжува да игра улога во еволуцијата на дизајнот и заштитата на културното наследство. Улогата на дизајнот во обликувањето на културата ќе остане најзначаен линк и покрај сите предизвици со кои се соочува.

Користена литература:

A. Bogdanovych, J.A. Rodriguez, S. Simoff, A.Cohen 2009: „Virtual agents and 3D virtual worlds for preserving and simulating cultures“ *Springer*, Холандија

A.C. Addison 2000: „Emerging trends in virtual heritage“, *IEEE Multimedia*, 26-31.

Alice Twemlow 2017: „*Sifting the Trash: A History of Design Criticism*“ MIT Press; Масачусец.

Џунчић, Marica, 2012, Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji, http://bib.irb.hr/datoteka/335643.Cuncic_Granice_geometrije_i_simbolike_u_glagoljskoj_paleografiji.pdf Загреб

Поп-Атанасов Ѓорги, 2015: *Македонската глаголица*, МАНУ, Скопје.

Horvat Jasna, Tomašević Nives i Lendić Slaven 2009: „Semiotički marketing Konstantina Ćirila Filozofa: glagoljičko prezentiranje kršćanstva kao preteča suvremenog semiotičkog marketinga“, *Libellarium*, II, 2, Загреб, 161 – 180.

Илиевски Хр. Петар, 2001: *Појава и развој на ијисмојџо (со ијосебен осврџ кон ијочейџоцијџе на словенската ијисменосџ)*, МАНУ, Скопје.

Steven Heller, Mirko Ilic 2007: „*The Anatomy of Design: Uncovering the Influences And Inspirations in Modern Graphic Design*“ Rockport Publication, Беверли.

Стаматоски Трајко, 1986: *Борба за македонски лџијерајџурен јазик*, Мисла, Скопје.

Bekele, M. K., Pierdicca, R., Frontoni, E., Malinverni, E. S., and Gain, J. 2018: „A survey of augmented, virtual, and mixed reality for cultural heritage“, *Journal on Computing and Cultural Heritage*, 1-36.

Ѓоко Ѓорѓевски

Православен богословски факултет
 „Свети Климент Охридски“ – Скопје
 gjoko.gjorgjevski@pbf.edu.mk

СВЕТИ НАУМ И ПРОРОКОТ НАУМ

Апстракт: Во библискиот свет името ја претставува самата суштина на личноста, нејзината природа, нејзината сила, а го отсликува или насочува животниот пат на човекот. Во христијанството, пак, со прифаќањето на монашкиот чин, во знак на прекинување на врската со претходниот световен живот, идниот монах претходното крстено име го заменува со ново монашко име на светител кој треба да му послужи како пример, но понекогаш изборот на името е поврзан и со определени околности или случувања поврзани со неговиот живот. Свети Наум Охридски носи име на пророк и автор на една книга од Стариот завет, име исклучително ретко употребувано во христијанската Црква. Врз основа на концизен осврт врз животот и делата на пророкот Наум и свети Наум, трудот се обидува да понуди одговор околу евентуалната поврзаност на содржината на книгата на истоимениот старозаветен пророк со животот и дејноста на Охридскиот светител.

Клучни зборови: име, Наум, пророк, кирилметодиевска мисија.

Недоволно позната е концепцијата којашто семитските народи му ја припишувале на името, па затоа честопати не се разбира соодветно вредноста и значењето на одредени библиски изрази и именувања. Денес името обично служи само за идентификација на едно лице во граѓанскиот регистар, но за Евреите и за Библијата тоа е нешто многу поважно. Во библискиот свет името ја претставува самата суштина на личноста, нејзината природа, нејзиниот идентитет (Mettinger, 2009: 16). Името делува како да има сопствена сила, па затоа тоа може да стои само по себе како синоним за личноста. Оние кои немаат име, не постојат. Преку именувањето, пак, се објавува нечија реалност. Па затоа, да се познава името на некого

или нешто, или уште повеќе, да се „даде име“, значи да се спроведе владетелството над некаква реалност, да се пробие во нејзината најдлабока тајна. Кога Бог дава име, дава постоење и идентитет на секоја твар. Всушност, Бог создава „именувајќи“, односно извршувајќи го своето господарство над светот, покажувајќи се како Господ и Господар над целото создание (види Ис 40,26; Пс 147,4; Варух 3,34-35; Ѓорѓевски, 2009: 72-73). Самиот Бог го менува името на Аврам, Сара и Јаков, насочувајќи ја и нивната судбина (1Мојс 17,5; 15.; 32,29). Кога Господ Исус Христос му дава ново име на Симон или на Заведеевите синови, тој ја менува нивната назначеност и истовремено покажува дека поседува авторитет и власт над апостолите (Мк 3,16-17; Јн 1.42). Значи, „именувањето“ и „нарекувањето“ секогаш претпоставува однос меѓу супериорен и инфериорен; само господарот може да даде ново име, а не обратно (4Цар 23,34; 24,17).

Во историјата на христијанската црква, пак, посебно со појавата на монаштвото, со прифаќањето на монашкиот чин и одвојувањето од световниот живот, како знак на облекувањето во нов дух, идниот монах најчесто земал ново име. Со стапувањето во монаштвото, монахот ја прекинува врската со светот и своето претходно крстено име го заменува со ново монашко име (Грујиќ, 1932: 239–240; Ракиќ Младеновиќ, 2021: 89-103). Најчесто станува збор за име на светител кој ќе треба да му послужи како пример во секојдневниот монашки подвиг, но понекогаш изборот на името е поврзан и со определени животни околности или случувања. Така, на пример, се претпоставува дека свети Климент Охридски своето име го добил по свети Климент, епископот Римски, при неговото ракополагање во свештенички чин во Рим. Тогаш тој, заедно со светите Кирил и Методиј во 868-869 година, дојдени да ја одбранат мисијата меѓу Словените во Панонија, ги беа понеле и моштите на светиот римски епископ и маченик откриени за време на т.н. Хазарска мисија во Херсон на Крим. Моштите биле положени во базиликата посветена токму на свети Климент Римски, во која за кратко време подоцна ќе биде погребан и свети Кирил по неговото блажено упокојување.

Поводот за истражувањето на темата на овој труд е поврзан со името на другиот Кирилометодиев ученик и Светиклиментовиот

сотрудник, светиот Наум Охридски, еден од основоположниците на словенската и македонската писменост и просвета. Додека свети Климент ја основал првата организирана словенска школа во Охрид, низ која минувале илјадници ученици, а подоцна станал епископ Дремвицки и Велички, свети Наум, како монах се повлекол на брегот од Охридското Езеро, каде основал овој манастир и формирал монашко братство, па затоа и се смета за основач на монаштвото во Македонија. Свети Климент е единствениот меѓу Светите седмочисленици кој има име од латинско потекло, име коешто го добил во контекст на предавањето на светите мошти на папата Климент во Рим, додека, пак, неговиот собрат, светиот Наум носи име на еден пророк од Стариот завет, име исклучително ретко употребувано во христијанската Црква. Па оттаму, логично е и прашањето колку случаен можел да биде изборот на монашкото име на нашиот свети Наум и дали тоа на каков било начин е поврзано со животот, дејноста и книгата на нему истоимениот старозаветен пророк. Понудениот одговор, пак, не го надминува прагот на една логична, но сепак обична претпоставка.

Според житијните белешки, свети Наум Охридски потекнувал од благородни родители од Мизија¹. Како еден од најблиските соработници на св. Кирил и Методиј, тој бил дел од Моравската мисија. По нивната смрт заминал за Плиска, а подоцна, кога свети Климент станал епископ, свети Наум го презел неговото учителското место во Кутмичевица. Доаѓањето на свети Наум на Климентовото место во 893 година значело негово трајно останување на охридскиот брег, каде е забележано дека делувал како „презвитер“ и „учител“². Во Второто словенско житие за свети Наум се спомнува неговото ракополагање, заедно со она на свети Климент, како и на други

1 Мизија (или Мезија) била римска провинција и историски регион во југоисточниот дел на Европа. Мезија ти опфаќа денешните Северна Бугарија, Источна Србија, романската Северна Добруџа и Скопската Котлина во Македонија. Со Мизија во византискиот период се идентификувале и Словените од Македонија.

2 Врз основа на сите овие сведоштва, монаштвото останала примарна одлика на свети Наум, кој во понатамошната традиција секогаш бил сликан како монах во фрескоживописот и во иконописот. Сепак, подеднакво значајно е и учителствувањето на свети Наум. Тој бил наречен „учител“, титула која ја носеле светите браќа Кирил и Методиј, а потоа и свети Климент Охридски пред неговата епископска хиротонија. Доаѓањето, пак, на свети Наум за учител на Климентовото место е од исклучително значење во тогашните југозападни делови на Македонија. Свети Климент во Македонија и во деловите на Кутмичевица бил учител седум години, а потоа 23 години епископ. Во тој период условите се менувале, а неговата дејност и влијание се проширувале.

свештеници и ѓакони во Рим, кога тој, по предлог на солунските браќа, бил ракоположен за презвитер во црквата Сан Клементе во Рим од страна на папата Адријан II. Затоа ќе биде потребно да се направи краток осврт токму на дел од животот на свети Наум кој претходи на овој настан, односно на карактерот и условите во кои се одвивала заедничката мисионерска дејност на светите браќа и нивните ученици.

Познато е дека светите Кирил и Методиј се класичен пример на она што денес се именува како инкултурација: кога секој народ во сопствената култура треба да има можност да ја чуе објавената порака на Евангелието и изразот на вечните вистини на сопствениот јазик. Тоа што светите браќа го оставија е значително сведоштво, од кое Црквата и денес црпи инспирација и ја насочува својата евангелизација врз основа на библиските и апостолските принципи (Ѓорѓевски, 2014: 287-292). Но, наспроти автентичната евангелска мисионерска поставеност, познат е историскиот контекст на отвореното непријателство на латинските свештеници кон Моравската мисија, кои, затскривајќи се зад тријазичничката ерес, според која Евангелието може да се проповеда само на еврејски, грчки или латински јазик, нескриено ги прогонувале светите браќа и нивните ученици. Од овој предримски прв период на мисијата меѓу 863 и 867 година, кога се случувале најжестоките судири со франачкото латинско свештенство, запазени се најмалку сведоштва. Важно е да се истакне дека просветителската мисија се одвива во историски период кога Моравското Кнежевство и другите западнословенски народи се наоѓале под воена, политичка и црковна колонизација на средновековната Франачка држава, која го одржувала својот протекторат главно преку западната латинска ерархија (Велев, 2014: 86). Оттаму и анимозитетот и непријателството кон кирилометодиевската група, бидејќи на словенското описменување гледале како на средство за привлекување на западните Словени кон источната Црква. Кога, пак, мисионерската група на враќање кон Византија се наоѓа во Венеција, таа минува низ најтешките премрежија. Дочекани со организирано обвинение против правото да се богослужи на словенски јазик, групата е разбиена, а дел од учениците се продадени како робови (Велев, 2016: 131-132). И потоа

следува повикот и заминувањето за Рим, приемот и благословот од папата Адријан II за словенското писмо и проповед.

Но, кој е пророкот Наум, старозаветниот праведник по кого и светиот Наум Охридски го добил своето име? Самото име би значело „утешува“, со што соодветно се отсликува улогата и дејноста на овој пророк: „Господ е Оној кој утешува“ (Ѓорѓевски, 2021: 29-42). Тој е автор на една од библиските пророчки книги, сместена во редот на т.н. „мали пророци“ (тоа е поради големината на книгата, а не поради незначајноста на пророкот или неговиот спис). Познато е дека старозаветната пророчка служба и пророчките книги главно се восредоточени врз гревовната состојба на сопствениот еврејски народ, објавувајќи ги Божјите опомени и повикувајќи на покајание, но Наумовата книга е насочена кон опомените, судбината и пропаста на Ниневија, престолнината на Асирското Царство, кое ќе биде причина за падот на Северното Израилско Царство во 721 год. пр. Хр. (Scaiola, 2011: 130-131). Уште од првите векови, отците на Црквата честопати го читаат Наумовиот спис како утешителен текст за прогонуваните христијани, гледајќи во Ниневија симбол на насилство, а во нејзиниот пад победа на доброто и правдата (Duval, 1985: 108-131). Раскошната и богата Ниневија, која својата слава ја постигнала преку освојувањето и ограбувањето на многу народи и земји, станала синоним и претстава за секое друго аналогно владеење од тој вид, било тоа да е во минатото или денес (Scaiola, 2013: 17-18). Таа во книгата е преставена како град – симбол на опресивна моќ која владее над сиропалестинските простори повеќе од еден век, но и таа која е одговорна за уништувањето на Самарија, престолнината на Северното Израилско Царство. Пораката на Наумовата книга се однесува на судбината на Ниневија којашто Господ ќе ја уништи. Градот - симбол на насилството, грабежот, угнетувањето и сето она што една голема сила си го дозволува при зацврстувањето на својата моќ и потчинувањето на другите, таа безмилосна сила која нанела толку зло и болка врз другите народи, ќе биде обесилена и победена. Но, осудата на Ниневија не произлегува од омразата на пророкот, туку има теолошки корен во конечната анализа, поврзана со Бог, Кој е добар кон праведните и гневен кон оние што прават зло. Имено, тука не станува збор

за некаква Божја лутина или одмазда, туку за ослободување од насилството и воспоставувањето на правдата. Затоа и се нагласува дека Господ е добар за оние кои во Него се надеваат, Тој е нивно прибежиште во денот на жалоста (На 1,7). Вината на Ниневија е вина на секоја голема сила која својата снага и напредок ја гледа во угнетувањето на другите, на немоќните (Лујџи, 2010: 235-236).

Потребно е да се забележи дека пророкот Наум истакнува еден аспект од реалноста, на којшто често не му се обраќа внимание: прозбата која ние ја упатуваме кон Бога во молитвата, Тој да го спречи угнетувањето, подразбира отстранување на угнетувачот. Оттаму насилството, коешто е изразено во оваа книга, кое не може а да не го скандализира христијанскиот читател, во реалноста е претставено како остварување на Божјата правда, која, од една страна го спасува народот, но од друга страна, става крај на едно насилно, уништувачко и нехумано владеење (Scaiola, 2011: 130).

Настаните опишани во Наумовата книга даваат основа за размислување за односот на Бога кон големите и моќните. Бог, присутен во историјата, учествува во големите и судбоносни чекори за човештвото. Наумовата порака во историски рамки се обидува да ја објасни неизмерната Божја сила која не ги заборава потчинетите и угнетените и која на безнадежните им дава надеж. Затоа што Бог е Оној кој го има последниот збор во историјата на човекот и светот, а не човекот, без разлика на тоа што во некои моменти некои личности или држави се чинеле семоќни и неуништливи. Наумовата мисла, иако главно се движи околу судбината на Ниневија како престолнина на тогашната сурова држава Асирија, сепак во себе крие подлабока порака, во пофалбата на Господа кој е единствен Бог и кој не допушта неправдата да опстои и победи. Затоа и тонот со кој е напишан Наумовиот спис, колку е снажен, толку е и охрабрувачки. Утешната порака се состои во тоа дека Бог ги отстранува силниците и не ги заборава обесправените и угнетувачите (Лујџи, 2010: 237-238)³.

³ Егзегетите во Наум гледаат пророк кој „со страсно уверување ја објавува основната вистина на пророчкото верување, дека Бог ја контролира историјата на народите и дека Неговото морално владеење се манифестира во казнување на бруталниот тиранин“, Bewer 1949: 22.

Наумовата порака имала свое значење не само во времето на пророкот, но во неа се открива една општа порака која ги надминува границите на одреден историски момент. Искуството ни покажува дека, во определени историски периоди луѓето лесно се препуштаат на очајанието и малодушноста, не гледајќи никаков излез пред растечкото и незапирливо насилство (Lujić, 2010: 238). Порака на пророкот Наум е токму порака на утеха за малите и прогонетите. И покрај привидната утврденост во моќта и непобедливоста, насилството кон другите секогаш делува разорувачки и кон насилникот. Тоа значи дека е прашање на време кога ќе се пројави сопствената слабост, која неминовно води во пропаст.

Ако се има предвид целосниот хостилен контекст од страна на туѓинските владетели меѓу кои се одвива кирилометодиевата мисија, од отворено непријателство до прогон на светите браќа и нивните ученици, не е неверојатно токму оваа состојба да ја сочинува главната нишка меѓу пораката на старозаветната книга и утешното очекување на охридскиот просветител. Противбожното арогантно однесување кон оние кои животот го посветиле во служба на Бога, во пренесувањето на радосната евангелска порака за спасението, како и неоправданото насилство и прогон во името на Бога од страна на германското свештенство, не може а да не повикува на Божјата правда, исто како и насилството на недопирливата Ниневија и нејзиниот безмилосен и суров однос кој старозаветниот Божји народ. Господ Бог, кој е милостив, добар, но и праведен, останува единствена утеха и за угнетуваниот Израил и за прогонуваните сесловенски рамноапостоли. Бог не ги заборава потчинетите и угнетените, а угнетувачите нема да ги одмине Неговата правда. Ако се има превид дека мисијата на светите Кирил и Методиј и нивните ученици е оспорувана, попречувана, прогонувана од почетокот до крајот, но дека и покрај сите премрежија тие се доследни, упорни и одлучни во нејзиното продолжување, затоа што таа е Божјо дело и остварување на Христовата порака до апостолите и до сите следни ученици во евангелието да се поучат сите народи од светот (сп. Матеј 28,28), наместо очајание и откажување тие не престануваат да очекуваат помош од Бога. Прифаќањето на сесловенското дело веројатно било видено како јасно манифестирање на Божјата

праведност и во изборот на Наумовото име, како утеха за конечно признание и потврда за богоугодното дело по сите истрпени неправди и прогони.

Чудни се патиштата Господови. Делото започнато од светите браќа Кирил и Методиј, во земјите каде што го вложиле најголемиот труд, за жал, не вродило со плод. Тамошните историски прилики биле неповолни, а тоа било и причина свети Наум, заедно со свети Климент, да се врати назад на оваа територија, во Македонија. Тоа значи дека Македонија се погодила погодна почва за да може да се продолжи започнатото дело и да опстане и потоа од таа почва да биде расеано понатаму низ целиот словенски христијански свет. Според утешното очекување на свети Наум, не тогаш и таму, но токму тука и овде, на оваа македонска земја опстојува, продолжува и преуспева славното кирилометодиевско дело.

Користена библиографија:

Bewer Julius A. 1949: *The Book of the Twelve Prophets. Volume 2: Zephaniah, Nahum, Habakkuk, Haggai, Zechariah, Obadiah, Malachi, Joel and Jonah in the King James Version with Introduction and Critical Notes*, Harper & Bros, New York.

Велев Илија, 2014: *Историја на македонската книжевност, Средновековна книжевност, Том I*, Гирланда, Скопје.

Велев Илија, 2016: *Светии Кирил и Методиј, рамноапостоли и селовенски просветители*, УКИМ, Скопје.

Грозданов Цветан, 1980: *Охридското иконосликарство во XIV век*, Охрид.

Грозданов Цветан, 1983: *Пореток на светителите од Македонија*, Скопје.

Грозданов Цветан, 2015: *Светии Наум Охридски*, Скопје.

Грујић Р, 1932: „Промена имена при монашењу код средновековних Срба“, *Гласник скопског научног друштва* 11, 239–240.

Ѓорѓевски Ѓоко, 2009: *Пенџаџеух, Толкување на Мојсеевото Пејокнижие*, Менора, Скопје.

Ѓорѓевски Ѓоко, 2014: „Екуменската димензија на делото на селовенските просветители светите Кирил и Методиј“, *Зборник од Меѓународниот научен собир „Кирилометодијевската традиција и македонско-рускиот културни и духовни врски“ Охрид, 3 - 4 октомври 2013*, УКИМ, Скопје, 287-292.

Ѓорѓевски Ѓоко, 2021: „Наум – објавувач на Божјата казна и пророк на Божјата утеха“, *Годишен зборник на Богословскиот факултет „Св. Климент Охридски“*, 25, 29-42.

Duval J.-M 1985: “Jérôme et les prophètes, во J.A. Emerton (ed.), *Congress Volume Salamanca 1983* (VT.S 36), Leiden, 108-131.

Lujčić Božo 2010: *Starozavjetni proroci*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Mettinger Tryggve 2009: *In cerca di Dio. Il significato e il messaggio dei nomi eterni*, EDB, Bologna.

Ракић Младеновић, Југослава, „Монашка имена у Поменику манастира Дечана (XVI–XX век)“, Зборник радова Филозофског факултета у Приштини, 51 (4/2021) 89-103.

Scaiola, Donatella , *I dodici profeti: perche «minori»? Ezegesi e teologia*, Bologna 2011; *Naum, Abacuc, Sofonia. Introduzione, traduzione, commento*, Cinsello Balsamo 2013.

Tosi, Eric G., „Evangelistic Paradigm of Saints Cyril and Methodius as Applied to the

Наташа Аврамовска

Институт за македонска литература – Скопје, УКИМ
n.avramovska@iml.ukim.edu.mk

ДРАМСКИОТ СВЕТ НА ГОРАН СТЕФАНОВСКИ МЕЃУ ЛОКАЛНОТО И УНИВЕРЗАЛНОТО

Апстракт: Текстот го проследува развојот на драмското писмо на Горан Стефановски проследувајќи ги, од една страна, доминантните теми и мотиви во неговиот драмски свет, како и нивниот развој односно трансформација во различните фази од четиридецениското творештво. Тие, пак, од друга страна, се овде проследени и во сооднос парадигмите и модалитетите на драмскиот исказ, првенствено со усноста (како засебна парадигма или код на исказите), со македонскиот фолклор, традицијата и нивниот урбан израз, коишто стојат како сигнатура за локалното и нивното продуктивно сопоставување, на различни начини во развитокот на неговото драмско писмо, наспроти актуелниот миг на светот што го прикажува драмата, а на којшто секогаш му е иманентна пошироката европска сцена. Воедно е проследено сооднесувањето на овој драмски опус и со ренесансната театарска метафора и поимањето на „светот како сцена“, којшто Стефановски во различни драми ја ползува на различен начин за од „сцената во сцена“ да проговори со јазикот на древноста, усноста и митот, секогаш актуализирајќи го нивниот значенски потенцијал наспроти симптомите на актуелниот миг во Македонија и во светот.

Клучни зборови: Горан Стефановски, Исток-Запад, усност, мит, театарска метафора.

Горан Стефановски (1952-2018), кој на македонската сцена се јавува во 70-те години е несомнено најиновативниот драматичар и театарски деец, а секако, и еден од најомилените меѓу сите генерации. Особено авангарден и луциден, во дослух со новиот дамар на светот, тој истовремено стекнува и широка популарност на своевиден особено близок, локален, маалски или дебармаалски херој, со кого и покрај неговата очигледна авангардност, луѓето, би

се рекло, народот, се идентификува. Горан Стефановски токму така се појавува и останува легенда на македонската театарска сцена со „чудото на објавата на неговиот првенец Јане Задрогаз (1974), кој долго потоа е предизвик за бројни и разнообразни интерпретации.

Во македонистиката постојат бројни критички и теоретски осврти кои ја регистрираат „новоста“ со која се огласува драмскиот текст, *Јане Задрогаз*, народна фантазија со пеење по мотивите на Марко Цепенков на Горан Стефановски. Првите огласувања, секако, се по повод праизведбата на оваа драма на сцената на Драмскиот театар, на 27.12 1974 година, во режија на Слободан Унковски, од страна на театарската критика во одбележување на настанот. Во годините што следат, меѓутоа, овој драмски/театарски текст останува да опстојува како интерпретациски предизвик во фокусот на литературно теоретските, театролошките и фолклористичките промислувања. Разликите во поимањето на новоста на текстот произлегуваат од разликите во поимањето на партиципацијата на фолклорното во драмата. Присуството на формулативноста, карактеристична за жанровскиот систем на усноста, е различно одредувано како: „фолклорност“ (П. Бакески, И. Иванов), „митско“ (Б. Варошлија), „оригинално“ (Г. Старделов), „модерно“ (В. Стаменковиќ), или „фолклорна парабола“. Александар Алексиев, меѓу првите на трагата на разбирањето на иновативното ползување на Стефановски на кодот на древноста во објавата на новото, ќе заклучи дека она што во основа го избавува овој текст од опасноста да се влезне во наивно и банално поставување на фолклорниот материјал на сцена е токму „еден суптилно издиференциран критички однос кон оваа материја, исчашувајќи ја од нејзиното природно архетипско лежиште и трансформирајќи ја во гротескно-сатирична фарса во која ту ќе заплиснат гргорливите изблици на добродушната народна комика, ту ќе заискри пародијата, па и горчливиот циничен подбив.“ (Алексиев, 1982:116). Алексиев е експлицитен во посочувањето на двогласието во кое е остварен текстуалниот план на драмата. Тоа двогласие Нада Петковска ќе го посочи на прагот на разликата помеѓу фолклорниот израз и приказната во рамките на која тој се огласува (содржината што тој ја објавува): „Спојот на фолклорот

и актуелната проблематика (алузиите на тоталитаризмот заснован врз духот на покорноста), користењето на фолклорот како своевиден литературен хипотекст, овозможува настанување на оригинални дела, при што ваквата основа овозможува ненаметлива критика на една состојба.“ (Петковска, 1997: 13). Заедничкото во огласувањата на Нада Петковска, Борис Павловски и Катица Ќулавкова, изнесени на театролошкиот симпозиум во Прилеп 1997 година, е промовирањето на интертекстуалноста на овој драмски текст во рамките на постмодерната парадигма на продукцијата на артефактот, кое во согледбите на Ќулавкова добива своја составна теоретска елаборација во контекст на основните одредници на постмодернизмот низ оптиката на карневализација на идеалите и ресемантизација на митските, паганските и историските слики и симболи“ (Ќулавкова, 1997:44-45). Дополнително, меѓутоа, од аспект на денес етаблираните сознанија на книжевната наука за средбата на двете темелни парадигми на уметноста на зборот: усната и писмената, коишто обете, различно кодирани, продуктивно се вкрстуваат во недоброј сооднесувања, би додале дека Стефановски, продуктивно амалгирајќи ги кодот на усноста (формулативноста) и изведбените аспекти на нејзиното восприемање со изведбениот аспект на драмскиот/театарски текст („претставление“), токму на начин на древноста, усноконстелациски, разбирливо и препознатливо за сите (во одекот на древните формули) – „тука и сега“ ја изведува објавата на новото. Поставен во низа различни констелации, овој сооднос е доминантна карактеристика на неговото творештво воопшто, а воедно е и матрица на едновременото двогласно локално и универзално огласување, во дослук, секогаш одново и со театарската метафора (на светот како сцена). Овде уводно сублимно изнесените утврдувања, во продолжение етапно ќе бидат посочени врз примерите на одделни драмски дела на Стефановски во след кој, во спрега со проследувањето на наведениот сооднос истовремено го илустрира и развојот на темите и мотивите во неговото драмско писмо.

Подвигот на Јане Задрогаз во прикажаниот свет на драмата

Приказната за борбата на Јане против (народниот непријател) Змејот попатно ќе ја сруши и автократната власт на Царицата, и самата нему подредена. Конечно, подвигот на Јане се реализира во неговото преземање на улогата на народен мудрец и субјект на објавата на новото предание. Интертекстуалниот каламбур, меѓутоа, на збиднувањата што го чинат неговото јунаштво ја подготвува и матрицата на неговата истовремена карневализација. Таа, од една страна, произлегува од семантичката противречност во чишторамки се реализира целисходноста на неговата акција, а од друга страна, од противречноста на парадигмите на покората и епското јунаштво во поимањето на подвигот. Неговата епски јуначка подготвеност да се соочи со Змејот е поткопана со смислата на тоа јунаштво кое се реализира како покора и мачеништво во примањето на себе на страдалништвото налик на претставите во библиските мотиви (Јов, Јона, исусовата пасија). Енигмата, пак, на целесообразноста на Јаневата акција произлегува од неговиот двосмислен однос кон Царицата. Во противречноста помеѓу неговиот, од една страна, критичен однос кон барањата кои пред народот ги поставува оваа гаргантуовски незаситна Царица (впрочем со него и ја огласува својата индивидуална позиција појавувајќи се во светот на драмата, 1975: 31), и односно наспроти неговата беспоговорна подготвеност да се истопори во покората за да ѝ удоволи во барањето од дувлото на Змејот да ја донесе болештината, да се разболи, за таа, откако сиот народ од него ќе се зарази, да може да го донесе на свет својот царски пород. Зошто Јане, дотогаш токму настрвен кон неа поради нејзината незаситност во барањата, којашто Впрочем до тука и го придвижува драмското дејство, одеднаш во јуначки став се покорува пред нејзиното барање? Дали само затоа што на сон ѝ се сонило дека ако сиот народ се чумоса таа ќе се „олесни“ (породи)? Или предизвикот е голем зашто Јане копнее по јуначки подвиг на соочување со Змејот, сеедно ако тој се состои и само во учинокот на себезаразување со болештината од неговото дувло? Во име на потцртување на сопствената бестрашност (и наспроти својот инаку критичен однос кон нејзините налози), или сепак, во име на Царицата, за чиј пород, сепак верува дека ќе значи спасение? Без оглед дали ќе се определиме за првото или за второто толкување на мотивите на јунаштвото на Јане, тој е карневализиран и во двете

варијанти. Во првата варијанта како недоветен во бестрашноста, освен ако не верува во учинокот на самата нејзина манифестација како таква. Тогаш би можел и да се самозапали сретсело, наместо сретсело да ја донесе чумата. Во втората, неговото јунаштво е гротескно во дискрепанцијата помеѓу кроткото послушание кое на себе го прима страшниот товар на телесното страдање (алузија на библиските мотиви) во покората пред автократната безумност на Царицата и во бестрашноста пред непријателот препознаен во Змејот. Можеби Јане сепак верува во провидението на сонот? Сеедно, конечниот учинок на неговиот подвиг е делумно резултат на неговото епско јунаштво (во двете соочувања со Змејот), делумно на неговата пасија (на чумосан, голтнат, обесен и презрен од народот во чие име се жртвува) со еден очекуван резултат (уништувањето на Змејот), но и еден сосема неочекуван резултат – уривањето на автократската власт на Царицата во чие име (поправо во името на нејзиниот пород) ја прими покората на телесното страдање. Чудни се патиштата на вербата! Јаневата покора на чумосан, која ги донесе на свет Царчињата, и Јаневата храброст, која ги поведе во бој со Змејот, обете презрени, го трансформира својот учинок. Царчињата се враќаат онаму од каде што се појавија во светот на драмата, а Царицата ќе се самозапали во допирот со вистината на праведникот (неговите солзи). Откако сето ќе се изврши Јане (воскреснат) се огласува со морална поука: „Научивте, знајте и паметувајте! ... Поарно мртви-здрави, одошто болни-живи“ (сцена 4: 35), со што конечно, првпат јавно се огласува против геслото на Царицата што таа го промовира при нејзиниот пород: „Поарно болни-живи одошто мртви-здрави“. Имено, овој драмски текст се огласува со карневализација на преданието, чија семантика партиципира во нашиот светоглед, но нејзиниот учинок е недвосмислено пресвртничка објава на неговата нова изведба во „преповторувањето“. „Подобро мртви-здрави одошто болни-живи. Подобро мртви-здрави одошто болни-живи“. Колективната афирмација на ова ново народно гесло е посочена во колективното прифаќање на оваа „песна“ од страна на народот под бесилката на Јане:

(Народот ја прифаќа песната и ја претвора во величествена химна).

НАРОДОТ: „Подобро мртви-здрави одошто болни-живи. Подобро мртви-здрави одошто болни-живи“. (1975:40)

Со оваа сцена на колективно скандирање кое се претвора во своевиден *сонџ* на доминантна (наративна) перспектива (Pfister, 1998: 121-135), како објава на ново колективно предание, завршува прикажувањето на народното претставление, што пролошки, како театарска свеченост на народното празнување, беше најавено од ликот на Цепенков. Всушност приказната завршува со консензуалната легитимација на новиот мудрец на акцијата, разбрана како јуначки, страдалнички и јазички чин. Или со други зборови, *Подвигоџ* на Јане Задроџаз е *џодвиџ* на *џелеснаџа*, мистична *џреобразба* во *досеџнувањеџо* на *рамниџиџеџо* на „*новоџо*“ *изрекување*. Во голема мерка тоа всушност кореспондира колку со изведбата на новото предание, а преданието секогаш е негова изведба, толку и со метафората на актерскиот процес на завладејувањето со новата улога и со театарската метафора воопшто, којашто, веќе спомнавме во уводот, секогаш е присутна во драмите на Стефановски.

Исток – Запад: Геополитичката карта на Европа (Горан Стефановски: Диво месо)

Историската драма на Втората Светска Војна кај Стефановски е транспонирана како семејна трагедија во зафрлениот македонски и словенски, балкански предел на маргините на Европа. Трагичките елементи на заплетот во оваа драма по прво би можеле да се означат како потрага по надомесни, алтернативни форми за неповратно загубената светост/морална возвишеност на опстојувањето во прегработ на древноста и нејзината повторливост. Тие алтернативни форми што ги донесува галопот на историјата се посочени во трикратниот избор на секој од синовите во скопското семејство Андреевиќ – каде што сопоставеноста на европскиот Исток и Запад се јавува во основата на драмскиот судир во семејството што ќе доведе до неговото раслојување.

Драмата *Диво месо* на Стефановски загубената светост ја посочува со првата сцена на драмата. Уште првата сцена на драмата ја поставува темата на распаѓот на старите патријархални вредности. Дента, куќата се подготвува за семејната слава, но синовите, на разочарување на

нивните родители, веќе не се идентификуваат со ова семејно празнување. Најмладиот Андреја се идентификува со работничкото движење и пролетерската идеологија (со којашто по Втората светска војна ќе биде дефиниран европскиот Исток), та ненадејно повикан, на дента на славата заминува на состанок со другарите од работничката организација. На Стефан, пак, средниот син, сиот далдисан да ја стаса „префинетоста“ на Западна Европа, поважно му е да се појави на приемот што го приредува неговиот директор на претставништвото за автомобили, Евреинот Херцог, а во чест на високиот службен гостин од Германија, Херман Клаус. На Симон, пак, најстариот син, и онака сè му е сеедно. Нему му е доделена улогата на несериозен и „недораснат“ да се соочи со предизвиците на времето, резигниран човек, кому светогледот му го одредува просторот на кафеаната во којашто работи како келнер. Меѓутоа, во нагласената инфантилност на неговото држење (на пример, во песничките со коишто се огласува во драмата), особено кога разговара со членовите на неговото семејство, неговиот настап почнува да се насира како маска на „лудоста“. Токму неговите реплики со јазикот на „светата лудост“ (и пијанство), честопати најјасно ги коментираат ситуациите:

Реченото го посочува и следната одломка:

СИМОН: О мони, мони ма, академи фенци фа,
Фенци фа фа фа, опет ха ха ха
Уна епе епе епе, уна цепа цепа цепа
Уна хаус хауст, хаус, Мики Маус

СТЕВО: Што правиш?

СИМОН: Квачам јајца.

СТЕВО: Мислев дека т е страв од темно.

СИМОН: Страв ми е и од светло.

СТЕВО: Како помина славата?

СИМОН: Која слава?

(Г. Стефановски *Собрани драми*, Книга прва, 2002:105)¹

¹ Макар и само патемно, и без поопширна аргументација, овде би забележала дека трите браќа во семејството Андреевиќ: Андреја, Стефан и Симон, во нивната психолошка профилација, во голема мерка се реализирани налик на профилацијата на браќата Карамазови во романот на Ф.М. Достоевски, односно аналогно на: Аљоша, Иван и Димитрија Карамазов. Андреја во неговата младешка безусловна предаденост на идеалите на новата револуционерна „вера“ е налик на Аљоша во неговата безрезервна предаденост на Христовото учење. Стефан Андреевиќ конечно ќе биде принуден да се соочи со ѓаволот на надменоста на „рационалниот ум“ на европскиот Запад олицетворен во ликот на Германецот Клаус што му соодветствува на соочувањето на Иван Карамазов со ѓаволот на рационалниот ум што го води, додека Симон Андреевиќ и Митја Карамазов заемно се огледуваат обајцата преплавени од опожноста и

На расплотениот свет, она што некогаш претставувало органска целина, а кое сега е фрагментаризирано во разнородни исечоци на урбаниот лавиринт на општествено опстојување располовено помеѓу идеолошката спротивставеност на световите на Истокот и Западот, му соодветствува разбиената композиција на драмата. Композицијата на драмското дејство е фрагментарна и монтажно изложена во 17 сцени. Во овие многубројни парчиња на стварноста е прикажана симултаноста на повеќе различни (општествени) дејства што се соодвиваат и на коишто им соодветствуваат различни општествени простори: сиромашен дом (слава), богат дом (прием), јавна куќа, кај бајачка, затвор, канцеларија итн. Притоа, иако индиректно, маркиран е и просторот на јавната сцена на општествени бранувања со: работничкиот штрајк, логорите на смртта и појавата на национал-социјализмот.

Трагедијата на скопските Евреи, од друга страна, еднакво е прикажана како трагедија во сферата на семејството и приватноста, што особено е маркирано во падот на култивираниот и надмена Сара, чиј пад е прикажан како пад на планот на сексуалната распределба на моќта, а во однос на Сивиќ, советник во претставништвото за автомобили (сцена 4 наспрема сцена 9), и во однос на Стево, (сцена 4 наспрема сцена 15, Г. Стефановски *Собрани драми*, Книга прва, 2002:103, 140): Несомнено е дека на трагичната разврска во оваа драма можно е да се примени Лесерлеовата дефиниција на односот на митот и историјата, спрема која: “Историјата е збиена во митот низ еден вид на инверзија, двојно лизгање на идеолошкиот упис, во кој, како што се сексуализира (или фамијализира) историскиот пресврт, така и конфликтите во фамилијарната структура се проицираат на планот на пошироката јавна сфера” (Glover, David, 1993). Јазикот на „митот“ притоа, во оваа драма е означен со кодот на усноста и огласувањето на мајчиниот јазик олицетворен во ликот на мајката, Марија Андреевиќ. Имено, нејзината реакција на присуството на Германецот Клаус во нивниот дом е артифициелна во посегнувањето по народната песна („Да сум бистра вода мамо/знам кај да течам“) – е реализирана како огласување од друго рамниште на комуникацијата. Станува збор за акустички имплицирана „сцена

залисот на просторот на меаната.

во сцена“, мигновно отворена со другоста, усноста на кодот на огласувањето, на којашто се надоврзува нејзиното профетско изречување „диво месо“, што, пак, има симболичка моќ да го опфати сиот значенски универзум на драмски прикажаниот свет и оттаму да заземе насловно место. Но за миг да се задржиме поопстојно на судирот на усноста и писменоста во овој прикажан свет на маргините на Европа.

- Македонскиот во контекст на словенскиот синдром (парадигматична сцена)

Да подвлечеме и нешто друго што се јавува како заеднички маркер на историскиот период на Втората светска војна и времето непосредно по неа и во драмата на Стефановски, но и во македонските драма и роман воопшто во социјалистичкиот период од нивниот развиток: станува збор за историската драма на продирањето на писмениот код на општествена комуникација. Имено, во *Диво месо* на Стефановски, споменатото бидување во единството на заедницата е маркирано во усноста на прикажаната заедница: **акустичката општествена врска индексично посочена на формулативниот јазик** со кој најчесто се огласува Марија Андреевиќ. Од друга страна, неумешноста на Стево Андреевиќ во манипулацијата со литерарниот код на писмената комуникација е прикажан во четвртата сцена, во која тој, како многу пати порано незабележано, божем како негови ѝ рецитира Прешернови стихови на Сара Херцог. Наспрема усноста на македонскиот етникум, по ќошињата на урбаниот лавиринт (на пример: богатиот салон на еврејското семејство Херцог), демне стапицата на писмото и се налага потребата од снаоѓање во манипулацијата со неговата изведба. Со култивираниот говор на писмената парадигма се огласува и учената жена (Сара Херцог) и работничката идеологија (кон која приклонува Андреја) и демонот на историјата огласен во говорот на Клаус за Словените, со којшто речиси монолошки е поставена 10-та сцена на драмата. Повод за овој монолог на Клаус е наводно желбата да му помогне на Стево да ја надмине растревоженоста и загриженоста поради тоа што неговиот брат е попаднат во затвор. Со оглед на должината на овој говор на Клаус овде би навела куси одломки:

КЛАУС: *Пијџе, џијџе младичу. Расџројџе се малку... Тој можеби сака да биде в зајвор. Можеби намерно рабодџел на џоа да сџиџне в зајвор. Тоа ви звучи неверојадно, но живојоџ е џолн со изненадувања. Познаџи ми се случаи на џаква џарадоксална лодика (...) А џриџоа не заборавајџе една биџна комџоненџа – џој е Словен. Тој џодаџок лесно одговара на џрашањето зоџџо некој би сакал да биде в зајвор. Јас џоа џо нарекувам синдром на славјанската мазохистџичка душа. Кога ниџџо не е, а не се крева ниџу малиоџ џрстџ сџџуацијата да се џоџрави и во џоа се наоџа задоволсџво. А на овој Балкан никогаџ ниџџо не било во ред. Дваесетџ илјади џодини наназад. И ако во сџоџ џој мейџеж некој се заложџ да џомоџне, џаа џомоџ не се џрџма добронамерно. Наџроџив. Сомничаво се одбива. (...) Вие сџе осудени да живеете во џроџаџање. (...) Постџојано и џостџојано џроџаџање. Во исџџџе дуџки. (...) Секако џука има и друџи комџикациџ. Како џџо е на џрџмер недосџадџокоџ на чувсџвоџо на џрџадносџ и џрадиција. До каде најдалеку вие можеџе да ја следџџе својата фамилијарна лоза? Како се викале ваџџџе џрадедовци? Тешко дека знаете. А еџе јас знам. Моеџо дрво е џрижливо заџџшано наназад до 14 век (...)*

Сосема со право ќе биде констатирано дека оваа десетта сцена од драмата Диво месо на Стефановски, поточно, прикажаниот однос на Клаус и Стево, ќе стане општо место во драмите на цела една низа македонски современи драматичари во постсоцијалистичкиот период на развитокот на македонската драма. Односот на Клаус и Стево, е преповторен во односот на Змија кон Кукла и Бела во драмата Словенскиот ковчег на Венко Андоновски, потем, во односот на Доктор Фалус и Малдичот во М.М.Е. кој прв почна на Дејан Дуковски. Кризата на општествениот идентитет како причина за семејната трагедија прикажана во Диво месо, од една страна е предизвикана со смената на усната во писмената парадигма на комуникацијата под налетот на промените што на македонската заедница ѝ ја донесува Втората светска војна и посебно – нејзината разрешница. Причините за словенската инфериорност во однос на европскиот Запад маркирани во говорот на Клаус, особено ја маркираат македонската траума во поглед на апсолвирањето на сопствениот културен идентитет со оглед на доцното востановување

на легитимноста/кодификацијата на македонската писменост во рамките на државноста, што на различни рамништа е тема во македонската книжевност воопшто.

Усноста, меѓутоа, фолклорна, урбан фолклор или митска, секогаш во својата другост во однос на колоквијалниот драмски говор во драмите на Стефановски се огласува како „поесенцијален“ означувачки систем кој функционира како сигнатура на традицијата, древното знаење и симболичката моќ на неговиот таен код. Во дадениов контекст ова најнепосредно беше веќе посочено врз примерот на драмата Диво месо каде што врамено изнесеното предание за „дивото месо“ од страна на Марија Андреевиќ станува насловна метафора, значенска решетка, која ги вшмукува значењата на рамковната драма. На сличен начин на којшто, на пример, Македонците се уште имаат обичај значенски да „заокружат“ некое кажување та дури и новинарски коментар – со некоја од пословиците од ковчежето на народната ризница. Токму како што кажува и нејзиното име по-словица. Дијалектиката на сооднесувањето на рамништата на драмското изречување во опусот на маестро Горан Стефановски е вратоломна и тоа овде не би било засебна тема, но овде битно сакам да укажам дека другоста на уснопоетичкиот говор во драмите на Стефановски секогаш се огласува и како огласување од друга „внатрешна“ сцена на сцената.

Драмското творештво на Горан Стефановски всушност сето е во знакот на продуктивното сооднесување со ренесансната театарска метафора (Рајна Кошка Хот, 2019). Светот прикажан како сценска кутија во друга сценска кутија, над која се отвара друга сценска кутија итн. Токму онака како што кажува детската песничка, што си ја потпевнува Киро во драмата Лет во место: „Си бил еден поп, си имал едно куче, кучето му умрело, му направил споменик, на споменикот пишувало, Си бил еден поп, си имал едно куче, кучето му умрело, му направил споменик, на споменикот пишувало, Си бил еден поп...итн.“. Сцената во сцена е еднакво одлика и на оваа драма. Пред сè како „сцена во сцена“ се изведени трите драмски точки што ги изведува актерот Ангеле во светата лудост на изведбата проговорувајќи со вистината за себе и своите. Повторно оваа врамена сцена, третата точка што ја изведува Ангеле, под наслов,

Дедикар Икарал, кој бил роден со крило на десната рака и гуле на левата нога, та се срушил во фиљан, фиљан земја Македонија, ќе послужи, како и во драмата Диво месо, како насловна рамка на прикажаниот свет во драмата. Она што во ваквото сооднесување на рамковната и врамената сцена всушност го сугерира Горан Стефановски е вербата дека токму театарската ја прави видлива општествената интеракција. Врз оваа идејна основа е изграден и ликот на неговата Кула Вавилонска, како застрашувачка градба на општествената какофонија над забораените темели на театарскиот светоустрој. Тоа е градба која е крената над темелите на некогашен театар, под кој еднакво имало друг театар, а под него црква, а под неа повторно, паганско светилиште. Интертекстуалната градба на кулата над рушевините на светоустројот означен во обредната и театарска изведба е во функција на автореференцијалноста на градбата на драмската/театарска структура на Стефановски. Впрочем и на оваа драмска структура ѝ е иманентна внатрешна сцена: изведбата на дијалогот помеѓу Цвета и Спасе од Македонска крвава свадба на Чернодрински, од страна на Рина и Невена.

Во својот краен исход, сите драми на Стефановски се однесуваат на театарот. Од едноставна причина што интертекстуалноста на неговата драмска структура е во функција на нејзината автореференцијалност. Принципот на руските кукли кои се расплисируваат во недоглед е очевиден и во драмата Дупло дно, која го преповторува минатото, во иднината и сегашноста. Во оваа драма Стефановски изнаоѓа уште еден особен начин да ја преповтори многузначноста на метафората за светот како театар, овојпат видена низ режијата на тоталитарните системи. На крајот од драмата, тој и експлицитно го изнесува постулатот на идејата за театрум мунди: „Времето идно, времето минато и времето сегашно го сочинуваат времето театарско“. Сознанието дека „секое дно е дупло дно“ е всушност токму сознанието за рамковноста на секоја ситуација како режиска ситуација, а стварноста е некаде вон досегот на ситуациски поставените актери осудени единствено да ја играат стварноста. Во „Тетовирани души“ Горан Стефановски речиси го преповторува ова свое творечко кредо во зборовите на Цибра: „Децата треба да ги учиме дека нема иднина. Иднината никако да

дојде, минатото никако да си отиде, а ние овде глумиме сегашност“. Тетарската метафора функционира како принцип на светот сеедно дали е тематизирана стварноста на тоталитарниот режим или печалбарската. Десеттата сцена од оваа драма, која се одвива во дијалогот помеѓу сопружниците Маре и Цибра, во присуство на дојденецот во печалбарскиот свет, Војдан, е всушност колку цитат, толку и *remake* на Вејка од Коле Чашуле, та и овде интертекстот е во функција на автореференцијалното сооднесување со светот на (македонската) драма и нејзиниот театар.

По оваа своевидна дигресија во проследувањето на ренесансната театарска метафора во творештвото на Стефановски, што ја уведе разгледувањето на партиципацијата на усноста (фолклорот) во неговите драми, како сигнатура на древноста, но и на локалното, во продолжение се навраќаме на прикажаниот драмски свет на Стефановски кој секогаш одново ги премерува идеолошките далечини на поделениот свет.

Европџинец/Euroalien

– драмскиот опус на Стефановски во Новата Европа

Во транзицискиот период македонските драматичари проблемот на словенското културно наследство почнуваат да го промислуваат доминантно и низ контекстот на балканскиот културен ареал кој ја замени контекстуализацијата во рамките на политичкиот Исток односно на словенскиот социјализам. Во овој период Горан Стефановски ја пишува драмата Казабалкан (1997), која што ирониски го проблематизира балканскиот синдром на самосожалување над сопствената судбина без преземање на сопствена одговорност во однос на неа. Парадигмата на македонската драма поставена со драмата Диво месо која европскиот Друг, Словен или Балканец, го прикажува како пасивна жртва на европски надмениот Запад (односот на Клаус кон Стево), воедно, овде ќе послужи и како контарпункт кој треба да ја посочи промената во драмската/театарската парадигма на новите театарски проекти на Стефановски, уведена и со оглед на претпоставениот „западно-европски“ реципиент откако Стефановски живее и твори во Кентербери, Англија. Имено, обраќајќи се од средиштето на европските престолнини на обединетата Европа, театарските сценарија на

Стефановски го принудуваат и западно-европскиот субјект да се погледне себеси низ очите на европскиот „друг“. Станува збор за инвазивна драматургија и „стапица на инсценацијата“ која го наметнува заемното одблизу-огледување на поларизираните европски идентитети по паѓањето на берлинскиот ѕид и кревањето на шенгенскиот.

Оваа инвазивност најдиректно ова ја илустрира „стапицата на ситуацијата“ на станичната драма *Euroalien* (1998) – (проект изведен во соработка на тринаесет режисери и педесет глумци во склоп на претставувањето на Стокхолм како европска престолнина на културата) – во којашто е вовлечена и публиката и притоа принудена во светот на изведбата да ја живее стварноста на отугениот европски друг. Оваа „интерактивна театарска променада“ која води од една до друга станица на изведбата – своевиден саем со штандови од разни краишта на Европа (пред сè од балтичките земји и Балканот), иронично е замислена како забавен парк кој изложува „примероци од европската општествена и политичка отугеност (...), која во своите најекстремни облици создава шовинизам и национализам“ (Стефановски 2010:33). Интенциите на оваа инсценација и манипулација со публиката најдобро ги посочува прологот на театарското сценарио:

Гледачиите на влезот ќе добијат пасош со „оружо“ државјанство, т.е. државјанство на земја која не е членка на Европската унија, и за време на претставата ќе се претпраат како „оружа“, итуѓинци или странци. Ќе ги зајреме пред границата на „Тврдинаа Европа“, ќе побараме од нив да пополни формулари за виза и ќе им покажеме разни автентични облици на „отуѓување“. На тој начин публикаа ќе увиди и искуси колку е ташно и смешно да се биде денес државјанин на „оружаа“ Европа.

(...)Во секоја проспорија гледачиите ќе добијат нешто што ќе можат да го земат со себе: уверение, бец, шверцуван предмет (...) На влезот, публикаа ќе добие нови визи во пасошите: кон нова и утисиска Европа без шовинизам! (Стефановски, 2010:33).

Во четиринаесет гротескни и збунувачки ситуации (кои ги режираат четиринаесет режисери од различни земји) Стефановски

го пресвртува постојниот поредок и односот на силите помеѓу Европа и другата Европа, та додека во една од нишите на претставата во Стокхолм се одвива граѓанска војна која го дели Стокхолм налик на некогаш поделениот Берлин, во друга ниша на изведбата Босна е прикажана како високо развиено социјално демократско општество.

Сценариото Хотел Европа на Горан Стефановски, кое во 2000-та ќе го напише за потребите на мултимедијалниот театарски проект изведен во европска продукција (Intercult Stockholm, Фестивалот во Авињон, Wiener-Festwohnen, Bonner Biennale и фестивалот во Болоња) – директно се надоврзува на Евротугинец во повеќе аспекти. Повторно станува збор за интернационален театарски проект – изведен во режија на девет режисери и актери од источна Европа, поточно од Балканот и балтичките земји – коишто во дадениот миг не и припаѓаат на шенгенската европска заедница. Се надоврзува меѓутоа, тематски и на неговите претходно изготвени сценарија: Казабалкан (1996), *Ex YU* (1996), Сите сме луѓе (1998) и други. Впрочем, идејната основа на овие сценарија коишто ги промислуваат повнатрешнетите граници на Европа, Стефановски ја образложува и во неговата книга есеи Приказни од Дивиот Исток (2005). Според него источните изведбени уметници треба одново да го најдат сопствениот идентитет, „своите имиња“, без оглед на тоа што во таа намера постојано се попречувани и спречувани од стереотипите на претставите на Дивиот Исток што постојано ги следат (Стефановски, 2005:93). Несомнено, утврдува и Борјана Прошев-Оливер, препрочитувајќи го Стефановски, „ексцентричниот Див Исток ѝ станува интересен на Европа (која станува синоним за Западната), благодарение на процесот на неговата хибридизација спроведена низ мултикултурните лабораториски проекти кои ја „испитуваат“ судбината на луѓето на бившите социјалистички земји, а кои дислоцирани, скитаат по Европа без постојана адреса и без сопствен идентитет“ (B. Prošev-Oliver, 2010:215). Во отсуство на префиксот „див“ театарските сцени на европскиот Исток во нивната „другост“ бидуваат незанимливи, нечитливи, не се вклопуваат во западните хоризонти на очекувања (Стефановски, 2005:90). Поаѓајќи од овие свои сознанија за „хоризонтот на очекување на западно-европската сцена“, Стефановски го поставува театарското сценарио како процес

на заемно соочување врз огледалната површина на стереотипот. Станува збор за соочување со заемноста на демонизацијата што ја генерира исток-запад поларизираниот европски идентитет.

Во првата пролошка реплика Портирот на Хотел Европа носталгично (со нагласка на француското „р“) се навраќа на некогашното граѓанско достоинство на хотелиерската служба, која при декорот ала Луј 16 е традиција во неговото семејство. Соочен со евро-оперетата на македонското семејство кое сега живее под покривот на неговата служба, кое сади зеленчук од роднокрајни семиња, кое во кадата дестилира алкохол, и чии кавги ги прекинува една поинаква ала – Свекрвата која блуе оган, неговата носталгија добива безмалку трагикомичен призив.

Во друга ниша на прикажаниот свет во Хотел Европа го гледаме проституираното лице на обездомената (Тротоарката) пред портите на вистинската Европа. Нејзината соба е простор на жешки љубовни игри и инсценации. Остареното лице на оваа Трноружка на еротската возбуда е гротескно и патетично. Не помалку меѓутоа, од лицето нејзиниот двојно помлад клиент кој секогаш одново одбира да глуми војник на Обединетите Нации на Мировна мисија. Таа улога е секако поставена како современ пандан на онаа од наративот во кој принцот ја спасува смртно заспаната убавица.

На „кнезот Игор“ на руското подземје, понатаму, му се спротивставени неговите идоли: „италијанските мафијаши, германските крадци на коли, шведските хуманитарни перачи на пари, француските нарко-босови итн. Поедноставувајќи ја сета комплексност на одделните изведби во хотелските ниши би можеле да заклучиме дека секоја одделна изведба повторувајќи го соодносот помеѓу пролошката реплика на некој од „староседелците“, домородните жители на Хотелот Европа, и новодоселените, всушност преповторува исто дејствие: она на заемното огледување во гротескноста на поларизираните идентитети. Притоа, ниту една страна не е поштедена или еднодимензионално прикажана, секое лице се појавува во контаминираноста на неговата појава како фигура на другото.

Се чини дека творечкиот одговор на уметникот од Дивиот Исток во однос на европските состојби е битно ангажиран на планот на себесоочувањето со посредство на театарот. Безмалку ја покажуваа онаа верба во дејството на театарот којашто е евидентна во Хамлетовото поставување на неговата „Стапица“.

Притоа, сценаријата на Стефановски водат сметка за актуелните театарски трендови на обединетата Европа: меѓународна продукција, интеркултурна поетика (во многујазичноста, во соработката на режисерите и актерите од различни културни средини) – кои произлегуваат од претпоставениот интернационален и најчесто фестивалски театарски пазар на размената на културни добра.

Во таа смисла тие претставуваат особено значаен прилог и настојување на европската театарска сцена да биде слушнат и гласот/говорот на Другата Европа наспроти нејзината исклученост во бројни театарски фестивали на обединета Европа, каков што е своевидниот европски театарски оскар European Theater Price – не само при доделувањето на главната награда, туку и во делот од програмата насловен New Theatrical Realities, каде што, досега барем, од онаа другата Европа два пати се наградени (и воопшто прикажани) единствено двајца руски режисери (првпат во далечните 90-ти и вторпат минатата година).

Последната творечка фаза на Горан Стефановски, определена како четврта, ја чинат три драми: *Ogusej* (праизв. 2012, Загреб), *Огнени јазици* (праизв. 2013, Скопје) и *Figurae Veneris Historiae* (праизв. 2014, Љубљана). Во овие драми авторот, низ различни теми на европското и светското искуство, изнаоѓа различни и секогаш одново возбудливи техники на прикажувањето, успешно ползувајќи го драмското разногласие и светското разноличие, но овојпат во функција на посочување на споделеното европско и светско искуство. Она коешто попрво треба да го сплоти располовениот свет. Драмата *Ogusej* низ митскиот наратив го загатнува универзалниот копнеж по уточиште, *Огнени јазици*, пак, е драма напишана по повод 1150-та годишнина од Моравската мисија на светите Кирил и Методиј и изведена на сцената на „Драмски театар“ во Скопје. Во драмата напишана во чест на подвигот на нивната мисија - преводот на Библијата на словенски јазик наспроти жестокиот отпор на

тријазичниците кои ја бранат светоста единствено на хебрејскиот, старогрчкиот и латинскиот јазик, Стефановски истовремено денес ја чествува демократизацијата на знаењето и тенденцијата за заемна преводливост и разбирање на и во разликите. Последната драма на Стефановски, *Figurae Veneris Historiae* (*Венерични фиџури на историјата*) на Стефановски, напишана по повод одбележувањето на 100-годишнината од почетокот на Првата светска војна, е драмска потрага по стојалиште односно призориште коешто ќе ги прикаже универзалните искуства и траума во хаосот на војната односно механизмите на разградување на интегритетот на поединецот и колективот. На специфичен начин иманентната поетика на авторот во оваа драма кореспондира и со неговите рани драми, од претходните творечки периоди, со таа разлика што овде специфично се настојува да се прикаже универзалното искуство на човештвото. Секоја од овие драми раскрилува (мизан) сценски свет за себе, но во сите нив е еднозначно посочена насоката кон многууточието на разнообразноста во единствен слив кон океанот на светот.

Користена литература:

Алексиев, Александар. 1982. „Лет кон сонцето и слободата“. Поговор во: Стефановски, Горан, *Лет во месито*. Мисла, Скопје.

Glover, David “Travels in Romania. Myths of Origins, Myths of Blood” во: *Discourse*, Fall, 1993.

Дамјаноски, Милан: 2011. „Дискурсот на виктимизацијата во современата македонска драма“. *Сџекџар*, 58/2011, Скопје, 467-476.

Кошка-Хот, Рајна: 2019. „Горан Стефановски“, *Книжевници-Наставници од Филолошкиот факултет*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 51-70.

Luhman, Niklas. 1992. *Liebe als Passion. Zur Codierung von Intimität*. Suhrkamp. Frankfurt am Main.

Павловски, Борислав. 1997. „Нова (постмодернистичка) македонска драматургија“, *Македонската драматургија/драматургија помеѓу традицијата и современоста*, ур. Јелена Лужина. Прилеп: театарски фестивал Војдан Чернодрински.

Петковска, Нада. 1997. „Македонската драматургија помеѓу фолклорната традиција и современите европски тенденции“, *Македонската драматургија/драматургија помеѓу традицијата и современоста*, ур. Јелена Лужина. Прилеп: театарски фестивал Војдан Чернодрински.

Pfister, M. 1998. *Drama/Teorija i analiza*. Zagreb. Hrvatski centar ITI.

Смилевски, Веле. 2000. „Драмското творештво на Горан Стефановски“ во *Литературни студии*. Култура, Скопје, 131-204.

Стефановски, Горан. 1975. „Јане Задроган, народна фантазија со пеење по мотивите на Марко Цепенков“, *Драмска библиотека*, бр. 1. *Културен живот*, Скопје.

Стефановски, Горан. 2002. „Казабалкан“, *Собрани драми, книга втора*. Табернакул, Скопје, 373-411.

Стефановски, Горан. 2005. *Приказни од Дивниот Исок*. Табернакул: Скопје.

Стефановски, Горан. 2010. „Евроалиен“, *Собрани драми, книга илреиџа*. Табернакул, Скопје, 31-84.

Стефановски, Горан. 2010. „Хотел Европа“, *Собрани драми, книга илреиџа*, Табернакул, Скопје, 85-130.

Стефановски, Горан. 2015. „Одисеј“, „Огнени јзици“, „Figurae Veneris Historiae“, *Собрани драми, книга чеилврџа*. Табернакул, Скопје.

Кулавкова, К. 1997. Постмодернистичката димензија на интертекстот во драмата на Јане Задроган од Горан Стефановски“, *Македонска ил драматика/ораматилурџија илмеџу илтрадицијална ил современост*, стр. 41-46, ур. Јелена Лукина. Прилеп: Театарски фестивал Војдан Чернодрински.

Искра Пановска-Димкова

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
ipdimkova@gmail.com

ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ ПРИ УСВОЈУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНКИ

Апстракт: Во трудот се претставуваат факторите кои влијаат врз успешното усвојување на фонетско-фонолошките особености при наставата по македонски јазик како странски. Усвојувањето на совршен изговор на странскиот јазик што се изучува зависи од повеќе фактори: возраста, долготрајноста на учењето, блискоста на јазикот што се учи со мајчиниот јазик, но најмногу од сè – од способноста за усвојување на туѓојазичната артикулациска база, т.н. „надареност за јазици“. Многу е од корист доколку предавачот има сознанија за фонетско-фонолошката слика на мајчиниот јазик на кандидатот. Сепак, постојат некои општи фонетско-фонолошки карактеристики битни за странските изучувачи на македонскиот јазик, а тоа се: изговорот на некои специфични фонеме (ц, s, ч, ц, ќ, Ѓ, љ, њ), позициската алофонија, вокалските и консонантските геминати, слоготворното р, акцентските хомографи и др. За постигнување флуентност, потребно е фонетско-фонолошките теми да бидат интегрален дел, континуирано застапен во наставата по македонски јазик како странски.

Клучни зборови: македонски јазик, фонетика, фонологија, артикулациска база, настава по втор/странски јазик

Влијанието на мајчиниот јазик врз вториот, односно странскиот јазик што се усвојува е предмет на истражување во областа на усвојувањето странски јазици уште од 50-тите години на 20 век. Ова влијание, или уште наречено ‘трансфер’ на првиот, мајчиниот јазик, врз туѓиот јазик што се учи, е истражувано и во областа на морфологијата, синтаксата и прагматиката, но истражувањата покажале дека ‘трансферот’ е сепак најголем во фонологијата (Major, 2008).

Првото нешто, што важи и за која било настава по фонологија – е дека е тоа можеби една од најтешките области не само за усвојување туку и за предавање и оценување. Зошто? Затоа што станува збор за изговор – изговореното нешто физички постои само во моментот кога се изговара, а потоа го снемува. Во таа смисла, предавачот мора да е исклучително сконцентриран за да го препознае местото на лошиот изговор и да го поправи тој што учи. Ова е област што не може писмено да се провери, како што се тоа морфологијата и синтаксата, туку мора да се вложи напор за подробно слушање и реагирање на секоја моментална грешка. Се разбира дека изговорениот текст може и да се сними, и да се анализира поподробно, но познато е дека кога кандидатот продуцира говор во училница, и особено кога е свесен дека е сниман, може поради трема полошо да изговори отколку што би изговорил во нормална ситуација.

Еден од факторите за усовршување на изговорот на странскиот јазик, е неговата блискост со мајчиниот јазик. Се смета дека влијанието на мајчиниот јазик е двострано – карактеристиките што се слични за мајчиниот јазик и за странскиот јазик полесно се усвојуваат, додека поголемите разлики во изговарањето на гласовите – прават поголеми тешкотии (Major, 2008), што значи дека колку што се поблиски фонолошките системи на двата јазика, толку би требало да е поголема веројатноста изговорот да биде приближен или изедначен со нативниот изговор.

Но истражувањата, а и нашите искуства, покажуваат дека сличноста на јазиците во некои случаи не само што не помага туку дури може и да одмогне, затоа што колку што е поголема разликата, толку е полесно таа да се забележи и новиот глас правилно да се усвои. Минималните разлики честопати остануваат незабележливи за изучувачите и автоматски не се ни усвојуваат (Strange & Shafer, 2008). На пример, отсуството на некој глас во мајчиниот јазик може во некои случаи да предизвика изучувачот особено да се потруди околу „новиот“ глас и на крајот и правилно да го совлада, и обратно, ако некој глас го има во слична форма во мајчиниот јазик, изучувачот може да не се труди воопшто, туку едноставно да го употребува гласот од мајчиниот јазик кој, иако е сличен, сепак не е ист со гласот што

треба да се усвои. За пример, да земеме изучувач со српски мајчин јазик: македонското *ќ* и српското *ћ* се слични, но сепак различни гласови, и веројатно е дека изучувачот ќе ја согледа разликата и ќе се потруди да го усвои изговорот на македонското *ќ*, но разликата меѓу македонското *л* и српското *л*, на пример, која е далеку помала, но сепак постоечка, ретко кој ќе се обиде да ја совлада. Од друга страна, несовладувањето, пак, на минималните разлики, воопшто не влијае врз комуникацијата, па од тој аспект, не е штетно. Главно, овие разлики се значајни за оние изучувачи што сакаат да совладаат повисоко ниво на познавање на јазикот, како Ц1 или Ц2 (Zampini, 2008).

Сличноста на јазиците може да не биде од помош и во ситуации кога истиот збор го има и во двата јазика, но е со различен акцент. И во тие случаи, на изучувачот му е потешко да го промени акцентот на веќе познат збор, отколку да научи сосема нов збор со правилниот акцент (Zampini, 2008). На пример, зборот *заедница* го има и во македонскиот и во српскиот јазик и многу е веројатно дека српските изучувачи на македонскиот јазик зборот ќе го изговораат со српскиот акцент: *з'аедница*, но поретко ќе грешат кај нови зборови, кои ги нема во српскиот јазик и кои ќе ги усвојат заедно со македонскиот третосложен акцент, на пр. *ӣ'еӣра̄йка*.

Некои фонетски слични гласови во двата јазика – мајчиниот и странскиот дури може и да се бележат со истиот симбол од Меѓународната фонетска азбука, но тоа не значи дека идентично се реализираат во практиката: така, на пример, и македонското и хрватското *ч* се бележат со истиот симбол од фонетската азбука, но во практиката македонското *ч* се чувствува како „потврдо“ од хрватското: *човек – čovjek*. Да не зборуваме тука и за алофонијата – односно она што во некој јазик се смета за позициска алофонија, во друг јазик е факултативна и обратно, така што дури ни позициската алофонија во некои случаи не можеме да ја земеме здраво за готово. Така, на пример, позициското смекнување на *л* во македонскиот јазик пред вокалите од преден ред, кое е специфично за голем број јазици – не е специфично и за албанскиот. На пример, кога на македонскиот збор *фудбал* ќе му се додаде множинската наставка *-и*, *л* пред и позициски

ќе се смекне: фудбали, но тоа не е случај со албанскиот збор *futboll*, кај кој кога ќе му се додаде членската наставка *-i*, л не се смекнува позициски и се изговара тврдо: *futbolli*. Исто така, ако во рускиот јазик смекнувањето на консонантите во позиција пред вокали од преден ред претставува позициска алофонија, во македонскиот јазик тоа не е случај: на пример, *не* – со „тврдо“ *н* во македонскиот, наспрема *ней̄* со позициски смекнато *н* во рускиот јазик итн.

Некои истражувања, исто така, укажуваат на проблемот со перципирањето на туѓите гласови, што придонесува за нивни погрешен изговор. Докажано е дека доколку не се согледуваат фонолошките опозиции, зборувачите нема да можат да ги изговорат тие гласови (Rochet 1995). Таков случај е, на пр., кај кинеските или јапонските говорители, кои не можат да ја перципираат опозицијата меѓу ликвидите *л* и *р* зашто ја немаат во мајчиниот јазик, и што е најинтересно и кога изговараат, изговараат глас кој е некаде меѓу *л* и *р*, така што честопати ниту предавачот не може да распознае за кој глас станува збор. Особен проблем, од сопствено искуство, претставува препознавањето на опозицијата меѓу звучните и безвучните опструенти во македонскиот јазик од страна на изучувачите со кинески мајчин јазик – опозиција која инаку е есенцијална за усвојување на македонските опструенти. Така, тие не ја препознаваат разликата меѓу *б* и *̄б*, меѓу *г* и *̄г*, *з* и *к* итн., што се одразува и во пишувањето на зборовите, па може, на пр. зборот четврток да го видиме напишан како џедвдлог (мешање на звучните со безвучните опструенти: *ч–ц*, *̄г–г*, *ф–в*, *к–з*, како и мешање на ликвидите *л–р*).

Еден од главните фактори што влијаат врз успешното усвојување на фонетско-фонолошките особености на странскиот јазик е и возраста на изучувачите. Се смета дека способноста за совршено усвојување на туѓите гласови започнува да се намалува уште во раното детство (според некои дури и од 2-годишна возраст, а според други од 6-годишна), а сосема завршува за време на пубертетот (Ioup, 2008). Во таа смисла, возрасните изучувачи веќе е речиси невозможно совршено да го усвојат изговорот на гласовите до степен на Ц2 (се разбира, со исклучок на некои вонредно надарени изучувачи) (Flege, 1981).

Разликите во изговорот на родените говорители, со туѓојазичните говорители, но и разликите меѓу самите туѓојазични говорители делумно се должат на различните инвентари на фонемите во нивните јазици, како и на разликите во прозодијата и во акцентската шема. Меѓутоа, голем број истражувања покажуваат дека постои и друг, поопшт фактор, наречен артикулациска база, која е својствена за секој јазик одделно. Во фонетиката, артикулациска база или артикулациско окружение, е основната, вообичаена позиција, или стандардната поставеност на артикулациските органи на зборуваачот кога тој се подготвува да зборува. Секој јазик има своја посебна *артикулациска база*. Родените зборуваачи на еден јазик имаат специфично комбинирање на позициите на артикулаторите, односно заедничка определена положба на јазикот, усните, вилицата, веројатно дури и на ресичката и гркланот, кога се подготвуваат да зборуваат (Lowie & Bultena, 2007). Оваа стандардна поставеност им овозможува поефикасно да ги произведат гласовите и прозодијата на мајчиниот јазик. Оттука, некои јазици ги „чувствуваме“ како ‘поназализирани’, ‘повеларизирани’ или ‘погутурални’ отколку други. Кај некои јазици, како кај шпанскиот на пример, јазикот е поставен понапред во усната празнина, а кај некои, како кај рускиот, поназад. Назализацијата е карактеристична кај голем број зборуваачи на американскиот англиски јазик итн.

Во таа смисла, главниот фактор што влијае врз усвојувањето на изговорот на странскиот јазик е секако способноста за препознавање, а потоа и за прифаќање на неговата артикулациска база. Хоникман (1964) предлага артикулациската база да си ја замислиме како „опрема“ за зборување еден јазик, различна за македонски, англиски, француски, и така натаму, зависно кој јазик го учиме. За време на наставата по изговор, првото нешто што изучувачот мора да го направи е да ја стави вистинската опрема пред да почне со вежбите за изговор (Honikman, 1964).

Првото сретнување на многумина со различна артикулациска база од мајчината е при првиот контакт со артикулациската база на литературниот јазик, која може да биде различна од дијалектната, како артикулациска база на мајчиниот говор. Па така, сведоци

сме дека и кај некои родени зборуваачи сè уште се препознава артикулациската база на дијалектот кога зборуваат на литературен јазик. Слично на тоа, сите имаме способност да препознаеме и дека странец зборува на нашиот мајчин јазик. Туѓојазичните зборуваачи речиси веднаш се препознаваат по нивниот изговор – т.н. зборување „со акцент“, а во многу случаи може да се препознае и оригиналниот прв јазик, односно на површината да исплива артикулациската база на мајчиниот јазик.

Способноста да се препознае сопствената и туѓојазичната артикулациска база ја имаме сите, без оглед дали имаме фонетска наобразба или не. Така, дека се зборува на странски јазик препознаваме оддалеку, дури и без да ги слушнеме конкретните зборови. Исто, кога сме во странство, пак, сопствената артикулациска база, артикулациската база на мајчиниот јазик, уште оддалеку ја „фаќаме“ како со радар, преку препознавањето на прозодијата (акцентот, интонацијата, ритмот) на мајчиниот јазик.

При учењето странски јазик, артикулациската база дефинитивно претставува еден од најголемите проблеми. Хоникман (1964) вели: „Кога два јазика сосема се разликуваат според артикулациската база, не е можно комплетно да се овладее изговорот на едниот јазик со придржување кон артикулациската база на другиот“ (Honikman, 1964). Зборувањето странски јазик со артикулациска база на мајчиниот јазик резултира со странски акцент дури и кога индивидуалните гласови на туѓиот јазик се правилно усвоени. Затоа се препорачува изучувачите да слушаат настава кај родени говорители на јазикот што го учат, затоа што само кај нив ќе можат да ја перципираат соодветната артикулациска база и да се обидат правилно да ја репродуцираат.

Понатаму, следниот фактор за успешно совладување на изговорот е, се разбира, долготрајноста (или количеството на време) при користењето на странскиот јазик. Тоа ги подразбира следниве предуслови: колку време се користи јазикот (долготрајноста), колку често се користи јазикот, колку ексклузивно се користи јазикот (да не се зборува, или помалку да се зборува на други јазици) и дали има можност да се престојува или да се живее во средина во којашто се зборува тој јазик. Примената на што поголем број

од овие предуслови во значителна мера ги зголемува шансите за приближување до изговорот на родените зборувачи.

И последниот фактор – кој иако е последен, веројатно е пресуден – е надареноста за усвојување на туѓата артикулациска база, т.н. „надареност за јазици“. Овој фактор не може да се надопolni ниту со бројот на часови ниту со количеството време, едноставно некои луѓе се природно надарени да ги произведат гласовите, акцентот и севкупните фонетски специфики на туѓиот јазик, а некои не се. Така, на пример, за совршено да се усвои морфологијата или синтаксата на еден странски јазик, потребно е да се поминат доволен број граматички вежби и да се вежба јазикот во комуникацијата. Но, дури и тогаш, изговорот може да не е сосема совршено усвоен.

Понатаму, самото усвојување на фонемите на еден јазик не значи автоматски и совршен изговор, па дури ни за македонскиот јазик, чиј правопис е базиран на фонетскиот принцип. Повторно постојат некои зборови каде што мора да се укаже на изговорот за тој да биде течен и правилен. Бројни се случаите кога зборувачот зборува со совршена граматичка правилност и со голем фонд зборови, но изговорот и акцентот покажуваат на првичната артикулациска база. Во некои случаи, дури не може ни да се разбере изговорот на некои зборувачи – зборовите се точни, граматиката е точна, но изговорот е толку неправилен што разбирањето е многу отежнато.

Надареноста за јазици можеме да ја споредиме со надареноста за пеење: некој што има дарба за пеење, може да пее извонредно и без музичка наобразба, исто како што оној што има дарба за јазици – може да ги совлада и без настава, и обратно: ако некој не го бива за пеење, со доволно вежбање, наобразба и упорност ќе успее да испее добро, но никогаш не и совршено.

Кои се фонетско-фонолошките специфики на кои мора да им се обрне внимание при изучувањето на македонскиот јазик како странски?

Прво, во наставата по македонски јазик за странци, впрочем како и при секоја настава по странски јазик, од голема помош би

било до колку предавачот има некакви предзнаења за фонетско-фонолошката слика на мајчиниот јазик на кандидатот, на пр. кои македонски гласови воопшто ги нема во тој јазик, кои гласови се изговараат различно (различните нијанси во изговорот), дали соседните гласови влијаат на изговорот на одреден глас, каков е карактерот на акцентот и сл.

Не навлегувајќи во спецификите на различните туѓојазични артикулациски бази кои влијаат врз усвојувањето на македонската фонетика и фонологија, можеме да определиме некои општи карактеристики битни за странските изучувачи на македонскиот јазик.

1. При усвојувањето на македонските фонеме, најголемо внимание треба да им се обрне најчесто на африкатите: *џ, s, ч, џ*, но исто така и на гласовите *ќ, џ, љ* и *њ*. Овие гласови (сите или некои од нив) честопати не постојат во мајчиниот јазик на тој што учи, па нивниот изговор за него може да претставува предизвик. Но и ликвидите *л* и *р* честопати знаат да бидат проблематични: нив ги има речиси во сите јазици, но некаде со сличен, а некаде со доста различен изговор (на пр. еден тип на *р* има во англискиот јазик, друг во германскиот, малку поразлично *р* има во францускиот, а во албанскиот јазик од двете *р* ниту едното не е со ист изговор како македонското). Истото важи и за *л*: македонското *л* е дентално-алвеоларен глас кој се изговара со врвот на јазикот и се разликува и од бугарското *л* (билабијално) и од српското, но и од средноевропското *л* кое е со помек изговор од македонското.

Откако ќе се усвои изговорот на македонските фонеме во нивниот чист вид, треба да се премине кон усвојување на позициската алофонија, или *комбинаторниџе алофони* во македонскиот јазик. Ова особено важи за гласот *л*, на пример, каде што треба да се укаже на неговото смекнување пред вокалите од преден ред и пред *ј*. Во таа смисла, треба да се провери дали правилно се изговара и т.н. тврдо *л* во окружение пред вокалите од заден ред, пред консонант и на крајот на зборот: *лажиџа, лоџаџа, лук, алка, цел*, но и дали правилно се изговара комбинаторниот смекнат алофон кој се јавува пред вокалите од преден ред и пред *ј*: *леб, лице, илјада*. Слично, смекнување пред вокалите од преден ред во македонскиот јазик има уште кај два

консонанта *к* и \bar{e} , па треба да се даваат примери каде што убаво ќе се види разликата меѓу $k - k' - k'$ и $\bar{e} - \bar{e}' - \bar{e}'$ во низи од типот: кука – куки – куќи, лага – лаги – лаѓи и сл.

Особено внимание треба да им се обрне и на геминатите, како една од спецификите на македонскиот фонолошки систем. Бидејќи вокалските геминати честопати вршат дистинктивна функција во македонската фонологија и родените зборуваачи ретко ги спојуваат во еден вокал, тоа треба и да се нагласи: единствената разлика во изговорот меѓу третото лице еднина сегашно време кај глаголите од а-група и третото лице множина минато определено несвршено време е едното наспрема двете а: чита – читаа, игра – играа, слуша – слушаа, или меѓу третото лице еднина и третото лице множина во минато определено свршено време кај а-разделот: прочита – прочитаа, слушна – слушнаа, издржа – издржаа итн. Но вокалската геминација има дистинктивна функција и кај други зборови: мало – маало, се – сее, ве – вее, носи – носии, суди – судии, пора – поора и сл. Важна е и геминацијата на консонантите, особено кај префиксираните глаголи, каде што геминацијата повторно врши дистинктивна функција: подржи – поддржи, потура – поттура, разори – раззори, пролета – пролетта итн.

Една од спецификите на македонскиот фонолошки систем е и слоготворноста на *р*, којашто за многумина може да биде тешка за усвојување. Повторно од помош би било вежбањето со минимални парови, преку кои најдобро ќе се согледа разликата во изговорот на неслоготворното и слоготворното *р* во македонскиот јазик: $\bar{i}p\bar{r}o\bar{s}\bar{i}$ – $\bar{i}r\bar{s}\bar{i}$, *крв* – *крв*, $\bar{i}o\bar{r}\bar{i}$ – $\bar{i}o' r\bar{i}$ и сл.

2. Страниците што учат македонски јазик го усвојуваат изговорот и пишаната форма на одреден збор онака како што им се предадени/ претставени, односно во нивната правилна форма. Оттука, не треба да се нагласуваат примерите кои претставуваат типични грешки за родените зборуваачи на македонскиот јазик. На пример, не треба да очекуваме кај еден странец да се појават грешки кои се дијалектно мотивирани или кои претставуваат влијание од соседните словенски јазици, на пример: *доле* или $\bar{i}p\bar{r}i\bar{s}\bar{a}\bar{s}\bar{i}\bar{v}o$, зашто се претпоставува дека кандидатот ќе ги научи овие зборови во нивната правилна форма (*долу*, $\bar{i}p\bar{r}i\bar{s}\bar{u}\bar{s}\bar{i}\bar{v}o$). Истото се однесува за акцентот, на пример – не би

требало да очекуваме од еден странец да акцентира *ов'ој, ѝонег'елник*, ниту пак *з'аедница* и сл., зашто тој овие зборови уште на почетокот ќе ги усвои со правилниот третосложен акцент. Затоа, нагласокот не треба да се става на грешките типични за родените зборуваачи, а кои за странецот немаат никакво посебно значење (Пановска-Димкова 2018-а).

Но, и обратното: најголемо внимание треба да им се обрне на примерите кои не претставуваат проблем за родените зборуваачи, но се огромен проблем за странците – гласовните промени, каков што е случајот со непостојаните вокали. За вежбање на ваквиот тип зборови се препорачува во првата година од изучувањето на македонскиот јазик непостојаниот вокал да се обележува (да е потцртан или задебелен), на пр.: добар, странец, низок и сл. (Пановска-Димкова 2016).

3. Во однос на усвојувањето на акцентот, и покрај тоа што македонскиот јазик е јазик со определен акцент, односно најголемиот број зборови од домашната лексика се акцентираат на третиот слог од крајот на зборот, сепак е добро во првата година од изучувањето на јазикот, акцентот да биде напишан. Ова особено важи за клитичките изрази, со кои странските изучувачи на македонскиот јазик имаат најголеми проблеми, па особено тие би требало да бидат обележани: со знак за акцент, но и со црта долу или со лакче, со што ќе се покаже дека двата збора потпаѓаат под еден акцент.

Определениот акцент самиот по себе не е склон кон правење хомографски парови, сепак во македонскиот јазик акцентот врши смислоразликувачка функција (Паноска, 1994, Пановска-Димкова, 2018-б). Така, на пример, хомографи се појавуваат и кај домашните зборови: *веч'ерава – вечер'ава, зод'инава – зодин'ава, нег'елава – недел'ава*, потоа примери од типот на *к'углана – кугл'ана, ѝ'илана – ѝил'ана*. Голем број хомографи се создаваат и кога ќе дојде до случајно поклопување кај домашен збор и збор од туѓо потекло: *к'анѝаѝа – канѝ'аѝа, кр'аваѝа – крав'аѝа, ѝр'осѝаѝа – ѝросѝ'аѝа, вс'елена – всел'ена, ѝ'ијано – ѝиј'ано* итн.

Но најзначајни се, сепак, хомографите кај проклитичките изрази, каде што различниот акцент укажува на значењето на изразот – дали

станува збор за прашање: *коџа_дојде?* или за временска реченица *коџа_дојде* (веднаш се фати за работа), или *кој_дојде?* – *кој_дојде*, *шиџо_рече?* (Девојката шт'о_рече?) – *што_рече* (Девојката што_рече дека ќе дојде, нигде ја нема.). Хомографи претставуваат и паровите со негација наспрема кратка заменска форма за 1 л. мн. за директен предмет и глагол (во пишаната форма тука се јавува надреден знак, но во говорената само акцентот го дава значењето): *н'е_виде* – *не_в'иде*, *н'е_гледа* – *не_гл'еда*, *н'е_сака* – *не_с'ака*, итн.

Хомографи постојат и кај проклитичките изрази составени од предлог + нечленувана именка, при што акцентот се префрла врз предлогот кога е тој со своето основно просторно значење, а не се префрла кога е со друго значење: *з'а_глава* (се фати) – *за_гл'ава* (апче, повисок), *з'а_раце* (се фатија) – *за_р'аце* (крем), *н'а_иџиџун* (оди) – *на_иџ'иџун* (мириса), *'оо_орво* (падна, слезе) – *оо_о'рво* (кутија), *и'о_глава* (го удри) – *ио_гл'ава* (на жител) и др. Иако различно се пишуваат (одвоено и споено), со ист гласовен состав се и некои изрази со прв дел сврзник или предлог наспрема префиксиран збор: *и_з'еде* – *'изеде* (пример од студент со турски мајчин јазик: Таа дојде *'и_зеде сè*), *и_си'ие* – *'ис'ие*, *ио_н'ово* (по ново чини 2000 денари) – *ио'ново* (ова палто е поново од тоа), *ио_си'аро* – *и'ос'аро*, *ио_м'алку* – *и'омалку*, *ио_и'оа* – *и'о'оа*, *за_и'оа* – *з'а'оа* и др.

За хомографи ги сметаме и случаите на акцентогеност наспрема неакцентогеност. Такви се случаите со сврзникот ако: условното ако не е акцентирано, а допусното ако е. На пр.: *'ако_с'акаш* – *ако_с'акаш*, *'ако_ме_к'анай* (не одам!) – *ако_ме_к'анай* (ќе одам). Вакви хомографи се јавуваат и со општата замена сè која е акцентоген збор наспрема повратната замена се која е клитика: *с'è_изми* – *се_изми*, *с'è_ср'еди* – *се_ср'еди*, *с'è_с'акаш* – *се_с'акаш* итн. Понатаму, хомографија има и со честиците за потврдување и одрекување: *оа* и *не*: *о'а*, *о'ојде* – *оа_о'ојде*, *о'а*, *м'ожам* – *оа_м'ожам*, или: *н'е*, *м'ожам* (потврден израз) – *н'е_можам* (одречен израз), *н'е*, *б'еше* – *н'е_беше*, *н'е*, *учи* – *н'е_учи*.

Хомографите претставуваат особен предизвик за странците кои го изучуваат македонскиот јазик, па затоа на овие прашања треба да им се обрне внимание со цел да се избегнат евентуалните недоразбирања.

И да заклучиме: Фокусот на усвојувањето на странскиот јазик не треба да биде сведен исклучиво на лексиката, морфологијата и синтаксата, иако доволниот фонд на зборови секако ќе овозможи некаква комуникација, што е и основната цел на секое учење јазик. Но, владеењето со комуникацијата не значи само владеење со речникот. Вишата цел на учењето странски јазик е флуентноста, односно способноста на човекот со леснотија и течно да се изразува на странскиот јазик, и притоа истовремено со леснотија да биде разбран од соговорниците. Тоа може да се постигне само со добар изговор, па оттука фонетско-фонолошките теми мора да претставуваат интегрален дел кој континуирано ќе биде застапен во сите степени од наставата по македонски јазик како странски.

Користена литература

Пановска-Димкова Искра, 2016: „Подвижни вокали“, Литературен збор, 4-6, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 29-34.

Пановска-Димкова Искра, 2018-а: „Препораки за начинот на тестирање на фонетско-фонолошките и правописните содржини при усвојувањето на македонскиот јазик како странски“, Зборник на трудови од Меѓународната научна конференција „Македонистика иа меѓу традицијата и современите предизвици“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 391-396.

Пановска-Димкова Искра, 2018-б: „Хомографите во современиот македонски стандарден јазик“, Предавања на L летна школа на МСМЈЛК, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 105-116.

Паноска Ружа, 1994: Современ македонски јазик, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.

Flege James Emil 1981: “The Phonological Basis of Foreign Accent: A hypothesis”, *TESOL Quarterly*, Vol. 15, 4, Wiley-Blackwell, 443-455.

Honikman Beatrice 1964: “Articulatory Settings”, *In Honour of Daniel Jones, Eds. Abercrombie et al.*, Longman, London, 73-84.

Ioup Georgette 2008: “Exploring the role of age in the acquisition of a second language phonology”, *Phonology and Second Language Acquisition, Studies in Bilingualism, Eds. Jette G. Hansen Edwards and Mary L. Zampini*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 41-62.

Lowie Wander, Bultena Sybrine 2007: “Articulatory settings and the dynamics of second language speech production”, <https://www.semanticscholar.org/paper/Articulatory-settings-and-the-dynamics-of-second-Lowie-Bultena/b87af27a8029eb29579b441ae21168e8766d0c7b> (пристапено на 16.6.2022).

Major Roy C. 2008: “Transfer in second language phonology: A review”, *Phonology and Second Language Acquisition, Studies in Bilingualism, Eds.*

Jette G. Hansen Edwards and Mary L. Zampini, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 63-94.

Rochet Bernard 1995: "Perception and production of second-language speech sounds by adults". *Speech perception and linguistic experience: Issues in cross-language speech research*, Timonium, MD, York Press, 379-410.

Strange Winifred, Shafer Valerie L. 2008: "Speech perception in second language learners> The re-education of selective perception", *Phonology and Second Language Acquisition, Studies in Bilingualism*, Eds. *Jette G. Hansen Edwards and Mary L. Zampini*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 153-193.

Zampini Mary L. 2008. "L2 Speech Production Research. Findings, issues and advances", *Phonology and Second Language Acquisition, Studies in Bilingualism*, Eds. *Jette G. Hansen Edwards and Mary L. Zampini*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 219-249.

Катерина Велјановска

Филолошки факултет „Блаже Конески“

УКИМ – Скопје

k.veljanovska@gmail.com

ИМИЊАТА И ФРАЗЕОЛОГИЈАТА

1. Сопствените именки како составна компонента во фраземите претставуваат фактор што обединува две дисциплини од современата лингвистика – фразеологијата и ономастиката. Ковшова (2019) вели дека она што е посебно интересно во оваа комбинација е парадоксалното однесување на ономастиката во состав на фраземите. Во фразеолошкиот материјал сопственото име речиси во целост го губи она што го карактеризира како јазична единица, т.е. вокативната и идентификувачката функција, врската со изворот, како и конотациите што биле својствени за личното име пред да стане составен дел од фраземата. Стандардното толкување на сопствените именки како зборови што служат за издвојување, индивидуализирање и идентификување еден објект од групата слични објекти не важи во ситуација кога тие се јавуваат како составни делови на фразеолошката единица. Во рамките на фраземата започнуваат да се користат со обопштено значење и да вршат функција на општа именка. Спецификата на сопствените именки во фразеологијата најдобро може да се сфати преку класичната опозиција „сопствена именка-општа именка“. Станувајќи дел од фразема, сопствената именка ја губи врската со конкретно лице или објект, престанува да биде симбол за единечност и започнува да исполнува функција на општа именка (Гардинер 1954). Дополнителен поттик за анализа на фраземите со имиња претставува фактот дека ако во другите фразеолошки групи (соматска, зоонимна, фитонимна и др.) лесно може да се најде паралела во сродните јазици, тогаш кај оваа група фраземи (ако ги исклучиме интернационалните што се мотивирани од Библијата, митологијата или литературата) соодветната паралела е сведена на минимум. Сево ова лежи во основата на мотивацијата да се истражат фраземите со имиња во македонскиот јазик. За фраземите што во својот состав имаат сопствена именка го користиме и терминот

онимиски фраземи, при што една фразема се смета за онимиска доколку во нејзиниот состав влегува најмалку еден оним без оглед дали се работи за примарна компонента (последниот Мохиканец) или секундарна (/Во Прилеп/ поарно око да ти изва ошто муабет). Во некои примери застапени се два онима (Од сабајле Илија, попладне Алија), а во други има само придавка изведена од сопственото име (тројански коњ).

Материјалот врз основа на кој е работено ова истражување е ексцерпиран од Фразеолошкиот речник на МЈ од Т. Димитровски и Т. Ширилов (2003-2009), Македонската фразеологија со мал фразеолошки речник на Сн. Велковска (2008), Речник на литературни изрази од Т. Димитровски (1995), Имињата во македонската фразеологија од К. Велјановска и Б. Мирчевска-Бошева (2021).

Преку ексцерпираните примери од наведениот материјал може да се направи и следната класификација на оними: топоними, (во кои спаѓаат фраземи во чиј состав влегуваат хремотоними, природни хороними, административни хороними, космоними, ороними и др.; етноними (племенска, национална, државна припадност), еортоними (називи на празници) во кои доминираат имиња на христијанските празници.

За ова предавање акцентот е ставен на антропонимите (најголемиот дел од регистрираните имиња) 169 на број. Антропонимите може да бидат лични имиња, презимиња и прекари, па според тоа нивната функција е да издвојат и именуваат еден човек или група луѓе. Во однос на имињата што влегуваат во состав на фраземите, може да се каже дека дел од нив се црковни имиња што фонетски и морфолошки се адаптирале во македонскиот јазик (Петре, Митре, Јове и др.) и поширокиот круг зборуваачи ги прима како свои, народни. Дел од имињата се апелативни имиња што функционираат рамноправно со сложените имиња и со нив се именуваат луѓето независно од социјалниот статус, на пример Петко (од апелативот петок).

Женските имиња се помалубројни. Коробар (2019) тоа го објаснува со патријархалниот начин на живеење како и верските обичаи. Во турските документи женски имиња речиси нема, освен имињата на вдовиците добиени од имињата на нивните мажи

(Ристевица, Љубеица). Денес од застапените имиња се изведени женски добиени од машките по пат на суфиксација (Трајан-Трајанка): *Трајанка да се викам ако не бици ѿака* (гарантира дека нешто ќе се случи така како што кажува).

Во овие фраземи се употребуваат имиња, како во основна така и во модифицирана форма. Особено во локалните, територијално маркирани фраземи се употребуваат народни експресивни форми на имињата. Во еден број примери наоѓаме и хипокористици што изгубиле галовна нијанса и стануваат основни имиња: *Се ѿрави на Тошо*.

Презимињата многу ретко влегуваат во состав на фраземите. (*Трије Сјасовски, Не си на Данабаи ќерка да се конѿиши*). Прекарите, се, исто така, застапени во неколку примери (*Не сум Десоецо ѿа да знам!*). Како вторични (неофицијални) именувања најчесто се мотивирани од надворешните особини на личноста, од карактерните црти, од занимањето или од местото од каде потекнуваат. Дел од личните имиња се имиња на луѓе кои постоеле и најчесто станува збор за имиња на познати личности од историјата, но и за имиња на личности што по одредена карактеристика се издвојуваат од околината и прераснуваат во симболи. Таквите фраземи се неразбирливи за сите што се надвор од таа средина и најчесто се присутни во дијалектите.

Не е мал бројот на фиктивни имиња, оние на митолошки суштества, богови, ликови што се мотивирани од митологијата и од литературата. Овде само ќе спомнеме и три примери во кои се регистрирани зооними. Зооними се сопствени имиња на животни (независно дали се диви, домашни, од зоолошка градина и др.) Всушност како зооним може да се дефинира име на животно што со неговата маркација (името) се izdelува од неговото крдо, стадо, јато (Коробар 2019). Тоа се Шарко (*исчисѿила колко бела Шарко* и Божана во како мечка *Божана* (во дијалектни фраземи) и Пегаз во *Го јавна Пегаз* (почна да пишува поезија), мотивирана од митологијата.

Фраземите со лично име или антропоним се izdelуваат од масивот единици како што човекот се издвојува од толпата. Антропонимите

во фраземите создаваат атмосфера на театралност и разиграност, го прават текстот/говорот жив, поблизок до читателот/зборувачот. Тие се носители на културни информации, олицетворение на симболи, на стереотипи и на тој начин учествуваат во процесот на семиотизација на значајната културна содржина (Ковшова, 2019).

2. Од екцерпираниот материјал можат да се изделат две големи групи:

- а) фраземи што содржат име од туѓо потекло
- б) фраземи во чиј состав влегуваат локални имиња, презимиња и прекари

2.1. Фраземи што содржат име од туѓо потекло. Во оваа група се изделуваат повеќе подгрупи според потеклото:

- а) од митологијата (овде личното име во фраземите се користи за персонификација на позитивните или негативните карактеристики). Тоа посебно доаѓа до израз кај фраземите со лично име од митологијата што имаат интернационален карактер, што значи дека може да се најдат со истата структура и значење во повеќе европски јазици). Доминантни се фраземите од грчката митологија: Авгиј во *Авѓиеви коњушници* (многу валкано место), Амалтеја во, *Амалџеиниоџ роџ* (симбол на изобилство), Аргус во *Арѓусови очи* (очи што гледаат и забележуваат сè), Аријадна во *Аријаднин конец* (патоводна нишка, начин да се најде излез од тешка положба), Ахил во *Ахилова џеџица* (слаба точка, ранливо место), Дамокло во *Дамоклов меч* (голема опасност), Пандора во *Пандорина куџија* (извор на големи несреќи и кавги), Сизиф во *Сизифов џруо* (1. Непрекината, бесплатна работа, 2. Залудна работа без цел), и др. Од римската митологија ќе ги споменеме: *џоџоден оо сџрела на Амор* (вљубен човек), *џоклоник на Бахус* (пијаница), *џебна Венера* (убава жена со низок раст), *дволикиоџ Јанус* (дволичен човек). Словенската народна митологија е претставена со примерите *џо зеде Баба Роџа* (исчезна), *како Караконџула е* (1. вештерка, 2. зла жена, 3. грда жена). Со по еден пример е застапено влијанието од акадската митологија: *Семинариџини џраџини* (нешто раскошно) и од

египетската, како *Феникс воскресна од њејелџа* (за неког или нешто пропаднато и повторно создадено, обновено).

- б) од религиски текстови. Како втор значаен извор се јавува Библијата. Оваа света книга низ вековите имала значајно влијание во формирањето на културните традиции и моралните вредности на различни народи. Следните неколку примери се од овој извор: *Адамови времиња*, *Од Адам и Ева* (многу одамна), *Содома и Гомора* (симбол за развратност и неморалност), *Давид и Голијат* (симбол на борба меѓу мал и слаб и голем и силен, борба за заштита на праведна кауза), *бакнежот на Јуда* (предавничка постапка од некој близок), *од дедо Ное* (од многу одамна), *Ноев кораб* (спасоносно средство), *Ни св. Петар не му помага* (за нешто лошо сторено не може да се помогне), *Петрови жеѓи* (жешко време), *Од Понтиј до Пилај* (беспомошен човек во лавиринтите на бирократијата), *си ѓи мие рацете како Понтиј Пилај* (ја одбегнува одговорноста за некоја постапка), *Соломонско решение* (симбол на мудрост), *Неверен Тома* (човек што не може да се убеди додека самиот не се увери во некоја работа) и др.
- в) фраземи со лично име на историска личност. Одреден број фраземи може да се поврзат со личности што реално постоеле. Најчесто, станува збор за имиња на владетели, културни или научни дејци што оставиле трага во своето време: *Архимедов лост* (голема движечка сила, моќно средство), *уштите од времето на Асиаруховија орда* (многу одамна), *Балзакова возраст* (жена на возраст од 30 до 40 год.), *Зар и џи, сине Брује!* (за карактеризирање неочекувано предавство од пријател), *Буриданово маѓаре* (големо колебање при избор што да се направи), *Драконски казни/закони* (сурови казни и закони), *Колумбово јајце* (неочекуван излез од тешка ситуација, смело решение за тежок проблем), *Поштемкинови села* (лажен сјај, гол декор зад кој нема ништо вредно), *Ханибал е ѓред ѓорџа* (изрека за плашење за опасност), *Хомерово смеа* (гласна смеа), и од поново време: *Ајниџајн е, боѓат како Рокфелер, како Мајка Тереза*, и др.

г) фраземи со име на лик од уметничко дело. Овие фраземи сликовито опишуваат настан, изразуваат емотивен однос и се карактеризираат со висок степен на затврденост и нерегуларност во образувањето на смислата. Често се компаративни со лексички метафори, стануваат прекари на конкретни референти што по внатрешен или надворешен признак потсетуваат на лик од уметноста: Бај Гањо (необразован, прост човек), *Донкихотовски ѝотифај* (несовремен, смешен), *Едјов комџекс* (чувство на полова љубов спрема својот родител од спротивен пол), *Ромео и Јулија* (вљубен пар), како *Квазимодо* (многу грд), *Кир Јања* (многу скржав), *работлив како Пејелашка* (многу вреден), *Хамлетовско ѝрашање/дилема* (постојано размислување, сомневање, колебање), *Алиса во земјата на чудата* (зачудена девојка) и др.

3. Фраземи со локални имиња, презимиња и прекари. Дел од овие фраземи во својот состав вклучуваат имиња на национални историски ликови. Ликот на Крале Марко (1335-1395) кој бил последниот крал што владеел со поголемиот дел од Македонија пред повеќевоковната власт на Османлиите. Тој е најпознатиот јунак на епското народно творештво, не само кај Македонците туку и кај другите балкански народи. Во фразеолошкиот материјал се јавуваат неколку изрази: *Марково колено е, умре Марко, доцна сѝиџна Марко на Косово, ѝрикажува за Маркови кули*. Во однос на литературните ликови е и *Болен Дојчин*, кој е историски непотврдена личност, јунак од епското народно творештво кој по многуте јуначки подвизи лежи болен девет години. Иако на прагот на смртта, собира сила да се одмазди на Црна Арапина. Овој лик станува симбол за болен човек и неговата храброст. Покрај него тука е ликот на селанецот од Мариово, Итар Пејо кој се одликува со извонредна итрина и снаодливост. Тој е чест лик во македонските народни приказни. И за неговото постоење нема историски податоци и веројатно настанал како противтежа на османлискиот шегација Настрадаин-оца. Уште еден лик е застапен во оваа група фраземи. Имено, фраземата *од сѝие сѝирани Ѓорѓи сардисан*, директно мотивиран од ликот на Ѓорѓи Сугарев, македонски револуционер што загина во мариовското село Паралово откако неговата чета е

опколена од турската војска. Ова е опеано во македонската народна песна „Заплакало е Мариово“.

3.1. Во оваа подгрупа, со реални или фиктивни имиња, спаѓаат следните лични имиња: Алија, Костадин, Мара, Митре, Данка, Пејо, Петко, Тасе, Тоше, Трајко: *Сам Алија, сам кадија* (своеволност; сам човек), *шејлики, њејлики кукли Костјадинови* (измислици), *Пара на рака, Мара за рака* (чесност при купување), *Мижги Миџре, њулумби врнаџ* (отворена недоверба кон нечии зборови), *Машка Данка* (за жена со машки манири), *Женски Пејо/Пејко* (маж што се интересира за женски работи), *На нероген Пејко каја му кројаџ* (кога се прават планови за нешто неизвесно, несигурно), *Пак Тасеџо џо фаџи* (ги повторува лошите навики), *Се џрави на Тошо* (се прави наивен, невешт), *Трајко му е имеџо* (попаментно му е да молчи).

3.2. Дијалектни фраземи. Под дијалектна фразама овде се подразбира зборовен состав со релативно стабилна граматичка структура, семантички и синтаксички неделив, територијално ограничен и нерегистриран во фразеолошките речници. Ексерпцијата е направена од монографии и статии посветени на македонската дијалектологија. Од нив исклучиво на македонската фразеологија се посветени две монографии за прилепскиот и за дебарскиот говор и две статии за велешкиот и за кумановскиот говор. Од материјалот може да се забележи доминација на личните имиња, додека другите имиња (топоними, еортоними, етноними) се во помал број. Од личните имиња (вкупно 35) само десет се женски (Јана, Паца, Васе, Трајанка, Рајна, Ката, Неда, Емина и Џаваира). Од примерите од дијалектната фразеологија се заклучува дека тие ретко се среќаваат во својата основна форма, односно најчесто се употребуваат хипокористици: Паца, Ката, Кољо итн. Во фразеолошката литература употребата на народните, скратените или галовните форми на имињата често се објаснува со блискоста, фамилијарноста, но и припадноста на понизок социјален слој. Во оваа област превладуваат христијански имиња, додека муслиманските се застапени во помал број: 8 машки (Абуш, Алија, Асан, Раиф, Чакар Мустафа, Џеладин Сефер, Шукара/-е, Шабан) и 2 женски: Емина и Џаваира.

Во однос на презимињата што влегуваат во составот на дијалектните фраземи, може да се каже дека тие се употребуваат во комбинација со името, но и самостојно кога упатуваат на семејството. Како илустрација за самостојна употреба е презимето Манаки во фраземата *Ај ој да се сликаш кај Манаки!* (од битолскиот говор) со значење кога некој станува здодевен и му го троши времето на другиот. Од прекарите за илустрација ќе ги наведем: *Ти не си крив-Пандаро е крив!* (кога некој се правда дека не е крив за некоја грешка), или *Не сум Десоецо, ѿа да знам!* (не сум јасновидец), станува збор за македонски муслиман Синан Синан, од прилепското село Десово што бил способен да ја предвидува иднината. Основна мотивација за настанувањето на најголем број од овие фраземи се впечатливите особини на конкретна личност врз основа на директен или индиректен контекст преку раскажување на постарите. За илустрација следат неколку примери од велешкиот, битолскиот, скопскиот и дебарскиот говор.

Велешко: *Како Кољо Боџдан си* (сите ги знае, познава), *Како Трајко Покрајсид си...!* (бил човек со лесна ретардација секогаш се движел по улица со грбот залепен до сидот, со значење основано/ неосновано си стои по страна).

Битолско: *Ќе дојде со на Паца бродо!* (1. Никогаш нема да дојде, 2. Нема превозно средство да дојде). Ицо и Ката се (неразделен брачен пар).

Скопско: Според кажувањето на старите скопјани кои имаат и своја група на ФБ, се примерите: *се кии како Цаваира* (жена што носела премногу накит на себе), *Како Кики и Доди*, клонови од скопскиот циркус од педесеттите години со значење 1. Циркуски забавувачи и 2. Многу јако нашминкана или шарено облечена жена; *Мица ѿијаницаѿа* (за плашење) и др.

Дебарско: *Абуш-Кабуш, Рајко-Трајко* (многу голема гужва); *Блаџоја Корковски* (сладок сон); *Беља со мајсиор Веља, нии дома идеѿ нии ѿари ѿушиѿаѿ* (тешка незавидна состојба што зависи само од еден човек, неработник); *Да не чуеѿ Емина* (нешто што треба да се направи тајно); *Дрвена Марија* (женско дете што е премногу срамежливо и неснаодливо); *Ќе свиѿе Турци, и ѿој Асан* (кога треба

човек да се приспособи на настаната состојба); *Ко Фоџе Рајнин е* (психички болен човек).

Од наведените примери се стекнува впечаток дека во овие фраземи е многу ретко позитивното оценување, т.е. дека со фраземите пред сè се опишуваат негативни карактерни особини и надворешен изглед: *Од сабајле Илија, ѝоѝладне Алија!* (превртлив човек), *Шабан мајка* (човек што на себе реди претерано значки), *Ко Фоџе Рајнин е* (психички болен човек), *Чакар Мусѝафа* (човек со криви очи), *Васеѝо улоѝо* (девојка со чудно однесување), *Целадин Сефер* (злобен човек), *Раиф одговара/Раиф ќе ѝлаѝи* (никој не одговара/плаќа за стореното), *Да не чуеѝ Емина* (нешто да се направи тајно, дека ако чуе Емина, информацијата брзо ќе се рашири)... Единствен пример со позитивно значење е *Иџо и Каѝа се* (се однесува на неразделен брачен пар).

Во дел од фраземите изборот на имињата е правен според римата или се работи за игра на зборови: *Беља со мајсѝор Веља, ниѝ дома идеѝ ниѝ ѝари ѝуѝѝаѝ* (1. тешка, незавидна состојба каде што не се знае што да се прави, а се зависи од еден човек, 2. неработник, мрзелив човек), *Миѝре од Пеѝка, сокачеѝо ѓо сѝлеѝка* (пијан човек), *Абуш-Кабуш, Рајко-Трајко* (многу голема гужва, не е важно кој бил, важно работата е завршена). Во овие случаи ономастичката функција на фразеолошката компонента е чисто формална, врската со сопственото име во суштина е фиктивна, како и самото лично име. (Мокиенко).

Заклучок

Во оваа група фраземи доаѓа до израз фактот дека личните имиња се употребуваат без индивидуална конотација. Определеното лице и карактеристиките на таа личност преминуваат и на неговото име. Во фраземите, по правило, се вклучуваат индивидуалните лични имиња кои се познати речиси на целиот јазичен колектив (со исклучок на помладите генерации), но не им се секогаш јасни на припадниците на други култури, особено од локалните дијалекти и од жаргонот. Претставуваат тешкотија при учењето на македонскиот јазик и при нивното преведување од еден јазик во друг. Персонифицираната претстава и културната смисла се во тесна заемна поврзаност: името-симбол го вткајува своето значење во семантиката на фраземата и создава културна конотација.

Користена литература

Бојковска С., 2003, Радовишкиот говор, Институт за македонски јазик „Крсте П. Мисирков“, Скопје.

Василевски, Ф., 2015, Фразеологија на македонскиот говор во Дебар и Дебарско, Напредок, Скопје.

Велјановска К., Мирчевска-Бошева Б., 2019, Антропонимите во македонската фразеологија, Славистички студии 19, ФФБК, Скопје, 149-160.

Велјановска К., Мирчевска-Бошева Б., 2021, Имињата во македонската фразеологија, Антолог, Скопје.

Велковска С., 2008, Македонската фразеологија со мал фразеолошки речник, Скопје.

Видоески Б., 1962, Кумановскиот говор, Институт за македонски јазик „Крсте П. Мисирков“, Скопје.

Гардинер А., 1954, Теория собственных имен, Наука, Москва.

Димитровски Т., 1995, Печник на литературни изрази, Струм-Скоп, Скопје.

Димитровски Т., Ширилов Т., 2003, 2008, 2009), Фразеолошки речник на македонскиот јазик, Огледало, Скопје.

Ковшова М.Л., 2019, Лингвокултурологический анализ идиом, загадок, пословиц и поговорок. Антропонимический код культуры, Ленанд, Москва.

Коробар-Белчева М., 2019, Македонски ономастички истражувања, Институт за македонски јазик „Крсте П. Мисирков“, Скопје.

Лаброска В., 2008, Кичевскиот говор, Институт за македонски јазик „Крсте П. Мисирков“, Скопје.

Макаријоска Л., Павлеска-Георгиевска Б., 2020, Прилози за македонската фразеологија (авторско издание), Скопје.

Маленко Б., 2012, Штипскиот говор, Институт за македонски јазик „Крсте П. Мисирков“, Скопје.

Мокиенко В.М., 1980, О собственном имени в составе фразеологии, Перспективы развития славянской ономастики. Наука, Москва, 57-67.

Петрова С., 1997, За неколку фразеолошки изрази од Велес, Трет научен собир на млади македонисти, ФФБК, Скопје, 295-300.

Марија Паунова

Филолошки факултет „Блаже Конески“
marija.paunova@ffl.ukim.edu.mk

МАКЕДОНСКИ ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ МАТЕРИЈАЛ (ДИЈАХРОНИЈА / СИНХРОНИЈА)

Апстракт: Во овој труд се посочува на лингвокултуролошките аспекти на азбуките, граматиката, лексиката, текстовите, врз примери од македонскиот јазик (од дијахронија и од синхронија). Целта е да се препознаат, да се откријат, појавите од културата на македонскиот народ коишто се одразени и зачувани во македонскиот јазик. На овој начин преку препознавање и преку кус, селективен преглед на македонското културно пространство одразено во јазикот, се посочува на, дел од, можниот корпус, односно, на вреден македонски лингвокултуролошки материјал.

Клучни зборови и изрази: лингвокултурологија, лингвокултуролошки аспект, јазични структури, македонски јазик, лингвокултуролошко толкување на македонски текстови

Предавањето насловено *Македонски лингвокултуролошки материјал (дијахронија / синхронија)* е замислено како кус преглед, упатување на различни аспекти од системот на македонскиот јазик коишто носат културно значење. На овој начин се доаѓа до вреден македонски лингвокултуролошки материјал кој потоа може да подлежи на темелна интерпретација.¹

Нашата цел е во согласност со основните поставки на лингвокултурологијата како одделна лингвистичка дисциплина, која поаѓајќи од антропоцентрична парадигма во лингвистиката (Маслова 2001), ги открива културата, менталитетот, битот, духот на народот, низ јазикот, и тоа главно низ призма на метафори, симболи, фраземи, пословици и сл. Затоа велíme дека целта на ова предавање е: препознавање / откривање, односно освестување на културните значења и пораки скриени или потранспарентни, но, зачувани и одразени во структурите / во јазичните единици од

¹ Уште на почетокот ја истакнуваме вредноста и важноста на монографијата на Димитар Пандев, како поддршка и како инспирација за нашите истражувања - Пристап во македонската лингвокултурологија, во која значителен дел е посветен на македонскиот историскофилолошки влог во лингвокултурологијата.

македонскиот јазик; или интегрирани во македонските историски и современи текстови. Откако би се нотирале, во иднина би следувал нивни опис, интерпретација. При тоа ќе се дојде до одговорот што од културата на македонскиот народ е зачувано / потврдено, односно каква културна семантика носат јазичните единици, како и количество на културни информации во нив.

Во ова предавање единствено ги препознаваме и правиме преглед (нотираме, откриваме) на некои појави од македонската култура зачувани / фиксирани во македонскиот јазик, без претензија за нивна интерпретација. На овој начин имаме увид, односно посочуваме на лингвокултурошкиот аспект на азбуките, на буквите; на граматиката, на лексиката, на текстовите - врз примери од дијахронија и од синхронија. Овој пристап на разгледување / толкување во лингвокултурологијата го трасира Токарев (2009), додека претходните лингвокултуролошки насочени истражувања се базираат на истражувања - метафори, симболи, стереотипи, фразеологизми, куси епски форми - пословици, поговорки и сл., зашто културата на еден народ главно живее и е одразена/п(р) ојавена во нив. Или што би рекол Јакоб Грим (в. Токарев 2009: 51), „во јазикот има повеќе живо сведоштво за народите отколку во коските, оружјето и гробниците“.

Лингвокултуролошки аспекти на азбуките

Азбуките на кој било јазик се карактеризираат со висок степен на културолошка генијалност. Тие го рефлектираат системот на вредности на јазично-културната заедница. Поаѓаме и се задржуваме на глаголица како сесловенски лингвокултуролошки космос и како одраз на единствен словенски културен простор и сè што носи тој. Ќе споменеме по нешто за имињата и за нацртите на буквите, како и за нивната симболика.

Имено, општо, науката е согласна дека глаголица е устројство од највисок ред. Осмислен семиотички систем. Сестран архив. Глаголицата е културно и духовно наследство од прв ред (Поп-Атанасов, 2015: X). Големината на оваа азбука од една страна е во вградувањето симболи во формите, нацртите на буквите при

што се следи христијански наратив (крст, круг, полукруг, квадрат, триаголник). Со тоа што првата буква од глаголицата има нацрт како крст, меѓу другото, се посочува дека проучувањето на аз, буки... е побожно дело. Исто така, преку имињата на буквите и нивната семантика се отвора можност да се гледа на азбуката како на еден вид текст во кој биле скриени културни вредности, вистини и закони на словенското општество. Глаголските букви предадени со зборови може да се читаат и како молитва; се смета дека носат скриени пораки, т.е. можна сакрална комуникација според својата семантика. Исто така, може да се комбинираат посебни фрази од имињата на буквите: slovo tvrbdo; ljodije m7yslite; dobro jestb 'iv5te, и сите тие комбинации да бидат предмет на одделни истражувања.

И додека глаголицата е сесловенска лингвокултурама,² за нас македонска лингвокултурама/лингвокултуролошки космос, е облата глаголица. Во науката се изделуваат четири фази во развитокот на облата глаголица; ние ја имаме предвид Охридската фаза од 886 г. до XII век, со доаѓањето на учениците на Кирил и Методиј во Охрид и со создавањето на Охридската школа на Климент Охридски.³

Лингвокултуролошки аспекти на граматиката

Во науката постои размислување дека културната специфичност на јазикот ги опфаќа само неговите лексички и фразеолошки единици. Ние, не се согласуваме целосно со ова гледиште. Граматичкото значење, и покрај високиот степен на апстрактност, ја рефлектира категоризацијата на светот, која се формира со векови. Сепак, не може, а да не се согласиме дека културните аспекти во граматиката се утврдуваат многу потешко отколку во вокабуларот и во фразеологијата. Можно е да се издвојат граматички појави кои се културно обележани. Посочуваме некои од аспектите на морфологијата и на синтаксата, односно на граматиката, на кои се надоврзуваат и зборообразувачки теми, кои можат, секој аспект

2 Теоријата на лингвокултуремата ја воведува Воробев (1997) кој под овој термин подразбира севкупност од форма на јазичниот знак, неговата содржина (семантичка презентација) и културна смисла, односно единици на јазик наполнети со културно значење, со културно-историски пласт во себе.

3 Потемелно на ова прашање за задржува Емилија Црвенковска во своето предавање на 53. Летна школа на МСМЈЛК во 2020 г., насловено: Од глаголица до современа македонска кирилица.

одделно, да биде предмет на широко, обемно лингвокултуролошко истражување, и тоа:

- категорија одушевеност, живост кај именките (дијахрониски);
- категоријата род кај именките преку задржување на граматичкиот и природниот природен род во македонскиот јазик (со посебен акцент на епиценумите);
- феминативите како продуктивен зборообразувачки модел;
- изразување определена бројност за лица кога со присутно најмалку едно машко лице се користи формата за м.р., односно се зема предвид машкиот пол, при што се доближуваме до теми на родова лингвистика;
- извиците ма; бе; партикулите мори, море (се употребува, главно, разговорно);
- дел од македонската лингвокултурологија е формата за второ лице множина од личните заменки (вие) и нејзината употреба кога се означува обраќање од учтивост кон едно лице;
- лингвокултуролошка тема е машката форма на презимето за лице од ж.р., каде родовото обележје се губи, итн., итн...

Лингвокултуролошки аспекти на лексиката и на фразеологијата

Лексичкиот фонд се смета за верен слој на лингвокултурата, материјал со вреден лингвокултуролошки потенцијал. Ова се должи на фактот дека културните значења примарно ја покриваат лексичката и фразеолошката семантика и се карактеризираат со релативна јасност во нивната идентификација. Лексичките и фразеолошките единици како чувари на културните информации се најпроучувани зашто имаат очигледен план на содржина.

Лексички може да се појде од старословенскиот, преку црковнословенскиот јазик, во чии речнички состави се одразени универзални поими на култура. На тие лексеми може да гледаме како на исклучителни лингвокултуролошки придобивки. Претходноспоменатата монографија на Пандев (2017) прави темелно лингвокултуролошко читање на некои универзални концепти на (интер)културата (дар, вода, хула, игра, јазик...). Преку вакви анализи се следи: историјата и хронологијата на употребата на некој збор;

дали и како културно-општествените промени влијаат врз промената на значењето на зборот; што интегрира во своја семантика, јазично и вонјазично (етнокултурно); развил ли зборот нова / преосмислена семантика, полисемија, синонимија.

Нашето внимание до сега го задржале лексемите, кои во овој прилог само ги споменуваме, зашто секоја отвора простор за длабоко и за темелно истражување, и тоа: *svat6ba* и *brak7*; *narod7* и *j3z7yk7*; *sv3t7* и *sv5t7*; *star6c6* и *star5i[ina]*.

И ако од една страна постојат лингвокултуролошки речници; првиот речник од 2004 г.: Русское культурное пространство. Лингвокультурологический словарь. Брилева С. И., Волынская, П. Н., Гудков Д. Б., Захаренко В. И., Красных В. В., Гнозис, Москва; потоа *Rječnik lingvokulturoloških pojmova*, и *Trojezični rječnik asocijacija: divlje životinje* како одделни делови од книгата на Барот (2017), *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*; од друга страна и секој толковен речник може да се земе како исклучителен, вреден извор за лингвокултурологијата.

Фразеолошките единици се посебни јазични единици со културна семантика. Голем дел од нив се културно-специфични, со национални признаци. Во нив е одразена националната култура; тие се нејзино огледало. За илустрација приведуваме два примера. Првиот: лее / рони крокодилски солзи⁴ се употребува за изразување површинско, лажно жалење и сожалување, кога неискрено се изразуваат емоции. Овој израз кој се среќава и кај Шекспир во себе носи наднационална карактеристика, односно лингвокултурама со еквиваленти во многу јазици. Ја приведуваме и фраземата *му ѝројаднале ѓемшиѝе* која во македонскиот јазик се користи со значење дека многу е нерасположен или дека загубил сè што имал. Правилното разбирање и користење на оваа фраза

⁴ Крокодилите навистина понекогаш плачат, но не од тага и жалост, затоа што солзите и плувачката жлезда се во тесна врска, па кога ќе го изедат пленот, рефлексно солзат, пуштаат големи солзи. Народи кои живеат во краеве каде има крокодили, ја забележале таа појава, па почнале да веруваат дека крокодилите го оплакуваат својот плен. Од тука доаѓа изразот крокодилски солзи, со значење: „лажни солзи“, „лажно сожалување“. Оваа метафора за површно и лажно жалење се верува дека постои веќе неколку векови, а потекнува од бестселер мемоарот „The Voyage and Travel of Sir John Mandeville“ од XIV век, во кој авторот пишува за крокодили што, кога ги јадат човечките жртви, плачат, односно им солзат очите. Потоа овој израз и метафора се среќава во дела на Шекспир и на други автори, а во помодерно време и во медиумите, кога се исмеваат расплачени политичари или луѓе осомничени за убиство (<https://vecer.mk/life/dali-znaete-zoshtose-veli-krokodilski-solzi-eve-kakvo-znachenii-ima-toj-izraz>).

бара лингвокултуролошка компетенција⁵ со, можеби, пошироки познавања од македонската јазична, културна, национална историја, ако се има предвид зборот *џемици*.⁶

Лингвокултуролошки аспекти на текстот

Клучен поим во лингвокултурологијата е текстот. Текстот е поле на презентација на културата; нејзин најважен знак, плод, израз. Телија (1999: 20) вели: „Текстот е секаков вид симболичен простор, во чија временска рамка има... културно обележана активност...“ Лотман (2000) истакнува дека културата живее во нејзините текстови. Според Филипов (2018) само преку корпус од текстови постои / живее и се развива лингвокултурологијата. Текстот е основата и на филологијата; културата на народите се проучува преку стари текстови (Пандев 2007: 15).

Секој стар / историски и современ (македонски) текст може да подлежи на лингвокултуролошко толкување. Истакнуваме дека во последно време има лингвокултуролошки поход во анализа на текстовите. Јазичните единици во определен текст образуваат своја семантичка вселена.

Во продолжение ќе илустрираме еден фолклорен и неколку куси современи текстови во кои се засведочени фрагменти од македонската култура. Во секој текст се разгранети културни пораки и текстот чува информации за национална историја, етнографија, психологија, сè што е содржина на културата; културни вредности и духовни константи. Целта е накусо да ги разгледаме / посочиме културно обележаните аспекти и лингвокултуремите. Преку концептуална анализа (на поп и на селанец, народ) се доаѓа до клучните културемии кои ја изрекуваат културната семантика на приказната што следува. Во нашата средина, традиција, менталитет тие имаат национални специфики. Попот е поим за алчност,

⁵ Лингвокултуролошка компетенција е еден од основните поими во лингвокултурологијата. Под овој термин се подразбираат културно обележани јазични факти што ги користи една заедница, како еден вид културен кодекс, односно значења поврзани со културата на една заедница и на него поопширно се задржува Токарев (2009).

⁶ Зборот *гемија* е турцизам, архаизам со значење 'брод, лаѓа, кораб, чун', а зборот *гемици* означува 'лаѓар, бродар' (<https://makedonski.gov.mk/corpus/s?q=%D0%B3%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%9F%D0%B8%D1%98%D0%B0>). Подоброто и правилното разбирање и користење на овој израз бара широка лингвокултурна компетенција, односно познавања за револуционерниот кружок, група од почетокот на XX век – *гемици* и за нивната активност.

скржавост, лакомост, а народот, претставен преку ликот на Пејо,⁷ е сиромав, итар, снаодлив, досетлив, при што шеговито ги надитрува големците.

ИТАР ПЕЈО, ПОПОТ И АЛВАТА

Служел Пејо кај некојси поп. Попот, како поп, често правел алва. Арно ама, еден ден направил повеќе отколку што можеле да изедат со Пејо, та скоро половина им останала. За да не ја изеде Пејо останатата алва сам кога ќе излезе попот некаде по работа, овој намислил да го исплаши Пејо со нешто и му рече:

- Јас во алвата турив отров. Да не те лаже умот да каснеш без мене, зашто ќе се отруеш.

Го викнале попот во црква да крсти, а Пејо останал сам дома и намислил сам да ја изеде алвата, сигурен дека попот никаков отров не ставил во неа. А за да се оправда пред попот и тој смислил една лакрдија.

Како што цепеше дрва во дворот, стана ја скрши намерно дршката на секирата, отиде, ја изеде цела алва и продолжи да цепи дрва со скршена дршка.

Кога се прибра попот и виде дека алвата ја изел Пејо, почна да се кара и да го пцуе, а Пејо почна да му се правда.

- Ја скршив - вели - дршката од секирата и плашејќи се да не ме караш и биеш, решив да се отрујам, па затоа ја изедов алвата.

Попот се насмевна, иако не му беше до смеење и му прости на Пејо и за двете штети што му ги направи тој ден.¹²

Приведуваме и неколку куси текстови од современата урбана култура, така што се осврнуваме на графитите како цивилизациски

⁷ Итар Пејо е еден од најпознатите ликови во македонските народни приказни, некаде познат и како Итроман Пејо или Итар Пејо - Мариоец. Тој е обичен сиромашен македонски селанец од Мариово кој се одликува со извонредна итрина, снаодливост и воедно е претставник на македонската шегобијна мудрост. Во приказните за него, секогаш на итар начин им се оддолжува на тие што сакаат да му наштетат (големците, лакомите селски попови, османлиските угнетувачи), така што редовно го надмудрува / надитрува. Стале Попов посветувајќи му внимание и простор на овој лик на народен шегобиец и веселник, со малку зборови, но неограничен простор на мислата и смислата низ верувањата, јасно ги открива карактерите на своите јунаци: глупи и смешни, итри и расипани, лажговци и нечестити (Тоциновски 1991: 66).

¹² Текстот е преземен од Стале Попов, Итар Пејо (хумористични раскази), 1955.

феномен во светски контекст, како дел од човечката (урбана) култура.

Лингвистите во втората половина на XX век активно внимание посветуваат на некодифицираната усна и писмена реч, т.е. и на живата комуникација. Специјален предмет на научно истражување на руската лингвистика е природниот пишан говор (руската кратенка ЕПР- естественной письменной речи), во рамките на постојната теорија на природно пишување дефинирана во 1999 г. во Барнаулско-кемеровската лингвистичка школа (Лебедева и др.: 2011). Графитите спаѓаат во една од неколкуте жанровски подгрупи на природниот пишан говор. Примери: *Душо сакам да иџи ѓи крџнам коскиџе како шџо крџка мразов џоо нозеве!; Те исџив со очи; Ти само дојди и ѓајле ми е за сѐ; Душо ќе џе чувам како кајка во рака, иџн., иџн...*¹³

Графитите се интересни од аспект на лингвокултурологијата како лингвокултуролошки материјал зашто се многуаспектен феномен на културата и зашто го одразуваат лингвокултуролошкиот потенцијал на една урбана култура, на еден урбан, градски говор (во Македонија), и при тоа држат до менталитетот / традицијата преку вградување на фразеологизми (*Душо ќе џе чувам како кајка во рака*; капка вода на дланка со значење *ѓрижливо чување*) во нивниот состав. *Јас* е во центарот на текстот на графитот; човекот како јазична личност е клучен. Тој писмено прозборува за светот што го опкружува од свој агол, односно од антропоцентрична позиција, која е основа на лингвокултурологијата. Во графитите доаѓаат до израз дихотомиите на Сосир: јазик и говор, дијахронија и синхронија, надворешна и внатрешна лингвистика. Исто така, графитите како жанр од теорија на природен / спонтан пишан говор, се мошне актуелни, зашто живееме во ерата на пишаниот говор, како што се нарекува XXI век.

Заклучок

Преку акцент на една нова теорија, мошне актуелна, богата со можности и со корпус, посочивме и кусо се задржавме на некои теми кои може да бидат вреден материјал за лингвокултуролошко

¹³ Повеќе на оваа тема в. Паунова 2019.

толкување, односно дел од македонскиот лингвокултуролошки корпус. Несомнено е дека препознавањето, освестувањето и интерпретацијата на културна информација **води кон осознавање, кон враќање на народите кон себе, кон изворот; кон оригиналност,** кон културната вредност, благодарение на културната меморија на јазикот.

Факт е дека лингвокултурологијата е млада дисциплина која интензивно се развива во славистиката, а напредува и кај нас. Факт е дека оваа синергија меѓу јазикот и културата доаѓала и доаѓа во преден план отсекогаш и засекаде, за што впрочем доказ е овој Семинар и неговата 55. Летна школа.

Користена литература:

Алефиренко Ф. Николай 2010: Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка. Флинта, Наука, Москва.

Брилёва С. Ирина и др. 2004: Лингвокультурологический словарь. Гнозис, Москва.

Воробьев В. Владимир 1997: Лингвокультурология: теория и методы. Издательство РУДН, Москва.

Драгићевић Рајна, 2010: Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу. Друштво за српски језик и културу Србије, Београд.

Зыкова В. Ирина, 2017: Метаязык лингвокультурологии: константы и варианты. Гнозис, Москва.

Красных В. Виктория 2002: Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. Гнозис, Москва.

Лебедева Б. Н., Зырянова Г. Е., Плаксина Ю. Н., Тюкаева И. Н. 2011: Жанры естественной письменной речи: Студенческое граффити, маргинальные страницы тетрадей, частная записка. Красанд, Москва.

Лотман М. Юрий 2000: Семиосфера. Искусство-СПБ, СПб.

Маслова А. Валентина 2001: Лингвокультурология. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Издательский центр <<Академия>>, Москва.

Маслова В. Юлия 2013: „Лингвокультурема «дурак» в англоязычной и русскоязычной рок-поэзии“, Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал), Modern Research of Social Problems, №10 (30).

Пандев Димитар, 2007: Пристап во македонската лингвокултурологија. Штрк, Скопје.

Паунова Марија, 2019: „Граффити срца“, Jezik, књижевност i emocije, Alfa ВК univerzitet, Apollo Graphic Beograd, 193-209.

Поп-Атанасов Ѓорѓи, 2015: Македонската глаголица. МАНУ, Скопје.

Телия Н. Вероника, 1996. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва.

Телия Н. Вероника 1999: „Основные постулаты лингвокультурологии“, Филология и культура: Материалы

международ. конф., Отв. ред. Н. Н. Болдырев.– Тамбов, Изд-во Тамбов. гос. ун-та.

Токарев В. Григорий 2009: Лингвокультурология: учебное пособие. Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л. Н. Толстого, Тула.

Тоциновски Васил 1991: „Раскажете на Стале Попов – жива народна традиција“,

Спектар, год. 9, бр. 17, 61-70.

Тхорик И. Владимир; Фанян, Ю. Нелли 2006. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация. ГИС, Москва.

Филипов В. Юрий 2018. „Linguistic Culturology as a Culturology“. RSUH/RGGU Bulletin: “Literary Theory. Linguistics. Cultural Studies”, Series (8).

Хроленко Т. Александр 2005: Основы лингвокультурологии: Учебное пособие. Флинта, Москва.

Црвенковска Емилија, 2021: „Од глаголица до современа македонска кирилица (по повод 75 години од македонската азбука)“, Предавања на 53. Летна школа на МСМЈЛК, 17.8.2020-28.8.2020, УКИМ, Скопје, 28-37.

Barčot Branka 2017: Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Kalogjera Damir 1991: „Kultura, jezik i primijenjena lingvistika“, u: Andrijašević M, Vrhovac Y. (ur): Prožimanje kultura i jezika, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb

Славчо Ковилоски

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Институт за македонска литература, Скопје

slavcho.koviloski@outlook.com

ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ КАКО КУЛТУРНА ИКОНА

Апстракт: Гоце Делчев е револуционерна, културна и во секоја смисла македонска национална икона. Неговото име е овековечено во голем број книги со белетристичка и историска содржина, во фолклорот и во македонското секојдневие. Тој е еден од оние ликови коишто редовно се присутни во македонскиот јавен општествен и културен живот. Дејствувајќи кон крајот на 19. век и првите години на 20. век, Делчев го доживуваме како визионер. Првенствено е познат како револуционер, но неговата дејност опфаќа многу пошироки рамки од обично револуционерно дејствување. Тој е поттикнувач за пишување и издавање книги, за издавање весници, за рамноправност меѓу народите, за социјална еднаквост, за полова рамноправност итн.

Клучни зборови: Гоце Делчев, културна икона, револуција, литература, фолклор

Кон карактеристиките на Гоце Делчев

Со името Гоце Делчев се врзуваат некои од најважните поглавја од македонската историја од крајот на 19 и првите години на 20 век. Во македонската историја неговата дејност и значење се врзува со македонското револуционерно движење и борбите за отфрлање на османската власт и создавање македонска држава.

Гоце Делчев (Кукуш, 1872–с. Баница, Серско, 1903) се смета за еден од најзначајните, а можеби и најзначаен македонски револуционер од периодот на организираното македонско ослободително движење. Познат и признат како срцето на револуционерна Македонија, тој е идеолог и организатор на Македонската револуционерна организација (МРО) и создавач на првите револуционерни чети. Уште за време на животот му се припишувале вонредни заслуги за

начинот на управување со МРО, а по неговата смрт станал вистинска икона меѓу широките народни маси.

Образованието го започнал во родниот град Кукуш, а подоцна се школувал и во гимназијата во Солун, како и во Военото училиште во Софија. Тука се запознал со социјалистичкото движење, што довело до исклучување на Делчев од Военото училиште заедно со уште неколкумина соученици. По исклучувањето бил назначен за учител во Ново Село, Штип (1894), каде што ја утврдил својата револуционерна дејност. Ова е период на вмрежување и создавање поширок круг познанства и пријателства со луѓе со кои делел исти ставови за иднината на Македонија, како: Даме Груев, Пере Тошев, Ѓорче Петров и др. Со Петров го изработиле Уставот и Правилникот на Организацијата и заедно ја вршеле должноста задгранични претставници на МРО во Софија. Големата посветеност на формирање тајни канали за пренос на оружје и кореспонденција, за снабдување со муниција и секаков вид оружје (пушки, пиштоли, бомби), за обезбедување финансии за потребите на МРО, за форсирање социјалистичка и револуционерна литература и за создавање револуционерни чети, го привлекала вниманието на Османската држава, поради што бил затворен. Откога бил ослободен станал еден од најбараните личности во Империјата. Неговата „подземна“ дејност станала главна инспирација за многубројни современици кои иако и не го познавале лично, го земале за пример на прототип на револуционер.

Познато е дека од писмата на Делчев може да се забележи еден вид опсесија за постојано испраќање книги, весници и друг печатен материјал во Македонија. Тој бил запознаен со повеќе белетристички, но и идеолошки и научен карактер, но не го сакал широкото теоретско образложување структурирано во текст, туку повеќе сакал активно и подиректно да агитира и да ги споделува своите мислења пред публика очи во очи. Исто така, посебен интерес пројавил за афирмација на женското прашање. Прифаќањето на жените како нераскинлив дел од македонското револуционерно движење и од општеството е јасно видливо од неговиот ангажман за пополнување на редовите на МРО со женски членови. Ѓорче Петров во своите Спомени запишал дека кога на Солунскиот конгрес од

1896 година, „се отвори прашањето дали да примаме жени членки во Организацијата, бидејќи веќе имавме жени членки“, било решено за тоа да одлучат самите реони (Петров, 1984: 84). Петров, подоцна Јане Сандански и други биле против, но не и Делчев. Всушност, според Димитар Димески, „на ова, бездруго, инсистирал Гоце Делчев, кој уште пред една година ја вклучил сестра си Руша во редовите на македонското ослободително движење“ (Димески, 1992: 79). Факт е дека Делчев бил меѓу првите што се залагал за вклучување на жените во револуционерната борба, што дотогаш било незамисливо, со оглед на тоа што единствената дозволена јавна општествена дејност на жените била во образованието, односно просветната дејност. Даме Груев, еден друг негов соборец, потсетувајќи се на запознавањето и првите средби со Делчев забележал: „Делчев веднаш ми остави впечаток со својата отвореност и чесност... Тој постојано се стремеше да ја каже сета вистина“ за да заклучи: „Беше многу пргав“ (Груев, 1995: 104-105).

Голем дел од неговата популарност се должи на постојаното присуство меѓу народот: направил неколку обиколки низ Македонија организирајќи револуционерни комитети, решавајќи прашања од правно-судски карактер итн. Она што на современиците им оставило силен впечаток бил неговиот природен жар со кој им се обраќал на соговорниците, но и подготвеноста за акција. Истовремено соработувал со членови од анархистичкото движење во Македонија, учествувал во уривањето на мостот кај Ангиста и сл. Во еден случај, пак, забележано е дека иако самиот бил баран со потерница од властите, преправен како трговец влегол во затворот во Битола за да се види со Д. Груев (Арсов, 1997: 45), доволно легендата за храброста на Гоце да допре и до најзафрлените македонски краишта. На крајот, овие негови акции не можеле да останат незабележани, па откако османската власт му влегла во трага, на 4 мај 1903 година бил смртно погоден во борбата кај селото Баница, Серско. Она што следело во времето е историја.

Во македонското секојдневје

Да се прогласи нешто или некого за културна икона треба да се исполнат неколку услови, меѓу кои најважните се да се биде значаен, влијателен и да се чува во меморијата на народот (усно, писмено,

материјално). Културната икона, значи, може да биде предмет, човек, градба, лик, име, слика, но мора да биде препознатлива сама по себе. Кога станува збор за човек (име, лик) овој статус се заслужува поради делата: верувања, убедувања, дејност и сл. Случајот со Гоце Делчев ги обединува сиве овие барања за обезбедување култен статус во историјата и во современото македонско општество. Значи, од една страна ја имаме бараната препознатливост со името и презимето на човекот кому му оддаваме почест нарекувајќи го икона, а од друга страна добиваме вистинска икона по самото визуелно идентификување на субјектот преку фотографија, без наведување на неговите основни генералии.

Така, Делчев постојано е присутен во македонското секојдневје. Неговото име го носат: еден од најголемите мостови во Скопје, најголемиот македонски студентски дом којшто се наоѓа во Тафталице, голем број училишта во Македонија, библиотеки, спортски сали, улици и булевари, Универзитетот во Штип, касарна, печатница и издавачка куќа, културно уметнички друштва и ансамбли за фолклор, манифестација „Гоцеви денови“, државна награда за наука „Гоце Делчев“, фестивал за новокомпонирани песни „Гоце Фест“ итн. Кон ова ќе додадеме повеќе споменици во: Градскиот парк во Скопје, на Плоштадот „Македонија“, помали бисти пред училишни згради, Спомен дом во Битола, а да не забораваме и дека Гоце Делчев се споменува во химната на Македонија, според него се именувани градот Делчево и населбата „Гоце Делчев“, тој е лик од македонски играни и документарни филмови, а неговото име се сретнува во народната и популарната музика.

Традицијата за определување на она што е „Гоцево / Гоцева / Гоцеви“ што започнала веднаш по неговата смрт, најдобро се илустрира за време на Втората светска војна кога македонското партизанско ослободително движење во борбата со фашистичкиот окупатор го зела неговото име како патоказ за реализирање на слободарските идеи. Ослободителното дело станало „Гоцево дело“, татковината станала „Гоцева татковина“, потомците станале „Гоцеви внуци“ итн. Затоа, не смееме да го забораваме и фактот дека уште на почетокот на таа борба македонскиот борец Страшо Пинџур во август 1941 година во Прилеп испратил

значки со ликот на Делчев. Борците од Првиот партизански одред нив ги носеле на реверите и капите уште пред капите да ги закитат со ѕвезда-петокрака, уште еден симбол на народната револуција од тоа време. Понатаму, се ширеле дописки со ликот на Делчев, знамето на Гоце се веело меѓу партизанските одреди во Македонија, се земало за псевдоним на илегалните борци, а неговото име го носел битолскиот партизански одред од 1972 г., како и бригадата формирана во 1944 г. Како што видовме, овој култ кон Делчев продолжил и по ослободувањето на Македонија, не само со именување објекти и установи, туку и со давање на името Гоце на голем број новороденчиња. Така, според податоците од Државниот завод за статистика, во Македонија ова име денес го носат точно 6048 лица.

Наведените примери ја покажуваат распространетоста на Делчевото име, но секако нема да погрешиме доколку тоа го тврдиме и само за една од најпознатите фотографии во македонската историја, која секако може да се земе за култна. На оваа фотографија е даден портретот на Делчев до неговите гради, со зачешлана коса настрана, со длабок и смирен поглед под густите веѓи, со неодредено придвижување на неговите усни и секако, неговите легендарни мустаќи – еден од најзабележителните знаци на препознатливост.

За да се стане културна икона не е потребен издаден декрет или донесен закон, туку едноставно, тоа се случува со присуство меѓу современниците и со дејствување, односно со текот на годините што следуваат. Оттука, името и ликот на Делчев по природен пат се наметнуваат како врзивно ткиво меѓу минатото и сегашноста во сите сфери на македонското општество.

Во книжевноста

Името на Гоце Делчев во македонската книжевност се поврзува со јунаштво, чесност, итрина, умешност да се совладаат најголемите препреки и тешкотии, но и со тага и непробол за прерано згаснатиот живот. Опишувајќи го или опевајќи го ликот на Гоце Делчев, голем број македонски автори се задржуваат на неговите последни денови, на неговата смрт и на значењето на неговото дело.

Во навистина обемните и бројни прозни и поетски искази посветени на македонски историски ликови, оние кои се однесуваат на Делчев се најбројни. Притоа, тој е романтизиран, па е опишуван како звезда-водилка и првоапостол. Исто така, дадени се и реалистични слики за неговата погибија. Така, на пример, сакајќи да ја потенцира оставштината на Гоце, Душко Аврамов наведува дека „ликот на Делчев во срце ни цвета“ (Аврамов, 1990: 20). Од друга страна, кај Радован Павловски ликот на Гоце е психолошки портретиран преку дијалог меѓу него и Гласникот. Во овој дијалог, Делчев самиот да го претчувствувал својот крај, бидејќи го мачеле „прокоби“, некакви крвави претчувства, но и дека и со смртта ќе стане бесмртен: „Ме мачат прокоби / Крвави играрии на векот / Ни потопаи ни суши / Не ќе ме слезат од височини“ (Павловски, 1986: 274). Во една од песните на Блаже Конески, пак, Гоцевиот лик е фолклоризиран, па во духот на народните песни поетот кликнува:

„Крени се, Гоце војвода,
Доста си трпел неправди!

Тебе те чека гората,
Тебе те чека полето:
На нива мачни селани,
Клетите робје в зандани“ (Конески, 1967: 36)

Во групата автори кај кои Делчев зазема посебно место со специфична поетика и идеја се одделуваат песните на Гане Тодоровски, кои можеме да ги именуваме како циклус песни посветени на македонскиот револуционер. Во овој циклус влегуваат песните: „Гоце Делчев“, „Пред паметникот на Гоце“ и „4 мај 1903“. И во нив го сретнуваме сижегот на претчувство за својата смрт: „Така му било пишано: гробот да си го сони!“ (Тодоровски, 1970: 83). Меѓутоа, како и на други места, таа смрт го означува почетокот на легендата, почетокот на уште позасилената борба за правдини која резултирала со слобода. Во таа смисла, впечатливи се стиховите на Никола Алтиев кој пее: „кога Делчев / од овој свет заминуваше / не знаевме, оти во срцата наши, засекогаш ќе се насели“ (Алтиев, 2012: 8), за друг автор да дојде до заклучокот:

„Ако храм не подигнавме
Баница кај ја бакна
Твоето мило намрштено чело
Гоце
Храм ни е секое срце
Баница прокобница Секое село“ (Груевски, 1983: 25)

Во оваа прилика ќе го спомнеме и биографизираниот роман Гоце Делчев од Ванчо Николески. Од појавата во 60-те години на XX век, романот за деца до денес е задолжителна лектира за учениците во нижите одделенија во основното образование.

Во продолжение ќе наведеме и некои други книжевни творби коишто се посветени или се однесуваат на Делчев, без да претендираме на целосна листа: „Гоце Делчев“ - поема од Анте Поповски; Или смрт: прв дел, 1902. [Кн. 2], *Јас Георѓи Николов Делчев* – роман од Симон Дракул; *Гоцевата мисла* – збирка песни од Митре Р. Николов; „На Гоцевото колено“ - расказ од Глигор Поповски; „Табакерата“ - расказ од Ѓорѓи Абациев; „Гоцева горчина: (исповед на Гоце Делчев пред олтарот на Македонија)“ – циклус песни од Видое Подгорец; „На војводата Гоце Делчев“ и „Пред саркофагот на Гоцета Делчев“ – песни од Радован П. Цветковски; „Топлата прегратка на Гоцевата мајка“ – расказ на Ката Мисиркова-Руменова; „Ко да беше лани (на Делче)“ – песна од Петре М. Андреевски; „Гоцевата песна“ – песна од Филип Пејков; „Гоце Делчев“ и „Делчева земја“ – песни од Коле Поповски; „Гоце Делчев“ – песна од Саво Костадиновски; „Преслекувањето на Гоце“ – песна од Евтим Манев; „На Гоце“ – песна од Радмила Трифуновска; „Гоцевата борба“ и „Делчевата порака“ – песни од Владислава Спироска; „Промена на Гоцевата парола“ – песна на Трајче Арсовски; Делчев се споменува во делата на Никола Јонков Вапцаров, Михаил Сматракалев, Славко Јаневски и др.

Спомнувајќи го Гоце во насловите на песните/расказите/романите и во самите дела, забележителни се и изведуваниите именки Гоцево, Гоцева итн., како што веќе кажавме погоре, што означуваат некаква состојба. Во поезијата оваа ситуација се согледува преку изедначувањето на именката Татковина и земја, како и идеја, со

Гоцевина. Така, под ова име реализирани се збирка песни од Никола Алтиев, песни од Душко Наневски и Ѓорѓи Крстевски итн.

Се разбира, овој список не завршува тука, него можеме да го дополнуваме и прошируваме до недоглед. Целта ни беше да дадеме само еден мал показ за присуството на Делчев во современата македонска книжевност и за неговата улога во определувањето на историските, книжевните и идеолошките определби на Македонците во пресрет на новите времиња.

Во фолклорот

Освен во книжевноста Гоце Делчев е име што се пренесувало усно, длабоко вткаено во македонската народна традиција. Во македонскиот фолклор за него се пеат песни и се раскажуваат легенди. Тој е стожерна личност во македонските народни песни. За него е запишано дека: „Гоце е централната фигура во македонската револуционерна поезија зашто бил и најпопуларна личност во македонското револуционерно движење во еден не само бурен туку и судбински период. Гоце бил заштитник на народните маси и секогаш се наоѓал меѓу народот. Тој бил идеолог и главен организатор на востанието и жесток борец против секакви надворешни мешања со јасна мисла што има значење и на програмско начело: ‘Ослободувањето на Македонија лежи во внатрешно востание’. Инстинктивно претчувствувајќи го исходот од избрзаното востание, тој неуморно ја крстосувал цела Македонија пропагирајќи негово одложување. И согорел во тој зафат“ (Китевски 2022: 210).

Со сличен заклучок се доаѓа и на друго место: „Гоце Делчев, централната и најмаркантна фигура во нашиот комитско-револуционерен циклус е издигнат до пиедесталот на единствен национален херој кому народот преку песната му ги посветил своите најтопли чувства, својата неизмерна љубов кон него, за истовремено да ја оплаче неговата смрт со најболните стихови што перото ги напишало“ (Божиновски 1970: 86-87).

Значи, претставите на Гоце Делчев најчесто се однесуваат на тага и тешкотии поради неговата смрт, но и на сцени кои го покажуваат како човек од акција. Понекогаш, ова се однесува на фолклорот,

дури и кога се пее за неговата смрт, тоа се стихови кои означуваат надеж дека неговите наследници ќе ја донесат слободата, дека неговата смрт не е залудна. Од друга страна, Делчев е претставен како бестрашен воин кој грабнува бегови и бара откуп, се дружи со Турците преправен како трговец, седи и разговара со највисоките турски големци и се озборува самиот себе, избегнува заседи итн. Понекогаш, освен со името/презимето, Делчев е именуван и како Делчо, Делче и Гоче(то).

Притоа неговото присуство им давало надеж, сила, решителност на сите во неговата околина. Исто така, неговото присуство ја развеселувало дури и природата, па затоа гората каде што престојувал Делчев се расцветувала, воопшто доаѓала убавина и радост. Овие песни се пеени во различно време и од различни пејачи: Ристо Стамков, Нада Алексова, Марија Костадинова Џокова, Деница Димитрова, Тодорка Петрушевска, Вангел Пејоски, Боге Крстевски и др., а запишувани од различни собирачи на народно творештво со најразлични варијанти од: Панчо Михајлов, Коста Црнушанов, Васил Хаџиманов, Ганчо Пајтонџиев, Т. Бицевски итн. (Китевски, 2009: 325-327).

Некои од најпознатите народни песни коишто се однесуваат или се посветени на Делчев се: „Делче војвода довтасал“, „Црна се чума зададе“, „Делчев војвода и бекче“, „На пат ми тргнал Делчев млад војвода“, „Рашетал Гоце прошетал“, „Развивај, горо зелена“, „Горо ле, горо голема“, „Јанка низ гора врвеше“, „Високо сокол леташе“, „Собрале ми се набрале“, „Малина мома и Гоце Делчев“, „Ај, мори, жали ме“, „Делче војвода кука си нема“, „Мори бабо, стара бабо“ и др.

Љубовта што народот ја имал кон Делчев придонела него да го канат за кумство: „нунко му беше Делче војвода“ или едноставно, да одат во борба за да бидат во близина на легендарниот војвода: бајрак да развееш... / за Делче војвода“. Му се восхитувале и за итрината и храброста кога го запрел турскиот аскер, а тој се престорил во црно кумруџиче, па на прашањето: „А бре црно, црно кумруџиче, / да не виде Гочето војвода?“, на што тој одговорил: „И да го вида не го познава, / не го познава Гочето војвода“ (Бицевски, 1999: 344-345). Понатаму, непознатиот пејач ѝ се обраќал на гората

да избие студена вода и да израснат шуми зелени, бидејќи тука ќе минел и ќе починел Делчев со верната дружина. Силата му била потребна зашто: „Гоце се бори за слобода, / за свој народ поробен“ (Бицевски, 1999: 353-354).

Најсугестивна од сите народни песни е „Црна се чума зададе“, во сите свои варијанти. Во неа Делчев се нафатил да ја истера црната чума од Македонија, но бил смртно ранет. Тој им се обратил на верните другари, советувајќи ги на прашањето на неговата мајка: „К’де е Делчев војвода?“, тие да одговорат: „Син ти се, бабо, ожени, / за една мома Македонка, / за црна земја покривка“ (Пенушлиски, 1992: 234). Дури и во смртта, Делчевите мисли биле за неговата земја со којашто самиот се идентификувал.

Заклучокот што можеме да го изведеме од присуството на Делчев во фолклорните творби е идентично како и кај литературните творби. Овој мал пресек на споменувањето на Гоце во народните песни е показател за значењето и влијанието што тој го направил врз широките народни маси кои ги прифатиле неговите идеолошки определби и начин на борба за создавање слободна македонска држава.

Културна икона

Гоце Делчев е еден од оние ликови коишто се лесно препознатливи на македонското поднебје. Како што споменавме погоре, градењето на митот за Делчев започнал уште за време на неговиот живот, а по неговата смрт добил на замав. Со текот на времето дури е создадена и посебна гранка во историографијата наречена „делчевологија“, којашто се занимава со животот и делото на Делчев. Во создавањето, градењето и афирмирањето на оваа научна дисциплина свој придонес дале Пеју Јаворов, Димо Хаџи Димов, Ѓорче Петров, Георги Баждаров, Ангел Динев, потоа Христо Андонов-Полјански, Димитар Димески, Гане Тодоровски, Манол Пандевски, потоа Џорџо Нуриџани, Рене Анри, В. И. Зуев, односно редица други странски и домашни автори. Делчев е една од ретките, но задолжителни одредници посветени на Македонија во голем број светски енциклопедии, лексикони и прирачници.

Со одржување на врските со тогашното напредно социјалистичко движење Делчев ја изградил својата револуционерно-демократска концепција. Таа во прв ред била ослободителна и се базирала на потребите на македонското револуционерно движење за создавање мрежа на револуционерни комитети во Македонија. Според Христо Андонов-Полјански имало „извесна вистина“ во тврдењето на Ст. Стаматов дека Делчев знаел дека Македонија нема да биде ослободена ниту со теоријата на Дарвин, ниту со онаа на Маркс (Андонов-Полјански, 1978: 104), но според нашето мислење, тоа не му пречело неговата широка наобразба да му овозможи подобро да продре со своите идеи меѓу народот, поумешно да ги постави основите на револуционерното движење, повпечатливо да ја прикаже пред соговорниците актуелната општествено-политичка состојба, при што не ја применувал шаблонизираната примена на научните социјалистички и анархистички погледи, туку ги адаптирал според потребите. Не залудно Г. Тодоровски за него ќе ги испише некои од своите најубави страници исполнети со одбрани зборови, со метафори, со восхит од делото на револуционерот, заклучувајќи дека што слободата триумфира – триумфираат и Гоцевите идеи, заклучувајќи дека: „затоа и љубовта кон него ќе биде непоматена и долговечна“ (Тодоровски, 1974: 174).

Лесно препознатливиот портрет на Делчев е надополнет со исто така лесно препознатливите сентенции изречени од него кои се цитираат до ден-денес, а за кои не треба наведување извор и страница: „Јас го разбираам светот како културен натпревар меѓу народите“, „Делото на ослободувањето на еден народ, е пред сè негово сопствено дело, на неговите сопствени раце“, како и парафразирањето на неговите идеи дека „негов копнеж беа културни и човечки слободи“ и дека прво треба револуција во главите, бидејќи „суетно е да биде прв меѓу свои другари, дејци“. Тоа се универзални вредности кои не мора да се однесуваат само на Македонија, туку може да важат за која било земја во светот и се чини, тука е неговата големина: да не мисли само на себе, туку и на другите.

Усвоената максима дека треба да се биде прв и во победите и во поразите, поеднаков и со граѓанинот и со селанецот, Делчев

ја применувал практично и со несекојдневна енергија. Неговиот најблизок соборец Ѓорче Петров ни соопштува еден таков приказ којшто подоцна ќе се покаже како клучен фактор за станувањето на Гоце во култен лик од македонската историја: „Делчевиот живот во четите, односите му кон четниците и населението е образец на најидеалното можно држење и беше цела школа. Делчев, бујниот, егзалтираниот, незадржливиот во своите пориви, во очите на четниците и војводите е во постојана дружба и со селаните и во неуморна работа по уредбата на организацијата...“ (Петров, 1971: 189).

Затоа, ќе заклучиме: Гоце Делчев е револуционерна, културна и во секоја смисла македонска национална икона. Неговото име е овековечено во голем број книги со белетристичка и историска содржина, во фолклорот и во македонското секојдневие. Тој е еден од оние ликови коишто редовно се присутни во македонскиот јавен општествен и културен живот. Дејствувајќи кон крајот на 19 век и првите години на 20 век, Делчев го доживуваме како визионер. Првенствено е познат како револуционер, но неговата дејност опфаќа многу пошироки рамки од обично револуционерно дејствување. Тој е поттикнувач за пишување и издавање книги, за издавање весници, за рамноправност меѓу народите, за социјална еднаквост, за полова рамноправност итн.

Владимир Мартиновски

Филолошки факултет „Блаже Конески“, УКИМ
martinovski@gmail.com

ИНТЕРМЕДИЈАЛНИТЕ ДИЈАЛОЗИ НА СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА КНИЖЕВНОСТ СО СЛИКАРСТВОТО И МУЗИКАТА

Почитувани колеги македонисти,

Ми претставува голема чест денес да ви говорам, макар накусо и панорамски, за интермедијалните односи меѓу современата македонска книжевност (поезија и проза) и другите уметности (пред сè сликарството и музиката). Предлагам нашето патување да го започнеме со оперативниот поим – интермедијалност. Според хрватскиот книжевен теоретичар Павао Павличич интермедијалноста (лат. *inter*, помеѓу, *medium*, медиум) претставува „постапка со којашто структурите и материјалите карактеристични за еден медиум се пренесуваат во друг медиум. Пренесувањето на структурите карактеристични за еден медиум во друг најчесто подразбира барем еден од нив да е уметнички“ (1988: 170).

Оттука, ќе се обидеме да покажеме дека оваа дефиниција на интермедијалноста е применлива и кога го проучуваме овој феномен во современата македонска книжевност, како уметност на зборот која влегува во дијалог со сликарството и музиката. Инаку, терминот „интермедијалност“ е воведен во 60-тите години на XX век, период во кој во компаративната книжевност се истакнува потребата да се проучуваат и изучуваат односите меѓу книжевноста и другите области на знаењето, за кое се заложува компаратистот Хенри Ремак, а во кои во прв ред се вбројуваат токму другите уметности.

Во нашето предавање денес ќе се сосредоточиме на два аспекти на интермедијалниот дијалог. Се работи за огромно поле на истражување, а целта на ова излагање е да ве поттикне и да ве охрабри да ги проучувате интермедијалните проникнувања во современата македонска литература, но и во другите словенски

книжевни традиции. Првиот сегмент на кој ќе го насочиме вниманието се имагинарните музеи во современата македонска поезија. Со цел да покриеме еден поголем временски период ќе се осврнеме на неколку репрезентативни стихозбирки објавени во втората половина на XX век, во кои е остварен маркантен дијалог со сликарството преку проседето на екфразиас. Од друга страна, во вториот дел од предавањето ќе ги проследиме интермедијалните дијалози со музиката во современата македонска проза, преку кусата анализа на неколку прозни дела објавени неодамна т.е. во првите децении на XXI век.

За да можеме да ги посетиме имагинарните музеи во современата македонска лирика, првин е неопходно накусо да ја објаснам теориската рамка, која се потпира на терминот „имагинарен музеј“ на францускиот теоретичар Филип Амон, елаборирана во студијата *Имажерии – книжевностиа и сликарста во XIX век* (2001). Имено, Амон забележува дека уште во XIX век, а секако ќе видиме дека тоа е релевантно и за XX век, како и за денес, музејот влегува во фокусот на голем број книжевни дела од најразлични жанрови. Клучниот интерес на студијата на Амон е како Музејот ја прикажува литературата, но и како литературата го прикажува Музејот. Оттука, типологијата на Амон предлага книжевните проучувачи да ги имаат предвид следниве аспекти при анализата на книжевните дела:

- (1) една личност го посетува Музејот,
- (2) личноста го конструира или го образложува својот личен Музеј,
- (3) личноста е Музеј,
- (4) текстуализација на поимот Музеј и на музејските операции, така што и текстот станува Музеј, се конституира како Музеј.

(Hamon, 2001: 83-84)

Оваа типологија на Амон пласира мошне значајна идеја актуелна за интермедијалните споредби: идејата дека и еден книжевен текст (стихозбирка, роман, збирка раскази) може да биде конструиран врз овие начела на музејот како колекција на уметнички дела.

Секоја книга потенцијално може да прерасне во „личен музеј“ на еден писател. Имајќи ја предвид оваа теориска визура која музејот го разгледува како интермедијален епицентар во односите книжевност-сликарство предлагаме сега заедно да ја разгледаме кусата песна „Посета на музеј“ од Блаже Конески (1921 - 1993). Предлагам заедно да влеземе во поетскиот музеј на Конески, сочинет од зборови.

*Рацејте сами им се дојреа
на влезот во малајта сала,
од некаква тиша возбуда.
Седнаа еден до друг, сосем близу, на клупата.
Не требаше да го кажуваат тие својот живој –
тие ги гледаа „Црвените лилии“ на Клод Моне
а зад нив молчеше „Герника“ на Пикасо.*

Една од причините што ја започнуваме оваа прошетка токму со оваа куса песна на Конески е бидејќи таа директно и непосредно нè воведува во нашата тема. Песната несомнено евоцира една посета на музеј, чиешто име не е споменато ниту во насловот ниту во стиховите на Конески. Песната за нас е интересна не само затоа што во неа се гледа тенденцијата поетскиот текст да говори за ликовни дела од повеќе автори и ликовни правци туку и поради можноста на поезијата да говори за сликарството дури и без да ги опишува ликовните дела. Во оваа песна е очигледно отсуството на дескрипцијата, на екфразисот на ликовните дела, но поетскиот текст ги гради своите значења благодарение на наведувањето на имињата на делата и на нивните автори: „Црвените лилии“ од Клод Моне, кои се предмет на набљудување на протагонистите на оваа песна, како и „Герника“ на Пикасо, која е прикажана како слика која молчи зад нивниот грб. Во оваа песна гледаме дека интермедијалниот дијалог подразбира дека читателот е соучесник во проникнувањето меѓу двете уметности. Писателот претполага дека идниот читател веќе ги познава напоменатите ликовни дела. Благодарение на јазикот, читателот треба да ги повика сликите во својата меморија за да може целосно да ја доживее песната, но и да влезе во нејзините семантички пластови. Влегувајќи во поетскиот музеј на Конески, читателот е

поканет да ги стави во нов сооднос ликовните дела и да ги протолкува на нов начин во контекстот на судбината, во контекстот на кусата „приказна“ сугерирана со стиховите.

Песната „Посета на музеј“ од Конески е одлична увертира и за еден феномен својствен за современата македонска поезија – создавањето на циклуси песни или цели стихозбирки втемелени во проседето на екфразис, во кои поетите создаваат имагинарни музеи. Во оваа пригода ќе се задржиме само на три такви примери: циклусот сонети „Платна“ од *Невиделица* (1962) на Влада Урошевиќ, циклусот „Палета на проклетството“, објавен во стихозбирката *Песји шуми* (1988) од Славко Јаневски, како и поетската книга *Слики од изложбаџа* (1989) на Иван Џепароски.

Од хронолошка и книжевно-историска перспектива, циклусот сонети „Платна“ од Влада Урошевиќ (1934) добива статус на прв поетски „имагинарен музеј“ во современата македонска поезија. затоа што седумте сонети се темелат врз ликовните опуси на седум сликари чишто имиња се всушност и наслови на сонетите: Хиеронимус Бош, Питер Бројгел, Винсент ван Гог, Миленко Станчиќ, Ордан Петлевски, Марк Шагал и Милена Павловиќ-Барили. Преку изборот на сликарите ние можеме да дознаеме многу и за вкусот и за афинитетите и за естетските хоризонти на поетот. Од внимателното читање на овие песни лесно може да се забележи дека сликарските светови на овие творци на повеќе рамништа интерферираат со поетиката на Урошевиќ. Како пример би можеле да го посочиме сонетот „Марк Шагал“:

*Помеѓу црвената коза и модриот ѝејел
сѝои кукаџа на соноѝ и заедно со 'ржџа се ниша.
Глејкаџа бавно се менува и џаму каде шѝо свешел
некогаш фенер сѝои сѝолб на кој е вѝшан
знакоѝ чија смисла им е досџајна само
на оние шѝо љубаѝ. Сѝаклаџа се сини
и оној шѝо ќе ѝогледне сега низ џамоѝ
ќе ѝомисли дека е сред мала зима. Се чини
како кукаџа да ѝрави шеџи со земјинаџа ѝежа:
масаџа и сѝоловиџе ѝловаѝ или лежаѝ*

*меко, како да се ѝравени од срцејто на лебојѝ.
Помеѓу сејто ѝтоа, како во сѝара ѝесна,
се случува чудо: во несѝварносѝ лесна
засѝаниѝе љубовници леѝааѝ кон небојто.*

Поетските слики од овој сонет не само што интерферираат со ониричната авантура на овој современ македонски поет туку имаме чувство како да се натопени во ликовниот свет на Марк Шагал. Особено е интересен начинот на кој е транспониран тој фантастичен свет од платната на Шагал во поетскиот текст на Урошевиќ. Во таа смисла, зарем само првите два стиха од сонетот на Урошевиќ (Помеѓу црвената коза и модриот петел / *сѝои кукаѝа на сонојѝ и заедно со 'ржѝа се ниша*) не се доволна поткрепа дека квинтесенцијата на сликарството на Шагал би можела да биде транспонирана и кондензирана во само неколку поетски слики: „козата“ и „петелот“ се мошне често експлоатирани мотиви на платната и графиките на Шагал; сината и *црвената* се основните елементи на неговиот колорит...

Кога би се барала најбитната одлика на неговиот ликовен свет, тоа би била ониричната логика (во сонетот тематизирана преку генитивната метафора „куќата на сонот“), како и бајковидната фантастика и доминацијата на имагинацијата. Како што забележува Урошевиќ во есејот, во светот на Шагал, како последица на непризнавањето на стегите на рационалната мисла и потпирањето на слободите на имагинацијата, физичките закони како да се укинати. Тоа на поетски начин е потенцирано во сонетот: среде таа глетка што бавно се менува реципиентот (читателот/гледачот) станува сведок: како куќата да прави шеги со Земјината тежа: / масата и столовите пловат или лежат / меко, како да се направени од срцето на лебот. Притоа, во тој чудесен свет во кој како да владее митско-магискиот принцип „сѝ е во врска со сѝ“, централниот настан е лебдењето на вљубените.

Така, и сонетот на Урошевиќ завршува со поетската слика што го тематизира лебдењето на вљубените: *во несѝварносѝ лесна / засѝаниѝе љубовници леѝааѝ кон небојто*. Лебдењето, т.е. левитацијата на вљубените (младоженците) во однос на

егзактните физички закони претставува вистинско чудо, меѓутоа, во универзумот на Шагал и во посочениот сонет тоа е еден вид симбол на вивнувањето кон небесните, спиритуалните сфери што ги отвора љубовта. Во тој контекст да потсетиме дека тајните знаци од платната на Шагал, како што упатува Урошевиќ во неговите стихови, им се достапни само / на оние што љубат, со што повторно е ставен акцентот врз рецепцијата на ликовните дела.

Вториот имагинарен музеј кој ќе го посетиме денес е циклусот песни „Палета на проклетството“ од С. Јаневски (1920 - 2000), првин објавен од *Песји шуми* (1988), а потоа и како посебна поетска книга. Би можеле дури и да ја пласираме тезата дека станува збор за мултимедијален проект: оваа книга е најилустративен пример дека книжевното и ликовното дело на Славко Јаневски се две меѓусебно поврзани компоненти на неговата творечка дејност. *Палетата на ѝроклејсџвојто* е сочинета врз принципот „имагинарен музеј“: секоја од 24-те песни е инспирирана од ликовното творештво на 24 сликари. Во поднасловите од песните е наведено името на сликарот кому му е посветена песната, додека насловите најчесто претставуваат алузија на некој впечатлив аспект или сегмент од соодветното ликовно творештво (како „Градина“ за Моне, „Ветерници“ за Лотрек, „Кукли“ за Де Кирико или „Свадба“ за Шагал).

Направени се неколку обиди да се идентификува критериумот на избор во имагинарниот музеј на Јаневски. Според историчарот на уметноста Борис Петковски, Јаневски се определил за сликарите кои „го трансформираат физичкиот свет, секојдневието со посредство на ирационалното, лирско и инфернално неспокојство на нивната личност“ (Петковски 1988, 20). Сепак, иако Петковски со право подвлекува дека изборот на Јаневски не се должи на некој посебен стилско-формален критериум, неоспорно е дека кога би го барале заедничкиот содржател на ликовните творци од песните на Палетата на проклетството, тогаш сепак е согледливо дека доминантниот дел (дури 14 од 24 – како што забележува Урошевиќ) се всушност врвни претставници на поетиката на фантастичното, натприродното и чудесното, почнувајќи од Бош и Бројгел, преку Гоја, Русо, Кле и Шагал, па сè до подвижниците на надреалистичкиот ликовен идиом: од Бретон, Де Кирико и Ернст до Дали, Масон и Магрит. Елементите

на фантастичното и чудесното во песните на Јаневски се артикулира и преку спојувањето на елементи од сликите и од биографијата на сликарот, а како пример би ја посочиле песната „Жолта литија“, посветена на Винсент ван Гог:

*Сончо̄гледѝ крај̄ гроб̄ му клекнале.
Чекаа̄т да̄ ги до̄јозла̄тѝ.*

*Тој ис̄ѝарува оо земја,
со занес им о̄ӣјанува жили:
на секој цвет̄ѝ
гр̄умче јан̄ѝар ос̄ѝава.*

*Самио̄т веќе е сончо̄глед:
'рше̄јки оо вински ѝало̄г̄
ѝред лӣѝија̄ѝа ѝа - во своја црква.*

*Таму му е уво̄ѝо,
во уво̄ѝо срце̄ѝо,
во срце̄ѝо хармонија̄ѝа на кошмаро̄ѝ.*

*Облаци рас̄ѝослал ве̄ѝар
Пӣгал ќе го крене на нив.
Со лӣѝија̄ѝа и самио̄т
ќе ѝобара ѝочинка
на мермерни женски гр̄ади.
Оо секое сончо̄гледово зрно
ѝо едно сонце се с̄ѝуш̄ѝа
во чаша со вино.
Нема ѝаков ш̄ѝо ќе ги ѝреброи.*

Оваа песна на Јаневски е амблематична бидејќи поетот прави алузија на повеќе дела од соодветниот сликар, сликајќи, како што самиот вели „со нивната палета“. Во секоја песна од *Палеѝа̄ѝа на ѝроклеѝсѝиво̄ѝо* нè пречекува една галерија од поетски слики.

Третиот поетски имагинарен музеј на кој би сакале да го насочиме нашето внимание е поетската книга *Слики оо изложба̄ѝа* (1989) на поетот и естетичар Иван Цепароски (1958). Поетската книга *Слики оо*

изложбата е комплексен интермедијален проект со интертекстуални проникнувања со музиката (насловот на книгата несомнено алудира на делото на Модест Мусоргски) и со сликарството: секоја песна во поднасловот го прецизно го идентификува ликовниот извор: авторот, насловот на ликовното дело и годината на настанување, а песните се распоредени и според хронолошкиот принцип, создавајќи еден вид интермедијална архива.

Во оваа поетска книга на Џепароски е водена строга сметка за времето на настанувањето на ликовните дела на кои реферираат песните, така што читањето на оваа стихозбирка не само што потсетува на посета на (огромен) музеј туку и остава впечаток како да се соочуваме со поетски рекапитулар на целата историја на уметноста. Според Наташа Аврамовска оваа поетска книга на Џепароски како основна заложба ја има синкретичноста на уметноста: „Доволно е само да ја споменеме песната ‘Композиција’ чијшто наслов е релевантен за секој вид уметничко дело (литература, сликарство, музика...)“. За да ви ја доловиме постапката на Иван Џепароски во вербалните транспозиции на ликовните дела, предлагаме да ја разгледаме песната „Витез, смрт и ѓавол“, инспирирана од истоимениот бакропис на Албрехт Дирер, настанат во 1513 година:

*И гледа и знае вишезој сѝамен:
безлисна гора не вратува надеж.
Пред него смрѝѝа на бел коњ јава,
зад него ѓавол со ликаѝа сѝраши,
на ѝанцироѝ здивоѝ го чувсѝвува негов.
Смраморува ѝели сѝрејерено сеѝо,
но сѝиснаѝи усни ѝаажно се смеаѝ.
Замокоѝ е блиску, на следноѝо брдо.
Се ѝодолѝ е ѝаѝоѝ е времеѝо ѝече,
ѝушѝерица беѝа ѝред ѝлеѝкаѝа ѝадна,
молк смрѝен најласѝува маки,
и сѝивнува веднаш со свеѝлосѝа сива.*

Веднаш се забележува дека станува збор за мошне исцрпен и прецизен опис на најситните детали од бакрописот на Дирер. Поетот

во оваа песна нè води т.е. го води нашиот поглед кон поединостите од ликовното дело. Станува збор за амалгамирање на дескриптивната и интерпретативната димензија на екфразисот. Именувајќи ја својата стихозбирка *Слики од изложбаиџа*, Иван Цепароски всушност суптилно нè враќа и на зачетоците на екфразисот, на делото *Слики од Филострат*, а во неговите минуциозни описи, преку вербалните доловувања на деталите од ликовните дела, поетот ни открива мноштво скриени значења во својата „поетска изложба“.

Како што современата македонска поезија води дијалог со сликарството, таа е во постојана комуникација и со музиката. Не е случајно што зборот „песна“, на македонски упатува и на текст за читање и на текст за пеење. Оваа година имав чест да приредам тематска антологија, под наслов *Музика, секогаш и уиџиџе* (2022), во издание на фестивалот Струшки вечери на поезијата. Иако се фокусирав првенствено на поетските опуси на добитниците на наградите „Браќа Миладиновци“ и „Златен венец“, заклучив дека се работи за импозантен лирски корпус. Во селекцијата се поместија по стотина песни од современи македонски и светски поети. Може да се забележи дека во поезијата, дијалогот со музиката се остварува на неколку планови. Во прв ред, тука е тематизацијата на музичките (дувачки, жичени и ударни) инструменти, тематизацијата на концертирањето и на танцот, како и тематизацијата на значајни музички творци (композитори, инструменталисти, пејачи).

Во обидот да ви посочам дека интермедијалниот дијалог со музиката се одвива и во современата македонска проза, во оваа пригода се одлучив да ви препорачам три дела кои се објавени во последнава деценија: романот *3 минуџи и 53 секунди* (Интимна историја на музиката од 1984 до 2004 година), (2015) од Берт Стајн / Бранко Прља; збирката раскази и куси прози *Во главаџа слушам џесна* (2020) од Елизабета Баковска, како и збирката музички есеи и приказни *Сновење / музички џриказни* (2020) од Лада Шоптрајанова Петровска.

Делото *3 минуџи и 53 секунди* (Интимна историја на музиката од 1984 до 2004 година) од Берт Стајн (уметничко име на Бранко Прља), претставува оригинален модел на автобиографски роман, во кој личната, интимна приказна на ретроспектива на детството

и младоста е направена преку односот со музиката. Имено, секое од 21 поглавје на романот е именувано според песна-мелодија која би можела да се нарече „хит на годината“: 1984 Thriller - Michael Jackson; 1985 We Are the World - USA for Africa; 1986 The Final Countdown – Europe; 1987 Where the Streets Have No Name - U2; 1988 Seventh Son... - Iron Maiden; 1989 Epic - Faith No More; 1990 Ice Ice Baby - Vanilla Ice; 1991 Losing My Religion - R.E.M.; 1992 Killing In the Name – RATM; 1993 Insane In the Brain - Cypress Hill; 1994 Smells Like Teen Spirit – Nirvana, сè до 2004 What You Waiting For? - Gwen Stefani. Очигледно е дека ова прозно остварување е конструирано врз интермедијалниот принцип. Насловот упатува на просечното времетраење на секоја од наведените песни, кои успеваат да означат, да обележат по цела година од животот на протагонистот. Истовремено, ретроспективата на животот е овозможена со помош на интимната плеј-листа, која би можела да се спореди со имагинарните музеи од доменот на сликарството. Интересно е да се напомене дека ова дело има свој интермедијален „продолжеток“, романот *1 час и 30 минути*, дело во кое нараторот прави ретроспектива на истиот временски интервал (1984 - 2004 година) низ призма на филмската уметност.

Вториот илустративен пример во рецентната македонска проза е делото *Во главата слушам песна* (2020) од Елизабета Баковска има мошне индикативен наслов за интермедијалната димензија на раскажувањето. Книгата на Баковска е поднасловена „лирски рефрени“, а односот книжевност-музика е стожерен за целосното доживување на прозните текстови. Имено, по секоја куса проза, по секој кус расказ авторката, како во приказната за Јованче и Марика, ни оставила запис, знак, трага за врската со соодветната музичка тема, за соодветниот „лирски рефрен“ кој интерферира со соодветниот текст. Хетерогеноста на музичките стилови, изведувачи, песни и мелодии создава музичко-прозен лавиринт. На сите ни се случило наутро да чуеме некоја мелодија на радио, па таа да ни одекнува во главата по цел ден. Насловот на книгата на Баковска („Во главата слушам песна“) како да упатува и на улогата на читателот слушател. Имено, читајќи ги прозите на Баковска, ние во главата не само што го следиме текстот, ами се присетуваме и на огромен број мелодии:

од Васка Илиева, *Оф шїо сум шолку галеку галеку*; Boba Stefanović, *Obriši suze draga*; Itzhak Perlman, *Shindler's list*; K.D. Lang, *Halleluilah*; Кирил Манчевски, *Боџ да убие гебрани*; Christiano Porqueddu, *Ochi Chornye*; ѓреку Perpetuum Jazzile, *Africa*; Ана Костовска, *Tu рамнодушен*; Đorđe Balašević, *Neki novi klinci*; Crvena jabuka, *Sa tvojih usana*; ѓа сè го Josipa Lisac, *Magla*; Мизар, *Et si tu n'existais pas*.

Третиот пример од доменот на прозата е книгата *Сновење - музички ѓприказни* (Или-или, 2020) од Лада Шоптрајанова Петровска, дело за кое авторката, која е и самата музичарка вели: „Не постои мисла или чувство што не може да се опише со музика. Музиката е сон, поезија, роман, фотографија, слика, размисла, нарација“. Книгата содржи педесетина приказни во кои се раскажуваат значајни собитија за стотици врвни композитори, инструменталисти и пејачи поврзани со класичната музика. Книгата на Шоптрајанова Петровска изобилува со анегдоти за музичари кои треба да останат запаметени во колективната меморија. Но како што забележува Оливера Ќорвезирска во освртот кон делото, приказните од оваа книга не се ограничуваат само на музиката: „Повлекува врски и со филмот (конкретно во записите за Пучини и Моцарт), со ликовната уметност (Алма Малер – Густав Малер – Оскар Кокошка, Климт)...“

Оттука, би можеле да заклучиме дека анализираните книжевни дела (и во доменот на поезијата и во сферата на прозата) ни покажуваат дека интермедијалните дијалози со другите уметности (сликарството и музиката) неретко прераснуваат во еден вид „интермедијални архиви“, кои се темелат на личните афинитети на писателите и на нивниот интерес за другите уметности како подлога за своите творечки потфати. Книжевните дела се еден вид виртуелни, имагинарни, интермедијални музеи и музички колекции: тие не ги запазуваат, документираат и складираат уметничките (ликовни или музички) дела во нивниот физички облик, туку создаваат еден вид книжевен споменик, еден вид поетска или прозна архива во која се поместени драгоцен податоци за интермедијалните дијалози на современите македонски писатели со другите уметности, кои секако, едновременно ги покануваат и читателите да се впуштат во тие возбудливи духовни авантури.

Во комплексниот естетски интермедијален процес несомнено се смета и на соучеството на читателите, кои во овие дела добиваат улога и на набљудувачи и на слушатели, кои треба да се потсетат на посочените ликовни или музички дела. Делата од доменот на прозата ни покажуваат дека и нашите животни приказни се нераздвојни од уметничките дела со кои сме имале среќа да влеземе во естетски контакт. Во дигиталната ера, во која во дигитален формат за неколку секунди ни се достапни репродукции на ликовни дела или аудиовизуелни презентации на изведби на музички дела, овие книжевните дела конструирани како интермедијални архиви како имплицитно да ги повикуваат читателите да влезат во непосреден естетски дијалог со дела од другите уметности кои писателите не сакаат да бидат заборавени.

Користена литература:

а) кирилична

Баковска Елизабета, 2020: Во главата слушам песна, Скопје, Или-или.

Јаневски Славко, 1988: Песји шуми, Скопје, Мисла.

Конески Блаже, 1990: Песни. Скопје, Култура.

Мартиновски Владимир, 2003: Од слика до песна, Скопје, Магор.

Мартиновски Владимир, 2006: Ut picture poesis – поезијата во дијалог со ликовните уметности, Струга, СВП.

Мартиновски Владимир, 2009: Слики за читање – аспекти на екфразиската поезија, Скопје, Магор.

Мартиновски Владимир, 2022: Музика, секогаш и уште – поезијата во дијалог со музиката, Струга, Струшки вечери на поезијата.

Стаин Берт, 2015: 3 минути и 53 секунди (Интимна историја на музиката од 1984 до 2004 година), Скопје, Готен.

Урошевиќ Влада, 1962: Невиделица, Скопје, Култура.

Џепароски Иван, 1989: Слики од изложбата, Скопје, Наша книга.

Џепароски Иван, 2014: Дискурси на визуелното, Скопје, Матица македонска.

Шоптрајанова Петровска Лада, 2020: Сновење - музички приказни, Скопје, Или-или.

б) латинична

Pavličić Pavao 1988: “Intertekstualnost i intermedijalnost”, *Intertekstualnost i intermedijalnost*, Zagreb.

Hamon Philippe 2001: *Imageries - littérature et image au XIX^e siècle*,

Paris, Librairie José Corti.

James Heffernan 1993: *Museum of Words. The Poetics of Ekphrasis from Homer to Ashbery*, Chicago and London, The University of Chicago Press.

Бобан Карапејовски

karapejovski@flf.ukim.edu.mk

Филолошки факултет „Блаже Конески“ во Скопје

ПРОМОТИВНА РЕЧ ЗА „КНИГА НА СВЕТИТЕ БРАЌА КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

**(за „Книга за светите браќа Кирил и Методиј“
(Охрид: Општина Охрид, 2022),
приредена од Димитар Пандев и Славе Ѓорѓо Димоски)**

Општина Охрид започна една убава традиција, која на 24 мај 2022 година се материјализира во промоција на петтата книга од серијалот што го подготвија Димитар Пандев и Славе Ѓорѓо Димоски. Овој серијал е на охридски, а тоа значи, на македонски и на македонистички теми, зашто нужно врзано за Охрид и со него е македонствувањето – преку духовното наследство, преку културата, а – особено! – преку писменоста. И, без претензии да го нагласувам значењето на Охрид повеќе отколку што е навистина, и без патетиката на вообичаените промотивни рефрени за „македонскиот Ерусалим“ или, пак, за лулката/колепката на словенската писменост, пред нас имаме дело што, во најмала рака, уште еднаш ги потврдува сите определби што досега се кажани за овој простор. А, тој простор, во својата основа, ги содржи напорите, ги реактуализира, за жал, и по милениум, заложбите на Кирил и Методиј, врмени во зборовите на апологијата на создателот на првата словенска азбука, во која и нашето право да зборуваме на својот јазик, така да се молиме, да тагуваме или да се радуваме, ни ја дава и ни ја признава преку познатата парабола (или метафора!?) со сонцето:

„Не врне ли дожд од Бога подеднакво за сите? А сонцето не грее ли исто така за сите? Зарем не дишеме воздух сите подеднакво? Па тогаш, како не се срамите да признаете само три јазика, а сите други народи сакате да бидат слепи и глуви?“

За македонскиот, ова е сè уште актуелно, и денес да се зборува македонски за некого е очигледно неприфатливо, а одбраната на тоа право се наоѓа и меѓу кориците на книгата што ја промовираме денес.

Имено, денеска пред нас, на околу 300 страници, се наоѓа Книгата за Светите браќа Кирил и Методиј, приредена од Димитар Пандев и Славе Ѓорѓо Димоски, во која се поместени најзначајните кирилометодиевисти од Македонија, но и автори што го расветлуваат нивниот животен и творечки пат од историска перспектива, сè до инспирацијата што ја поттикнале кај создателите на уметничката литература (и, не само литература, туку и на сета друга уметност, но, бидејќи пред нас имаме книга, авторите морале да се ограничат, веројатно, само на тој производ на музите). Па, така, вториот наслов на оваа книга сигурно може да биде и „Кирил и Методиј во Македонија“, бидејќи патот на кој тргнуваат од Солун (не физички, ами земајќи го зборот на македонските Словени од околината на Солун како основа за својата богоугодно земско-империјална мисија, како што необорливо докажаа Јаѓиќ и Облак, а научниот свет го прифати, го евалуира и, на крајот, го праметна во аксиома, па Македонската теорија стана речиси единствената важечка во славистиката и во лингвистиката), значи, – патот од Солун завршува во Охрид, за да почне одново во едно уште поважно патување, она на писменоста, на поучувањето и на Универзитетот, како Мајка на универзалното знаење, во нашиов случај преку Светиклиментовиот универзитет.

Пандев ќе запише: „И ги испраќаше така Империјата, – младиот по телеса но возрасниот по ум и бодар по дух, Константина, а со него и прекалениот воин и праведен правник Методија, на највриежните точки на тогашниот свет, на ветрометините кај што се судираат идеологии и религии, на вриежните попришта кај што свечкаат оружја и окови, во океанот на страданијата и во челуста на искушенијата. Во името на императорот, но и на светата Троица. во борба со Другиот, со свет различен од византискиот, но и во судир со самоти апокрифна измислица – Ѓаволот, со лукавоста што го демне човека во непредвидливи ситуации.“ А, таа „апокрифна измислица“ на македонските земји ќе фати место и ќе даде род и во богомилството, па сè земско ќе стане лукаво, по нивното верување, а духовното е Божје. Тоа, пак, наоѓа поткрепа во контрадикцијата дека лукавоста е ѓаолштина, а во името на Бога некогаш се служиме и со лукавости, зашто, како што продолжува Пандев

малку подолу во својот вовед: „Бездруго, Константин и Методиј не биле единствените пратеници на Империјата што се потпираше на лукава дипломатија...“

По уводот и Словото за Кирил и Методиј, следува „Загледот во споменот за светите браќа во Охридската книжевна школа“:

„Црковнопросветниот и уметничколитературниот живот во Охридската книжевна школа е исполнет со апостолскиот дух на светите браќа Кирил и Методиј. Апостолскиот, пак, дух се беше впил во македонската земја уште од времето на првите апостоли, од патешествијата на свети апостол Павле, преку седмочисленичкото време, но и богомилското, зашто апостолската идеја прерасна не само во богослужбена полиглотска автоматизација туку и во апокрифна суперстратна актуализација“ – тука авторот ни ја дава познатата дихотомија автоматизација – актуализација и продолжува: „синтеза на христијанската религија и словенската митологија. Во свети Климентово и цар Самуилово време и отпосле во претпреродбенското, Јоаким Крчовско, и предреволуционерното, Григор Прличево, време од чишто книжевни патешествија се искристализира идејата за самобитноста на македонскиот литературен јазик. Апостолството кирилметодијево стана синоним не само за еволуцијата на македонската револуционерна борба туку и за кодификацијата на македонскиот литературен јазик, во заложбите на Македонското литературно другарство и во нагледнопрактичните македонскојазични текстови на К. П. Мисирков.“

А, ако направите макар бегол заглед во индексот, ќе видите дека, веднаш по Свети Климент Охридски, кој е убедливо најмногу споменуван, по него иде Григор Прличев, дури 13 пати, неслучајно, зашто култот кон писменоста е значаен за македонската земја, зашто – ако по бројка сме петпати помалку од другите што се околу нас, мора да бидеме петпати пописмени за да можеме да се носиме со нив – наоѓа своја врска преку Охрид и преку Солунската гимназија, каде што бил учител Прличев, со Миладиновци и Партениј Зографски, со Жинзифов, за да се заокружи таа епоха и да најде свое конечно реализирање во делата на Конески и на македонскиот 20 и 21 век, па и со ова дело, како знак за времето.

Поместени се и текстовите на Ростковски, за „Животот и делата на преподобните оци наши Методиј и Константин, во монаштвото Кирил, учителите словенски“, потоа „Загледот“ на Пандев во споменот за светите браќа спроти македонската револуционерна борба, за да се вратиме на Прличев, сега како автор, а не само како дел на знајна и значајна епоха, и неговото „Слово за Светите Кирил и Методиј“ (осовременото, јазично помакедончено од Гане Тодоровски), каде што авторот го става акцентот не на Божјата промисла, ами на поведението на Браќата, па вели: „Но, ќе ми каже некој, оти во тоа велико дело им помогнаа чудесата, што ги правеа. Не! Жими светите Кирил и Методиј жими името божјо, не им помогнаа толку чудесата, колку што им помогна однесувањето (поведението). Чудеса може да направи и ѓаволот. Но светите Кирил и Методиј се прославија поради кроткост, поради смирение, поради трудољубивост, поради љубов, којашто е мајка на сите доблести.“

Во прегледот на споменот за Кирил и Методиј во македонскиот дневен повоен печат, се истакнува култот кон нив и широкото прифаќање меѓу народот преку текстовите на Конески, Поленаковиќ и Лапе, како и на Угринова-Скаловска. На ова се надоврзува текстот на Конески од 24 мај 1946 година за споменот, сега, пак, во новата историја на македонскиот народ, каде што го слика потсетот и возвеличанието на славјанството од втората половина на 19 век за да констатира: „Без национална гордост празен е животот на народот и скован е полетот негов.“ Васил Иљоски ќе се осврне на значењето на Кирил и Методиј за пансловенските идеи, односно браќата како амалгам на словенството, преку текстот Делото на Кирил и Методија и идејата за славјанското единство, каде што констатира со јазик од времето во кое е пишуван текстот: „По тој пат славјанските народи со меѓусебно племенито натпреваруење и во исто време со дружно, братско помагање и соработуење, ќе создадат високоцена култура, која ќе биде нивен најдрагоцен допринос на човечеството.“

Избраниот текст поместен во оваа книга од Љубен Лапе е панорама за животот и достигнувањата на нашите денешни славеници, а текстот на Угринова-Скаловска ни донесува податок што ја осветлува големината на култот, но и на научното интересирање за Свети Кирил и Методиј преку информацијата

дека, според најпознатите библиографски прегледи (на Г. Илински и Попруженко и Романски) само до 1940 година бројот на статии и монографии, настанати во врска со нивното дело надминува 5000 единици. Тодоровски ќе констатира: „Делото на Кирил и Методиј содржи во себе димензии на демократско и револуционерно осмислување — борба за прогрес и равенство меѓу народите!“ Во вториот издвоен текст од Васил Иљоски се зборува за хуманизмот во делото на Кирил и Методиј, а по повод 1100 години од смртта на Методиј, за него сеопфатно зборува Христо Андонов-Полјански во текстот „Делото на Методиј“, текст на кој се надоврзува оној на Бранко Панов, по повод истиот јубилеј.

Всушност, кога зборуваме за јубилеите, тука има текстови од различни периоди, од пред 80, 40 и 20 години, сè до оној на Емилија Црвенковска, првично објавен во 2019 година, каде што мисијата на Св. Константин-Кирил е издвоена како обединувачки фактор на словенството. Како надоврзување и заокружување на претходните погледи кон овие текстови, големината на тоа дело се огледува и во зборовите на средновековниот автор Црноризец Храбар, современик на Кирил и Методиј, кој во познатата апологија на словенската писменост „За буквите“ ќе запише: „... словенските букви (книги) сам свети Константин наречен Кирил и буквите ги создаде и книгите ги преведе за малку години... затоа словенските книги се посвети и попочитувани, бидејќи свет маж ги создаде.“

Црвенковска тука го истакнува значењето на **писменоста**, како „збир од социјални и културни феномени поврзани со употребата на писмото“; на **писмото** (автентичноста на глаголицата, независно од предлошката); на **јазикот**, зашто старословенскиот станува општ културен јазик на Словените, односно тој е првиот стандарден словенски јазик, кој добива наддијалектна употреба и прифатеност; конечно, **преведувачката дејност**, зашто, покрај создавањето, важно е и приопштувањето на веќе напишаното од другите јазици. Во однос на значењето на мисијата во европски контекст, Црвенковска ќе напише: „Словенската писменост се пренесува во Централна Европа, во Велика Моравија, каде што словенските книги добиваат и западни белези – германизми, латинизми. Во првите книги преведени на словенски јазик, превладуваат оние по

источен обред, а создадени се и книги по западен обред (Киевскиот мисал). Најстарата словенска писмена култура била отворена кон латинската и грчката пишана традиција и наследство. Така, словенската писменост претставува специфична комуникација меѓу европскиот Исток и Запад“; односно, го имаме предвид и Мареш: „Влегувањето на словенските народи во културниот круг на европските народи во времето претставувало појава од европско значење (Мареш 1988: 71). Старословенскиот јазик, ако се остават настрана класичните јазици грчкиот и латинскиот, е четвртиот во полна смисла литературан јазик во Европа. Постари литературни јазици биле готскиот (IV век), англосаксонскиот (VII-IX век) и старовисоконемскиот (VIII век). Освен грчкиот и латинскиот, старословенскиот јазик низ долги векови бил единствен меѓу европските јазици во христијанското богослужење.“

Во црковно-канонска смисла, го имаме предвид текстот на протојереј Александар Горски за древните канони на светите Кирил и Методиј, а погледот во животот и делото преку алатките на лингвокултурата и геолингвистиката ни го дава Пандев во текстот „Светите Кирил и Методиј во лингвокултурен и во геолингвистички контекст“, каде што ја имаме предвид и лингвистичката географија и Жил Жилерон, а – во таа смисла – индиректно, и дијалектните континууми, врзани за името на Адолф Пикте, но и на Хуго Шухарт и врзувањето на зборовите со стварите, движење подоцна целосно внесено во истражувањата во историската лингвистика.

Следуваат одломки од Николај Туницки, Петар Лавров, Роман Јакобсон, Блаже Конески, Далибор Брозовиќ, Радмила Угринова-Скаловска, Љубинка Басотова, Димитар Шопов, Петар Илиевски, Георги Старделов, Блаже Ристовски, Борис Бошковски, Митко Панов, Дејан Донеv. Ги наведувам сите овие имиња за публиката уште еднаш да се увери дека речиси и да нема мислечки човек во Македонија што не се допрел, вака или онака, до кирлометодиевистиката.

На тоа се надоврзува и делот насловен како Кирил и Методиј – ликови во современата македонска проза, поместен е извадок од романот „Наум Охридски“ од Лазо Каровски, потем од „Папокот на светот“ на Венко Аноновски, но и во т.н. преродбенска и постпреродбенска поезија, на пример со Мојата песна од Марко

Цепенков, Охрид од Рајко Жинзифов, Св. Кирил и Методиј од Никола Киров-Мајски, до современата мак. поезија и Браќата Солунски од Славко Јаневски, Знаци од азбуката од Душко Нанески, Ката Мисиркова-Руменова и Долината на плачот, Видое Подгорец, Јован Павловски, Кирил Бујуклиев, Ристо Василевски, Илија Карајанов, Тодор Чаловски, Атанас Вангелов, Петре Бакевски, Веле Смилевски, Раде Силјан, Кире Неделковски, Братислав Ташковски, Јовица Тасевски-Етернијан, итн., итн., импресивен список од наши автори, кои се инспирирале од Кирил и Методиј и нивното дело. Таквата инспирација е присутна и во делата на нашите иселеници, за да се заокружи со *Глагољубивиџе ѝесновиденија* на Димитар Пандев.

Ете, толку е широко делото што го славиме и со оваа книга и толку е распослано по години и векови, по палеославистиката и лингвистиката, до убавата литература, што мора врвно мајсторство за да се издвојат најрепрезентативните писанија и да се направи компактна и хармонична целина, каква што е оваа книга.

Да им се множат книгите на авторите, на приредувачите, на уредниците и да продолжи добрата мислата на Општина Охрид да ги издава ваквите потфати.

Да завршам со третата буква, со Вјади од Глагољубивите песновиденија на Пандев:

„Самуј во зборот
врз вознес див во ВЕДИ
До остра мисла.“

Иван Антоновски

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
i.antonovski@gmail.com

ПРВА АНТОЛОГИЈА НА ТВОРЕШТВОТО НА ОХРИДСКИТЕ РАСКАЖУВАЧИ

Димитар Пандев и Славе Ѓорѓо Димоски. *Охридски раскажувачи.*
Охрид: Општина Охрид, 2022.

*Промотивна реч ооржана на промоцијата во рамките на
55. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски
јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил
и Методиј“ во Скопје, во Конгресниот центар на УКИМ, на 24
август 2022 година*

Темелитата посветеност на книжевноста на и за својот роднокрај, којашто ја остваруваат универзитетскиот професор, д-р Димитар Пандев и поетот и книжевен критичар и преведувач, Славе Ѓорѓо Димоски, со истражувачки потфати, антологиски избори итн., се издвојува како единствена во нашава актуелна, македонска книжевна и културолошка современост. По антологијата на песни за Охрид, „Дојди во Охрид“ (2016), публикацијата „Антологија на ловорот“ (2020) во којашто по повод 190 години од неговото раѓање е збрано највредното и најважното напишано за Григор Прличев – публикација којашто е студиозна ретроспектива на македонистичката прличевистика и по „Книга за Чинго“ (2021), публикација за еден од најголемите охридани на XX век, во којашто се поместени бројни прилози на еминентни имиња, низ кои читателот на едно место може да се запознае со величината на Чинговото дело, приредувањето и објавувањето на изданието „Охридски раскажувачи“ (2022) се чини е логична и очекувана последователност – чин со којшто од страна на Пандев и Димоски се завршува уште еден клучен дел од реконструкцијата на охридскиот книжевен мозаик.

Како што ќе нагласи и Пандев во предговорот на изданието „овој избор има цел ретроспективно да прикаже дел од раскажувачката

страст на охридџаните што го навикнаа перото да запишува приказни од по охридските цркви и манастири, долапи и мусандри, од илинденските кривници, па дури и по темниците... и што ја оспособија мислата да се развива слободно во духовните сокровишта на македонскиот јазик. Секој од раскажувачите (инаку, 17 на број – заб. наша), на извесен начин судбински е поврзан со Охрид и Охридско, како место на раѓање или на образование, на работа или на домување.“ (2022: 12)

Пандев и Димоски, за „Охридски раскажувачи“, во самото издание ќе напоменат дека тоа е избор, но ние сме должни да напоменеме дека станува збор за антологиски избор, што се констатира по микропрочитот на текстовите опфатени меѓу кориците на ова издание – од времето на преродбата па сè до осовременувањето, текстови на творци родени во две половини од два века, втората половина на XIX век и првата половина на XX век, при што голем дел од нив се незаобиколни не само во рамките на приказот на охридската книжевна традиција, туку и во рамките на трајните вредности на севкупната македонска книжевност. Како во ретко која антологија објавена кај нас изминатиов период, Пандев и Димоски не се задржуваат само на уводот / предговорот, којшто во случајов е увод во охридската нарација, туку пристапуваат кон детална, книжевно-историска и книжевно-критичка елаборација за опфаќањето на секој од авторите и секој од текстовите одделно. На секој застапен автор и текст им претходи текст од Пандев и/или Димоски, во којшто не се изнесуваат општи биографски податоци за авторот или веќе позната фактографија за творештвото, туку се изнесува вредносен суд којшто е на фонот на длабоката спознајност на македонските книжевни вредности и на темелитата критичка упатеност во опусот на застапените автори. Не може да не нагласиме дека форматот на „Охридски раскажувачи“ се издвојува како еден од примерите како да се подготви антологија во вистинска смисла на зборот, како вистинска, образложена рефлексија на критичкото исчитување – примери коишто треба да се следат не само кога се составуваат избори коишто се однесуваат на некаков локален контекст, како во случајов кога предмет на интерес е творештвото на автори коишто на некој начин животните патеки ги довеле во Охрид, туку и воопшто кога

се подготвува антологиски книжевен избор. Впрочем, и „Охридски раскажувачи“, иако го опфаќа највредното од прозното творештво на автори од Охрид, при што во јазична, стилска и тематска смисла е целина којашто ги претставува книжевните карактеристики на *охридскиот ѝпросѝор*, сепак, пред сè е избор којшто претставува македонски книжевни достоинства, согледани и во еден поширок, ненационален, ами пред сè естетски книжевен контекст.

Но, зошто и историски е значајна охридската нарација? Одговорот е уште на самиот почеток на уводниот текст на ова издание – затоа што „охридската нарација се надоврзува на свети Климентовата поетика и реторика, воспоставена во Охридската книжевна школа, и се развива врз јатката на средновековната житејска, но и апокрифна литература, на фонот на општохристијанската патристика, како и врз цар Самуиловата дворска литература, перспективно развивана во книжеvnата кореспонденција со дворските легенди на соседните царства, но и на далечните кралства од сите четири страни на светот, отпосле вгнездени во ’Чудесата на пресвета Богородица’.“ (2022: 7) Творештвото опфатено меѓу кориците на „Охридски раскажувачи“ е книжевен и историски континуитет на оваа традиција.

Од друга страна, неизбежно е да се даде барем кус одговор и на прашањето зошто оваа книга е значајна и воопшто за македонската книжевност во актуелниот миг. Не ќе кажеме нешто ново, но би повториле дека охридската проза своевремено мошне високо котираше во македонската литература и лектира. Целта на оваа книга е тоа да се возобнови на определен начин. Но, оваа книга и нè опоменува како книжевна наука – реоткрива високи книжевни вредности, на коишто не секогаш сме им посветиле доволно внимание, а некои од авторите застапени меѓу нејзините корици биле неизбежни во создавањето на новата, тогаш младата, македонска литература и во стандардизирањето на македонскиот јазик. На ова, Пандев и Димоски јасно укажуваат во кусите, но исклучителни критички текстови коишто претходат на сегментот од творештвото на секој автор застапен во „Охридски раскажувачи“.

Изборот започнува со „Житие на св. Јоан Владимир“ – текст напишан / запишан од авторот со којшто се заокружува охридската дамаскинарска традиција и започнува охридската житејска традиција

на охридско наречје издигнато на степен на јазик на црковната и на народната литература т.е. на стилска синтеза меѓу црковниот и народниот јазик – Јонче Снегар. Потоа следи „Мара Пепелашка се чинит царица“, запишана / напишана и објавена од Кузман Шапкарев. Како што ќе нагласат Пандев и Димоски: „Читајќи ја Шапкаревата ’Мара пепелашка се чинит царица’, колку и да се домислуваме на сите можни верзии на овој текст, од средновековието преку романтизмот, до најсовремените мултимедијални проекции, едно мора да признаеме: оваа верзија се разликува од сите други. Исполнета со охридски наратив, таа го одразува охридскиот менталитет, независно од патиштата по кои се нашла во охридското раскажувачко милје. Охридската Мара Пепелашка... не е Пепелашка на Шарл Перо, ниту пак на браќата Грим, уште помалку е византиската верзија за Теофана крчмарката... Таа е охридска приказна, зашто пепелта во Охрид не гнаси туку краси!“ (2022: 17)

Опфаќајќи дел од творештвото на Зафир Белев, Пандев и Димоски и потсетуваат на важноста на мемоарската проза за книжевната традиција, а потоа следат приказната за Царот и верната жена (Геновева) и приказната за цар Костадин и сестра му (легендата за кукавицата и гугутката), запишани / напишани од еден од основачите на Младата македонска книжевна дружина и виден соработник на списанието „Лоза“ – Евтим Спространов, којшто исто како и Марко Цепенков, прво ги слушал приказните, па потоа ги запишувал.

Со право, Пандев, во предговорот ќе нагласи: „И ќе им/ни треба, треба уште многу време да дотолмачуваат/ме од кај им би таа моќ раскажувачка, и сите тие приказни, од Будим или Лајпциг, од Париз или Гетинген, од Солун или Софија, од Москва или Питер, или пак од Херсон или Рим, од Американите ли или Аргентините, а зошто не едноставно – од Охрида града, од лозата горичка, корабичка, рачанска, чешостинска, - или пак од Лозата на Младата македонска книжовна дружина. Имено, чија е Пепелашка? чија е Геновева? а Ленора? Зашто таа лоза испадна колку охридска и наша, триж по толку за другите отаде планињето – загорничка та сепатристичка. Македонистичка!“ (2022: 10)

Современиот период во ова издание започнува со фрагменти од творештвото на Ванчо Николески. Со тоа, Пандев и Димоски

покажуваат и изразита свесност на важноста на книжевноста за деца за националната книжевност. Во овој нивен избор, нема *книжевности за деца* и *книжевности за возрасни*, ами само естетски вредна книжевност. Евидентно е дека при изборот, Пандев и Димоски ги имале предвид критериумите коишто ја определуваат книжевноста како соодветна за детската рецепција и навистина ги поместиле оние извадоци на коишто и по повеќекратни навраќања на делата на Николески би сфатиле дека се најмоќните, најсоодветните делови од нив.

Преку овој избор, Пандев и Димоски вршат и *реhabилиитација* и реактуализација и на еден од порано најнапаѓаните, оспорувани и несфатени македонски писатели – Иван Точко, којшто меѓу првите ја совладал вештината на кусиот расказ и на новелата. Повторно нè потсетуваат и на творештвото на Борис Бојаџиски, авторот со чијашто стамена синтакса се воспитувале цели генерации. Но и на Радолав Петкоски, авторот од чијашто проза, Блаже Конески ги издвоил примерите преку коишто во Граматиката на македонскиот литературен јазик ги открива категоријалните особености на македонскиот јазик. Па така, тука е и култниот книжевен лик – рибарот Климе на Петкоски.

Во изборот се застапени и делови од творештвото на Димче Маленко, Томе Момировски (авторот во чиешто творештво доминира охридскиот социолект), Видое Видически (авторот на задоцнетото објавување, оти ако негови дела беа објавени тогаш и кога се напишани ќе оставае уште поголема трага во македонскиот книжевен простор), Коста Фортмар, Иван Паунчев (авторот во чиешто творештво доминира охридскиот градски / варошки говор), но и неизбежниот Живко Чинго – авторот со кого, Пандев ќе констатира „регионалномакедонската / македонскорегионалната проза прераснува во светскоуниверзална/универзалносветска при сè што можеби претходно била (Јоаким Крчовски, Григор Прличев)“ (2022: 193)... Но застапени се и Бошко Смаќоски, Трајан Петровски и Зоран Ковачески. И тоа не со фрагментите на кои први би помислиле при присетот на нивната проза, туку Пандев и Димоски издвојуваат други, со кои и ни укажуваат дека навистина треба да го препрочитаме и творештвото на овие автори.

За антологискиот пристап во подготовката на ова издание говори и фактот што Пандев и Димоски не го следеле принципот еден автор – еден текст (како што вообичаено се случува во голем дел од изданијата кои претставуваат избор од прозно творештво), туку за секој автор издвојувале/овозможувале по онолку простор колку што според нивниот критички суд заслужува неговото творештво, вреднувано, односно валоризирано во поширокиот книжевен контекст. Впрочем, ова е само уште еден показател за темелитиот и студиозен, но едновременно и бескомпромисен пристап при подготовката на ова издание, на кој всушност се должи и вредноста на изборот.

„Охридски раскажувачи“ е издание кое за прочит и промислување го препорачуваме и на домашните и на странските македонисти, како важен изворник на сознанија, текстови потребни за потсетување и навраќање на дел од македонските книжевни вредности, меѓу кои некои се вградени во темелите на нашиот книжевен канон. Ама, и затоа што на страниците на ова издание ќе се најдат и книжевни вредности кои на моменти се чини и биле (под)заборавени, ставени на страна или недоволно афирмирани уште во периодот на нивната првообјава, а Пандев и Димоски застапувајќи ги во „Охридски раскажувачи“ и давајќи критички коментар за нив и нè повикуваат одново да им се навратиме и да им посветиме должно внимание. Затоа што преку охридската нарација, всушност се спознаваат и дел од особеностите и достоинствата на македонската нарација воопшто.

Со својата решеност да го предметат поривот за валоризирање на сето она што е книжевна вредност и е поврзано со Охрид, со „Охридски раскажувачи“ и изданијата приредени претходно, но и со следните кои може да се очекуваат, Пандев и Димоски се задлабочуваат и во историјата, особено книжевната и врз нејзиниот одраз врз актуелната книжевна стварност. Ама, едновременно, со ваквата своја посветеност на охридската книжевна вертикала и се вградуваат во историјата. Им посакуваме да истраат во поривот, за да се случат и следни изданија кои ќе го комплетираат охридскиот книжевен мозаик, со кој придонесуваат и да се разбистри и разјасни и големата македонска книжевна слика.

Но, во меѓувреме, да го исчитаме и промислиме она што е меѓу кориците на „Охридски раскажувачи“. И ќе сфатиме дека „...ништо на овој свет не е подолго од епска песна и пораскошно од народна приказна и ништо не е позбито и побисерно од расказот. И ништо не е попространствено и подетализирано од – романот!“ (2022: 11) Но и ќе се навратиме, а некој можеби и првпат ќе прочита прозни текстови „во кои нема што нема, па и по некоја риба од Охрида ќе се најде!“ (2022: 11)

Иван Антоновски

ФРАГМЕНТ ОД „БЕГАЛКА“ НА ИЉОСКИ И ИЗБОРИ ОД „КОНЗЕРВИРАНИ ИМПРЕСИИ“ НА СТЕФАНОВСКИ НА НЕКОЛКУ ЈАЗИЦИ

*По повод јубилеише – 120 години од раѓањето на Васил Иљоски
и 70 години од раѓањето на Горан Стефановски*

На јубилејната, 55. Летна школа, седуммина семинаристи се одлучија да работат на усовршување на македонскиот јазик преку изучувањето, коментирањето и анализирањето на текстови од македонската современа литература. Лекторската настава по литература (напредното рамниште) ја следеа универзитетски професори, литературни преведувачи, културолози и студенти на странски универзитети коишто имаат одлучено да се посветат и на македонистиката.

Конкретно, во групата од седуммина посветеници на изучувањето на македонската литература беа: Ала Шешкен од Руската Федерација, Тејлор Ефтимов од САД, Ѓурѓа Страсоглавец и Соња Должан од Словенија, Александра Стошиќ од Србија, Анамарија Цинеге-Панзова од Унгарија и Кристина Дуфкова од Чешката Република. Оттука, и оваа година групата беше спој од искусни и докажани/етаблирани познавачи на македонската литература и нови имиња кои потврдуваат дека изучувањето на македонското лепословие и/или литературниот превод од македонски јазик им е вистински предизвик на кој се подготвени да одговорат.

Лекторската настава се оствари со користење на новото, второ, дополнето и изменето издание на учебникот „Везилка“ од Весна Мојсова-Чепишевска (Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, 2022), при што имајќи го предвид и интересот на дел од семинаристите за поновите остварувања во современата македонска литература, од одделно значење беа дополненијата на учебникот, вклучително и читанката којашто е составен дел од него, а предизвика дополнителен интерес кај семинаристите. Во текот на наставата, и учебникарскиот дел, и читанката беа поттик за сериозни

исчитувања, а со тоа и за долги, речиси секогаш инспиративни дискусии, коишто неретко продолжуваа и по официјалниот дел од наставата.

Одделно внимание беше посветено на творештвото на Васил Иљоски и на Горан Стефановски, со користење на учебникот и овозможени дополнителни материјали за семинаристите, по повод јубилеите – 120 години од раѓањето на Иљоски и 70 години од раѓањето на Стефановски. По повод јубилејот од раѓањето на Стефановски, се одржа и разговор посветен на неговото творештво, со режисерот Слободан Унковски, со кого неколку децении беа нераскинлив театарски тандем. Со ова, лекторската настава како да беше продолжение на започнатото со Втората зимска школа одржана виртуелно на почетокот на 2022 година, кога наставата по литература во целост беше посветена на Стефановски – и на неговото драмско, и на неговото есеистичко творештво, вклучително и на неговите „Конзервирани импресии“. И тогаш, групата беше спој на етаблирани и нови македонисти, исто вкупно седуммина: Валентина Седефчева од Бугарија, Марија Думба од Грција, Намита Субиото и Соња Должан од Словенија, Зофија Дембовска од Полска, Анамарија Цинеге-Панзова од Унгарија и Кристина Дуфкова од Чешката Република. Па така, дел од семинаристите од Втората зимска школа, приказната за/со Стефановски, на која се надоврза и приказната за/со Иљоски ја продолжија на 55. Летна школа.

Одделно внимание на лекторската настава по литература му беше посветено и на Блаже Конески, во чест на јубилејот 70 години од објавувањето на „ГраMATика на македонскиот литературен јазик“, при што по совладувањето на лекцијата за Конески како нулта точка на македонската култура, на часовите беше остварен и разговор со Весна Мојсова-Чепишевска, на којшто беше овозможена интерактивна дискусија за прашањата и согледувањата коишто кај семинаристите ги поттикна овој нов сегмент на учебникот „Везилка“.

Семинаристите имаа и силен предизвик да преведат фрагмент од драмата „Бегалка“ од Васил Иљоски, со што како да се комплетира предизвикот од Втората зимска школа, кога по свој избор, семинаристите преведуваа по неколку текстови од „Конзервирани

импресии“ од Горан Стефановски, со што преку лекторската настава се остави и трајна трага за одбележувањето на двата јубилеја во рамките на школите на МСМЈЛК при УКИМ во 2022 година.

Во продолжение се дел од преводите на фрагментот од „Бегалка“ од Васил Иљоски од 55. Летна школа и на конзервирани импресии од Горан Стефановски по личен избор на семинаристите од Втората зимска школа. Нека се трајно сведоштво за исчитувањата и посветеноста на семинаристите кои (и) во 2022 година се посветија на македонската литература.

ПРЕВОДИ НА ФРАГМЕНТ ОД „БЕГАЛКА“
НА ВАСИЛ ИЉОСКИ

VASIL ILJOSKI

RUNAWAY

First Act

A gathering place, where young people dance oro on Sundays. The house on the right of Adzi-Trajko, has two stories high with a balcony. In front of the house is a garden. The dense, leafy trees branch out across the high wall of the yard. Along the gate on both sides—benches along the wall. On the left, Sisko's Saloon. In front of the saloon are two old willow trees. The house stands where it can hardly be seen through the dense, looming trees. Left and right are streets.

Festive afternoon. The young people dance sareno oro—girls and guys together, and the elders sit around—they watch and gossip. A few people are in front of the saloon—they drink rakija. The playing of music was heard even before the curtain rises. After the oro is over the girls separate into groups of two or three, they sneak a look at the boys, whisper, and giggle to each other. The boys also glance at the girls, somewhat more freely, giving them certain signs, but all of this carefully to not be noticed by the elders.

First appearance

Lenche, Donka, Dose, Tripko, girls, country-folk, and musicians

Guy 1: (to his friend) What cute little hands Vaska has, soft, soft as cotton!

Guy 2: Her cheeks...they blushed like a rose.

Girl 1: (to her friend) Look at little Malan, with moustache hairs. Like they just sprouted from his face.

Girl 2: And look, look how Dane brushed his hair, looks like a cow licked it.

Girl 3: He put a hundred grams on it. Everything for Persa.

Guy 3: E-e, Gena's sock slipped off.

Guy 4: Vlechivlechka!

Guy 5: A, come on Simke! (winking at her)

Girl 3: Your eye burst, a!

Guy 5: Not my eye, but my heart will burst like a baked chestnut from passion for you. A little chestnut!

Guy 6: You burned me alive, Sevdo! I don't know what to do.

Girl 4: Jump into the well so you can extinguish the pain of your life.

Guy 1: E, Vaske, you don't want to look at me at all!

Girl 4: You are so harsh for watching!

Guy 2: A, Tinke, you destroyed me!

Girl 2: Your open wound destroyed you!

Guy 4: Naca, tonight at the door! Will you come?

Girl 5: If I can steal away.

Dose: (Taking out a purse from pocket, filled with colorful embroidery from beads, full of money, go towards the musicians and looking what kind of effect this will have on Lenche) Again for me, right...

Guy 1: (He appears in front of him) Not right for you, but right for me! Because you had a lot of money, you should always lead the dance?

Dose: E, are you jealous that I have money?

Guy 2: If you didn't have money, you wouldn't even be at the tail end, Dose, nor in the dance at all.

Guy 1: (Pushing him back and gives money to the musicians) You will play for me, or I will pop your drum!

Musician 1: We will play for you, Janko, but let us rest a little, because we work with our soul.

Second appearance

All the current people and Trendo

Trendo: (from far) Sweet boza, sweet-sweet! Iced-cold! Sar-Planina! Come on boys and girls to Uncle Trendo little boza, come on as you are warm from the dancing to get cooled off. Ehh, what a boza it is! Only for girls and for bachelors. (He turns towards the elders). But it is not even for the old (some boys and girls are drinking boza. At this time Trendo

continues). Eh to have it or not, what this boza is! Cold as ice, sweet as honey! Ice-cold, sweet-sweet, as big as Sar Planina! Hey, you boys, wait, and let the girls first.

Guy 1: And you, brother George! – “Saw good girls, so you want them for you...”

Dose: (Goes towards Trendo and whispers trustworthily) Uncle Trendo, go and fill to Lenche, one boza from me.

Trendo: Right away, Dose. (Goes towards Lenche and pours boza). Here you go Lence, it is from Dose.

Lenche: I don't want it, uncle Trendo, I am not thirsty.

Trendo: Well, I already filled it, Lenche.

Lenche: Throw it away.

Donka: No, why waste it? Let me drink it (She drinks the boza).

Guy 1: Hey you Dose, you wasted your chance: Lenche doesn't even want boza from you.

Dose: Eh, what is wrong with you, I am not in a rush! (Dancing oro starts. Dose positions himself next to Lenche. Lenche frowned and turned his head to the other side)

Guy 2: Hey Bosko, where are you?

Guy 3: Hurry, hurry because Dose...

Third appearance

All the current people, Boshko and Sanko

Boshko: (Comes and throws a sharp look at Dose) Here I am.

Guy 1: Come on Boshko! (Like a dancer, he bypasses and cuts in the middle of the dance between Lence and Dose. There is a loud noise of laughing and joking around, while Dose ends up towards the end of the oro between two boys, and Boshko next to Lenche.)

Guy 4: Hey Janko, what have you done to Dose!

Dose: He will see! He will! (While showing off his anger, he leaves, followed by lots of jokes and teasing towards him)

На англиски преводе Тејлор Ефтимов

ВАСИЛ ИЉОСКИ

ПОБЕГУЉА

Први чин

Саборно местѐо где недељом и њразничним данима млади иџрају коло. Десно је висока аџи-Трајкова кућа на два сѝраића, са балконом. Исѝред куће је дворишиће. Гусѝо, разлисѝано дрвеће се шири и ѝреко високе оџраде дворишића. Покрај оџраде, и с једне, и с друџе сѝране дрвених вратиа клиће од зида. Лево се налази Шишкаѝова меана. Исѝред ње две сѝаре, криве врбе. Даље се низ џусѝо дрвеће назирају куће. Лево и десно је улица.

Празнично ѝослеѝодне. Млади иџрају „шарено оро“¹ – момџи и девојке иџрају заједно, а сѝарији су ѝоседали около и џледају. Пар њих ѝред меаном ѝију раџију. Музика се чује још ѝре неџо да се ѝодиџне завеса. Након шѝо заврше оро девојке се раздељују и у џруѝама ѝо две, ѝѝри кришом ѝоџлеђују момке, шаѝуђу, кикођу се. Момџи исѝо ѝако баџају ѝоџледа ка девојкама, мало слободније, дају им извесне знакове, али све ѝо обазриво, да не виде сѝарији.

Прва појава

Ленче, Дока, Досе, Триѝко, девојки, народ и свирачи

Први момак: (Каже свом другу) Их, какве ручице има ова Васка, меке, меке као памук!

Други момак: А тек образе... Расцветали јој се као трендафил.²

Прва девојка: (Каже својој другарици) Гледај га Маланчета, са мустаћима. Само што су му израсли.

Друга девојка: А види, види како је Дане зачешљао косу, као крава да га је зализала.

Трећа девојка: Ставио је сто грама зејтина на њој. Све за Персу.

Трећи момак: Ее, Гени су се свукле чарапе.

Четврти момак: Повлечуља!

Пети момак: А, мори Симке! (Намигнује јој.)

¹ У колу има и момака и девојака.

² Сорта руже.

Трећа девојка: Ух, дабогда ти испало око!

Пети момак: Око неће, али срце ће ми се распрснути као печен кестен за тобом. Ах, кестенче, бре!

Шести момак: Душа ми изгоре за тобом, бре Севдо! Не знам шта да радим.

Четврда девојка: Скочи у бунар, па мртав да се оладиш.

Први момак: Е, Васке мори, нећеш уопште да ме погледаш!

Четврта девојка: Бре, што си мустра за гледање!

Други момак: А, Тинке мори, поједе ме!

Друга девојка: Жива рана те појела!

Четврти момак: Нацо, вечерас на капији! Изаћи ћеш?

Пета девојка: Ако се искрадем...

Досе: (Вадећи из џепа торбицу, извезену шареним везом од бисера, пуну са новцем, иде ка свирачима погледнујући какав ће утисак да остави на Ленче) Опет за мене, ето...

Први момак: (Стаје пред њим) Не ето, за тебе, већ, ето, за мене! Зато што имаш много новца па само ти да водиш коло?

Досе: Е, ћеф ли ти је, ете, зато што имам новца?!

Други момак: Да немаш пара, не би био ни за на реп, Досе, а камоли за коло.

Први момак: (Повлачи га назад и даје новац свирачима) Мени ћете свирати или ћу вам тај гоч пробушити.

Први свирач: Свираћемо ти, Јанко, само мало да се одморимо, зато што душом свирамо.

Друга појава

Трендо: (Још издалека) Слатка бозица, слатка-медена! Хладна-ледена! Шар-планина! Ајде, ајде, момци, ајде девојке, да вам наточи чича Трендо мало бозице, ајде како сте се загрејали од играња. Еее, каква је боза да знате! Само за девојке и бећаре. (Окреће се према старијима.) Али, није лоша ни за старије. (Неколицина момака и девојака пије бозу. Све време Трендо наставља.). Их, што је имам, да је немам! Каква бозица! Хладна као лед, слатка као мед! Хладна-ледена, слатка-медена, Шар-планина ! Еј, чекајте ви бећари, прво девојкама.

Први момак: А ти бата Ђорђија! – „Видеја убаве девојке па оће да су његове ...“³

Досе: (Прилази Тренди и шапуће му поверљиво) Чо-Трендо, ајде наточи, ето, за Ленче једну бозу од мене.

Трендо: Одмах, Досе. (Долази до Ленче и точи бозу.) Узми, Ленче, части те Досе.

Ленче: Нећу, чича Трендо, нисам жедна.

Трендо: Е, па ја сам је већ наточио, Ленче.

Ленче: Проспи је.

Донка: Не, зашто да се направи штета? Дај, ја ћу да је попијем. (Пије бозу).

Први момак: Е, бре Досе. Залудан ти је труд: неће Ленче ни бозу од тебе.

Досе: Бре, што те тебе занима! (Коло почиње, Досе се хвата поред Ленче. Ленче се мршти и окреће главу на другу страну.)

Други момак: Ајде, бре Бошко, где си?

Трећи момак: Брзо, јер се Досе...

Трећа појава

Досадашњи, Бошко и Санко

Бошко: (Долази, стрели га Досета погледом.) Ево ме.

Први момак: Ајде, Бошко! (Као играч он пресиче оро између Ленче и Досета. Стаје гужва, смех и вик, а Досе се нађе близу краја, између двојице момака, а Бошко је до Ленче.)

Четврти момак: Аа, Јанко. Зашто му то направи на Досе.

Досе: Видеће он, видеће! (Одлази док се остали шале и добацују.)

³ Лик који се појављује у народним песмама из Куманова.

Четврта појава

Досадашњи без Досеџа

Прва девојка: Ааа, види је Ленче....

Трећа девојка: Колико се разиграла!

Први свирач: (Прекида са свирањем.) Пауза!

Бошко: Још једна за мене!

Први свирач: Оде време, Бошко, сат одзвони... (Пре тога зазвонио је градски сат.).

Бошко: Само мало.

Први свирач: А, не смемо, Бошко! Доћи ће милиција, па ће нам се свирка обити о глави... Бог да чува. Ајде, опет у недељу... раније... (Одлази са осталим свирачима.).

На српски преводе Александра Стошиќ

VASZIL ILJOSZKI

A SZÖKTETETT LEÁNY

Felvonás

A fiatalok gyülekezőhelye, ahol vasárnap és ünnepeken táncolni szoktak. Jobbra Adzsi-Trajko kétemeletes, erkélyes háza. A ház előtt kert. Sűrű lombú fák ágai hajlanak át a magas falon. A fal tövében kétoldalt, a kapu mellett kőpadok. Balra Sisko vendéglője. Két görbe fűzfa áll a vendéglő előtt. A háttérben házak, amelyek alig látszanak ki a sűrű fák mögül. Balra és jobbra egy-egy utca.

Ünnepi délután. A fiatalok körtáncot járnak – legények és leányok vegyesen, az öregek körben ülnek – rájuk sem hederítenek. Néhányan a vendéglő előtt pálinkáznak. A zene már hallatszik, amikor felmegy a függöny. A tánc végeztével a lányok félrevonulnak, kettesével-hármasával megállnak, szemük sarkából a legények felé tekintgetnek, sugdolóznak, nevetgélnek, a legények ugyanígy a lányok felé sandítgatnak, valamivel szabadabban, jeleket küldenek feléjük, de csak óvatosan, az öregek meg ne lássák.

Első jelenés

Lenka, Donka, Dosze, Tripko, leányok, nép, muzsikusok

Első legény: (a pajtásához) Hűű-ű, ennek a Vaszkának micsoda puha keze van, olyan puha, akár a pamut.

Második legény: Hát még az orcája... Mint a kivirult rózsa.

Első leány: (a barátnejához) Nézd Malancsét, a bajuszával. Épphogy kiserkent neki.

Második leány: Nézz oda, nézd a Dane haját, úgy lefésülte, mintha a tehén nyalta volna végig.

Harmadik leány: Tán egy marék olajat is rákent. S mind a Persza miatt.

Harmadik legény: Aj-jaj, Genának lecsúszott a zoknijja.

Negyedik legény: Ügyetlenke.

Ötödik legény: Hé, Szimka! (A lány felé kacsint.)

Harmadik leány: Bár kiesne az a szemed, te!

Ötödik legény: A szemem nem, de a szívem az meghasad, akár a sült gesztenye, úgy vágyom rád. Jaj, gesztenyécském!

Hatodik legény: Megégetted a szívem, Szevda! Nem tudom, mihez kezdjek.

Negyedik leány: Ugorj a kútba, lelohad a lángod, ha meghólsz.

Első legény: Hej, Vaszka, hát már rám se nézel?!

Negyedik leány: Hát te aztán épp néznivaló példány vagy!

Második legény: Jaj, Tinkám, minek kínzol?

Második leány: Kínoz ám a rosseb!

Negyedik legény: Naca, este a hátsó ajtónál! Eljössz?

Ötödik leány: Ha sikerül kiszöknöm.

Dosze: (Zsebéből gyöngyökkel díszített, pénzzel teli bugyellárist húz elő, a zenészekhez megy, s végig azt nézi, milyen hatást tesz Lenkára). Játsszatok hát még egyet, itt van...

Első legény: (Az útjába áll). Nem ám neked, hanem nekem! Hogy sok a pénzed, azért már a táncot is mindég te diktálod?

Dosze: Hát miért, baj az tán, ha pénzem van?

Második legény: Ha pénzed nem lenne, a sor végére sem lennél jó, nem még táncot vezetni.

Első legény: (Hátrébb taszítja és pénzt nyom a zenészek markába). Énnekem játszatok, vagy kilyukasztom azt a dobot.

Első muzsikus: Játszunk neked, Janko, csak még egy kicsit hadd pihenjünk, mi is érző lelkek vagyunk.

Második jelenés

Az eddigiek és Trendo

Trendo: (Még a távolból) Édes bozaser,⁴ édes-mézes! Hús-jeges! Mint a Sar-planina.⁵ Gyerünk, gyerünk, legények, hajrá, leányok, hadd öntsön nektek Trendo bácsi egy kis bozasert, hogy így kimelegedtetek a táncban. Hej, de jó is a boza! Csakis lányoknak meg legényeknek való. (Az öregekhez fordulva). No meg az időseknek sem válik kárára (Néhány legény és leány bozát iszik. Trendo egész idő alatt folytatja a mondókáját). Heej, mind eladjam, ami csak van, micsoda boza! Hús,

⁴ édeskés, erjesztett, tápláló, hűsítő gabonaital

⁵ a legmagasabb macedón hegység, a nevét (tarka) onnan kapta, hogy még nyáron is havas foltok ékesítik

akár a jég, édes, mint a méz. Édes-mézes, hűs-jeges, akár a Sar-planina. Hé, ti legények, várjatok, elébb a leányoknak öntök.

Első legény: Nézz oda, Gyorgyija bátya! – „Ha szép leányt lát, magának akarja...”

Dosze: (Trendóhoz lép és bizalmasan odasúgja neki). Trendo bá’, menj, önts egy pohárral Lenkának, az én nevemben.

Trendo: Máris, Dosze. (Odamegy Lenkához és bozát tölt neki.) Fogjad, Lenka, Dosze küldi.

Lenka: Nem kérek, Trendo bácsi, nem vagyok szomjas.

Trendo: De hát már kitöltöttem.

Lenka: Öntsd ki.

Donka: Dehogy, miért menne kárba? Add ide, majd én megiszom. (Issza).

Első legény: Hej, Dosze, hiába minden: Lenka még egy bozát sem fogad el tőled.

Dosze: Ugyan mi gondod neked arra! (Kezdődik a tánc. Dosze beáll Lenka mellé. Lenka bosszankodik, elfordítja a fejét a másik irányba.)

Második legény: Hej, Bosko, hol vagy hát?

Harmadik legény: Gyorsan, mert még Dosze...

Harmadik jelenés

Előbbi szereplők, Bosko és Szanko

Bosko: (Jön, majd átdöfi Doszét a tekintetével). Itt vagyok.

Első legény: Gyerünk, Bosko! (Mint a sortánc vezetője, megfordul, és megszakítja a kört Lenka és Dosze között. Kiáltásokkal és nevetéssel kísért kavarodás támad, végül Dosze a sor végére kerül két legény közé, Bosko pedig Lenka mellé.)

Negyedik legény: Ej, Janko, mit műveltél Doszéval!

Dosze: Majd megbánja még! Majd meglátja! (Tüntetően elvonul, miközben mindenki tréfálgozik vele és ugratja.)

Negyedik jelenés

Előbbiek, Dosze nélkül

Első leány: Odanézz, nézd csak Lenkát...

Harmadik leány: Hű, de belemelegedett!

Első muzsikus: (Miután a zene leáll). Állj, ennyi.

Bosko: Csak még egyet, a kedvemért!

Első muzsikus: Lejárt az idő, Bosko, elütötte az órát... (Az imént kongott a toronyóra).

Bosko: Csak egy kicsit.

Első muzsikus: Á, nem, nem lehet, Bosko! Elvisznek a csendőrök, aztán kapunk a fejünkre... Isten őrizz! Gyerünk, majd vasárnap... korábban... (A többi muzsikussal együtt távozik).

На унгарски преводе Анамарија Цинеге-Панзова

VASIL ILJOSKI

UTEČENKA¹ – LENKA KUMANOVANKA²

Jednání první

Místo, kde se v neděli schází mládež a tancuje kolový tanec – oro.³ Vpravo omítnutý zdobný dům adžiho⁴ Trajka, dvoupatrový s balkónem. Před domem zahrada. Větve hustého listnatého stromoví přesahují i přes vysokou zeď dvora. U zdi z obou stran brána s kamennými lavičkami. Nalevo Šiškův hostinec. Před ním dvě staré křivé vrby. V dálce domy, které lze stěží přes husté větvozí zahlédnout. Nalevo a napravo ulice.

Sváteční odpoledne. Mládež tancuje kolový tanec, mladíci a dívky dohromady, starší si posedali okolo a dívají se jinam, neslyšně si mezi sebou povídají, živě gestikulují. Několik jich je před hostincem, pijí rakiji.⁵

Už nějaký čas hudou: klarinet, trubky, šestka a buben „tupanče“. Hudbu je slyšet ještě před zvednutím opony a po zvednutí opony už je oro téměř dotančeno. Po dotancování se dívky oddělují po dvojicích či trojicích a pokukují po chlapcích, šeptají si a chichotají se. Mladíci také

1 Originální název zní Бегалка (Begalka), tedy „девојка која бегает од родителите кај младичот за да се мажи“ (DRMJ), tj. „dívka, která utekla od rodičů k mladíkovi, aby se vdala“. V češtině, pokud je mi známo, žádný takový výraz nemáme. Moravský výraz roba sice český spisovatelka Gabriela Preissová užila s negativní konotací s významem „špatná ženština, odešla od muže a žijící s jiným“ a gazdina roba pak s významem „žena s hospodářem žijící, ale ne jako pravá manželka“ (Ptejte se knihovny), avšak jednak se tento význam slova váže pouze ke hře Gazdina roba, jednak je i tento nový význam přece jen použit pro jiný druh útěku. Zde jsem použila slovo utečenka, které podle SSJČ má význam „kdo odněkud utekl, uprchlík“.

2 Druhý název, pod nímž se hra uváděla, je *Ленче Кумановче*, jedná se o jméno dívky (Lenče ≈ Lenka) a o název města, z něhož pochází (Kumanovo).

3 Оро је „народен танц во кој играчите најчесто фатени за раце се движат во круг“ (DRMJ), tj. „lidový tanec, při kterém se tanečníci nejčastěji drží za ruce a pohybují se do kola“. Skloňují podle vzoru město.

4 Ади в мakedонštíně je „збор што се става пред името за означување дека се работи за човек што бил на ацилак“ (DRMJ), tj. „slovo, které se dává před jméno k označení toho, že se jedná o člověka, který putoval na svatá místa“. V češtině existuje slovo hadži s významem „titul muslima, kt. vykonal pouť do Mekky (hadždž“ (ASCS). V makedonském originále se ale nejedná o muslima (a i slovníková definice neuvádí, že by mělo toto slovo mít pouze tuto konotaci). Proto zde užívám slova adži, jako přepisu makedonského slova do latinky, a skloňuji jej podle paradigmatu hadži (IJP). Přibližně odpovídajícím slovem by snad bylo slovo poutník, ovšem jen ve druhém slovníkovém významu („člověk putující na něj. poutní místo“, SSJČ), a to ne zcela přesně, protože makedonské slovo označuje člověka, který pouť již vykonal (tj. je zpět doma), a české slovo označuje člověka, který takovou pouť právě koná.

5 Ракија је „алкохолен пијалак добиен со дестилација на вино или ферментација на овошен сок“ (DRMJ), tj. „alkoholický nápoj, který vzniká destilací vína nebo fermentací ovocné šťávy“. Skloňují standardně podle vzoru růže.

vrhají pohledy po děvčatech, ale ne tak skrytě, dorozumívají se posunky, ale vše jen tak, aby to neviděli starší.

První výstup

Lenka, Donka, Dose, Tripko, dívky, lidé a hudebníci

První mladík: (svému kamarádovi) Och, jaké ručky má Vaska, heboučké jako samet.

Druhý mladík: Je, a tvářičky... Rozkvetlé jako růžičky.

První dívka: (své kamarádce) Koukni na Malanča – to chmýří pod nosem!

Druhá dívka: A hele, jak si Dane načesal vlasy... jako by ho kráva olízla.

Třetí dívka: Vylil si na ně snad litr pomády. A to všechno kvůli Perse. (napodobuje ji) Dane, chci abys byl jako obrázek, mu říkala.

Třetí mladík: Hele, Gena ztratila botu.

Čtvrtý mladík: Škrpál!

Pátý mladík: A Simko, dušičko... (mrkne na ni)

Třetí dívka: Ať ti nevypadnou oči z důlků!

Pátý mladík: Oči ne, ale srdce, srdce mi pukne jako pečený kaštan z touhy po tobě, srdíčko...

Šestý mladík: Má láska k tobě mě sežehne, Sevdo! Co si počnu?

Čtvrtá dívka: Tak skoč do studny a uhas si to svoje srdíčko.

První mladík: Hej, Vasko, a ty se na mě ani nepodíváš?

Čtvrtá dívka: Copak jsi obrázek, abych se na tebe dívala?

Druhý mladík: Tinko, dušičko, srdce jsi mi ukradla.

Druhá dívka: Stará bába tě okradla!

Čtvrtý mladík: Naco, večer před vrátka – přijdeš?

Pátá dívka: Jestli se vykradu ven...

Dose: (z kapsy vytahuje taštičku, posázenou barevnými korálky, plnou peněz, přichází k hudebníkům a pozoruje, zda to má nějaký efekt na Lenku) Tady... zahrajte mi sólo!

První mladík: (předstoupí před něj) Tobě ne, mně budou hrát! Jen proto, že máš hodně peněz, nepovedeš oro²⁴ vždycky jenom ty!

Dose: Závidíš, že mám peníze?

²⁴ Ten, kdo je na čele ora, má důležitou funkci, je hlavní osobou, podle které se oro tancuje. Takový člověk vede oro, je ороводец, tj. ороводец.

Druhý mladík: Kdybys neměl peníze, nestál bys ani za starou bačkoru!

Dose: Co ti je do toho, hlupáku! (dává peníze hudebníkům) Tady!

První mladík: (strhl ho dozadu a dal peníze hudebníkům) Mně zahrajete, nebo vám rozšlápnu buben.

První hudebník: Zahrajeme ti, Janko, ale nech nás ještě chvilku odpočinout. Hrajeme až do roztrhání těla.

Druhý výstup

Předchozí a Trendo

Trendo: (ještě zdaleka) Sladká boza!²⁵ Sladká – medová! Studená – ledová! Šar planina!²⁶ Pojd'te, chlapci, přistupte, dívky, strýček Trendo vám nalije trochu bozy, jen pojd'te, však jste z tance celí rozehřátí. Ech! Jaká boza! Právě pro dívky a mládence. (otáčí se ke starším) No, ale ani pro staré není špatná. (několik chlapců a dívek pije bozu, Trendo pokračuje) Bozičko, ach, jak by nám bez tebe bylo! Studená jako led, sladká jako med! Studená – ledová, sladká – medová! Šar planina! Počkejte mládenci, nejprve dívkám.

První mladík: A ty, batko Gjorgjija!²⁷ „Viděl krásné dívky...“

Dose: (přichází k Trendovi a důvěrně mu šeptá) Strejčku Trendo, nalij jednu sklenku pro Lenku – ode mě.

Trendo: Hned, Dose. (přistoupil k Lence a nalévá bozu) Vezmi si, Leničko, to je na Doseho účet.

Lenka: Nechci, strýčku Trendo, nemám žízeň.

Trendo: Ale já jsem ji už nalil, Lenko.

Lenka: Vylíj ji.

Donka: Ale ne, proč by měla přijít vniveč? Dej mi ji, já ji vypiju. (pije bozu)

Trendo: Na zdraví, Donko! (potichu) Hlupák, kdo dává, hloupější, kdo nebere.

25 Боза, tedy boza, je „оризентален, безалкохолен, матен пијалак од квасец и пченкарно брашно“ (DRMJ), tj. „orientální nealkoholický zakalený nápoj z kvásku a pšeničné mouky.“ Skloňuji podle vzoru žena.

26 Шар планина, tedy Šar planina, je pohoří nacházející se kolem hranic Makedonie a Kosova.

27 Batko Gjorgjija neboli strýc Gjorgjija je postavou, o které se traduje, že byl z města Kumanovo v Severní Makedonii. Byl to šibal, bohém, užíval si života. Existuje o něm lidová píseň Умреа батко Ѓорѓија, v níž se zpívá, že vše, co viděl, chtěl mít, např. také v této hře: Видеја арне девојке, мори, па сака да с' његове., tj. viděl krásné dívky a chtěl, aby byly jeho.

První mladík: Hej, Dose, to se moc nepovedlo. Lenka se bozy od tebe ani nedotkla.

Dose: A co ty se do toho mícháš, člověče!

Druhý mladík: Ani tancovat s tebou nechce. Tři tance jsi už vedl a ona vedle tebe netancovala ani jednou.

Třetí mladík: A Boško? Jak jen přijde, hned se k němu přitočí.

Čtvrtý mladík: Ten Boško mu ale dává zabrat.

Pátý mladík: Je to chlapák, ten Boško! Když se naštvě, nejsou s ním žádné žerty.

Dose: Toho já se nezaleknu. (začíná hrát muzika, Dose se chytá Lenky, Lenka se zašklebí a odvrací hlavu)

Druhý mladík: Dose, čím dál se od ní budeš držet, tím lépe.

Pátý mladík: A hele, Boško!

Šestý mladík: Boško, kdes byl?

Třetí mladík: Rychle, protože Dose...

Třetí výstup

Předchozí a Boško a Sanko

Boško: (přichází a propichuje Doseho pohledem) Tady jsem.

První mladík: Pojd', Boško! (při tanci rozdělí taneční řetěz mezi Lenkou a Dosem, za šepotu, výskání a smích se Dose nachází na konci ora mezi dvěma mladíky a Boško se dostává vedle Lenky)

Čtvrtý mladík: Janko, copaks to provedl Dosemu!

Dose: Však uvidí, však uvidí! (demonstrativně odchází, vyprovázen bouřlivým smíchem, ba i výsměchem)

Čtvrtý výstup

Všichni kromě Doseho

První dívka: Hele, hele, koukni na Lenku...

Třetí dívka: Jak rozkvetla!

První hudebník: (když přestane hudba) Konec!

Boško: Ještě jednu na mě!

První hudebník: Už nám vypršel čas. Boško, odbila hodina ...
(předtím odbíjejí hodiny na věži)

Boško: Jenom krátkou...

První hudebník: Ne – nemůžeme, Boško! Zavřou nás strážníci, zničí nám nástroje. Bože chraň! Tak zase v neděli... trochu dříve...

(odchází s ostatními muzikanty)

Zdroje použité v poznámkách:

ASCS: Akademický slovník cizích slov. Internetová jazyková příručka (2008–2022). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>

DRMJ: Digitalen rečnik na makedonskiot jazik (2009). SAM97 GmbH. Dostupné z: <http://drmj.eu/>

IJP: Internetová jazyková příručka (2008–2022). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>

Ptejte se knihovny (2004–2014). Praha: Národní knihovna ČR. Dostupné z: <https://www.ptejteseknihovny.cz/>

SSJČ: Slovník spisovného jazyka českého. Internetová jazyková příručka (2008–2022). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>

На чешки преводе Кристина Дуфкова

ПРЕВОДИ НА ИЗБОРИ ОД „КОНСЕРВИРАНИ ИМПРЕСИИ“ ОД ГОРАН СТЕФАНОВСКИ

КОНСЕРВИРАНИ ИМПРЕСИИ ОД ГОРАН СТЕФАНОВСКИ

1

Вероятно все още съм много млад, щом в немите среднощни часове ми се явява необяснимо силно желание да стана от леглото и да тичам, дълго да тичам по заспалите влажни улици.

26

Не ми се иска да загина в катастрофа. Това ще провали всичките ми планове.

27

След лудата пияна нощ махмурливо се тътрим към къщите си и равнодушно отблъскваме погледите на спокойните граждани, които, подути от сън, приключили сутрешното си кафе, тръгват на работа. Въпреки че вече сме уморени и няма да издържим още дълго на крак, изпълнени сме с презрителна гордост.

30

Да беше светът една огромна утроба... щях да я оплодя.

37

Плуването винаги носи освобождаване. Дава ни възможност да потъваме, да се реем, да се гмуркаме, да се превъртаме през глава. При това и освен това оставаме без център, без опора, колкото повече движим ръце и крака, толкова повече се изморяваме. Значи, свободата в плуването е обикновена заблуда.

39

Когато със страхопочитание влизаме в манастир, който безгрижно е надживял вековете и най-вероятно ще надживее и нас, чувстваме, че не правим достатъчно, за да оправдаем своето съществуване. Не

знаем какво точно трябва да свършим, но знаем, че трябва да го сторим на всяка цена, и възможно по-бързо.

50

Тежко̀ им на онези, които продължават самодоволно да кимат с глава, сякаш напълно са си изяснили някоя окончателна истина.

63

Младо момиче свири на пиано, в абсолютна тишина, пред концентрирана образована публика. Не ѝ е лесно. Откога чака да ѝ се подхлъзне някой пръст, някъде най-после да сбърка, вече започва да ѝ става непоносимо напрежението във въздуха.

90

В театъра всичко е ясно, кой какво прави, кой какво и как го казва. Тук е хаос и всички говорят един през друг.

93

Трудно е да се говори с други хора, които отнякъде са придобили погрешното убеждение, че сме умни и сериозни. Начинът, по който ни гледат и слушат, ни създава непреодолимо желание да се правим пред тях на пълни идиоти.

96

Всички се преструваме на маратонци, но всеки в стомаха си чувства колко може да пробяга, докъде му е дадено да стигне.

101

Край мене предателства и убийства, палежи, кланета и сиромашия, мъка и смърт, неправда и безумство, и самоубийства. Аз спокойно си седя и мълча, и пиша консервирани импресии.

На бугарски преведе Валентина Седефчева

ΓΚΟΡΑΝ ΣΤΕΦΑΝΟΒΣΚΙ

ΚΟΝΣΕΡΒΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

101

Γύρω μου προδοσίες και δολοφονίες, εμπρησμοί, σφαγές και φτώχεια, ταλαιπωρία και θάνατος, αδικίες και παραφροσύνη και αυτοκτονίες. Εγώ ατάραχα κάθομαι σιωπώ και γράφω κονσερβοποιημένες εντυπώσεις.

3

Πριν μερικές μέρες, ποιος ξέρει πόσον καιρό μετά, πέρασα ξανά από το παλιό καλό γυμνάσιο, για να συναντηθώ με έναν από τους κλητήρες με τον οποίο πίστευα ότι με έδεναν όμορφες αναμνήσεις. Απόρησα, όταν ακόμη με την είσοδό μου, χωρίς να με χαιρετίσει, μου είπε ότι μοιάζω με άνθρωπο του δάσους.

96

Όλοι κάνουμε πως είμαστε μαραθωνοδρόμοι, μα ο καθένας στο στομάχι του ξέρει ακριβώς πόσο μπορεί να τρέξει, μέχρι πού του έχει δοθεί να φτάσει.

39

Όταν με δέος μπαίνουμε σε μοναστήρι, που ανέμελα επέζησε των αιώνων του και πιθανώς θα μας ξεπεράσει και μας, νοιώθουμε ότι δεν κάνουμε αρκετά για να δικαιολογήσουμε την ύπαρξή μας. Δεν ξέρουμε τι ακριβώς πρέπει να κάνουμε, αλλά ξέρουμε ότι αυτό επιβάλλεται να το κάνουμε με κάθε κόστος και, κατά προτίμηση, όσο το δυνατόν συντομότερα.

На грчки преводе Марија Думба

GORAN STEFANOVSKI

ZAKONSERWOWANE IMPRESJE

3

Kilka dni temu, kto wie po jak długim czasie, wstąpiłem znów do starego dobrego liceum, żeby zobaczyć się z jednym z portierów, z którym, jak wierzyłem, łączą mnie dobre wspomnienia. Zdziwiłem się, gdy już na wejściu, bez powitania, powiedział mi, że wyglądam jak człowiek lasu.

12

Nie jesteście pewni, czy naprawdę chcecie kupić to, po co weszliście do sklepu. W swoim wnętrzu zaklinacie sprzedawczynię, aby odmówiła obsłużenia was, aby was ostrzegła, że na darmo stracie tyle pieniędzy. Ona jednak złośliwie się uśmiecha i najwyraźniej uważa was za dobrego klienta.

17

Jeśli przychodzimy do ludzi z niezapowiedzianą wizytą, gdy patrzą przez okno i chcą być całkiem sami, poddajemy w wątpliwość ich równowagę. Wręcz naruszamy ją poważnie, gdy zaskoczmy ich w momencie zupełnej prywatności, kiedy, na przykład, leżą się skrycie lub zamykają się w pokoju i tańczą jak w balecie.

46

Po bogatej kolacji, urządzonej na twoją cześć z powodu czekającej cię wielkiej podróży, serdecznie żegnasz się z dobrymi przyjaciółmi-gospodarzami i opuszczasz ich dom. Oni jak gdyby zbyt pośpiesznie zamykają drzwi za tobą, już, naturalnie, pochłonięci własnymi problemami. Teraz musisz odjechać, odsiedzieć tam, dokąd wyruszyłeś, tyle, ile ci zapisano, i jedynie w ten sposób zasłużyć na tę pożegnalną wieczerzę oraz uzyskać prawo do ponownego pojawienia się na ich progu. Powoli się oddalasz i zazdrościsz wszystkim, którzy są w domu i nie muszą podróżować.

48

Wielokrotnie utwierdzamy się w przekonaniu, że to wielkie oczekiwanie nie jest bezcelowe, że zawiera w sobie jakiś ukryty sens i gdzieś tworzy jakąś, korzystną dla nas, równowagę. Albo tak jest, albo popełniamy fatalny błąd.

91

Gniewaliśmy się na pewnego człowieka, lecz gniew wylaliśmy na tego, kto przypadkiem znalazł się w pobliżu. Trochę nam ulżyło, ale teraz ten przypadkowy człowiek nie rozumie, co się stało. Sprawa jest więc lekko skomplikowana.

На полски преведе Зофија Дембовска

GORAN STEFANOVSKI

KONZERVIRANI VTISI

1

Najbrž sem še vedno zelo mlad, če me ob nemih nočnih urah pograbi nerazložljivo močna želja, da vstanem iz postelje in tečem, dolgo tečem po spečih, vlažnih ulicah.

101

Okrog mene izdaje in umori, požigi, poboji in revščina, trpljenje in smrt, nepravilnost in norost in samomori. Jaz mirno sedim in molčim in pišem konzervirane impresije.

На словенечки преведе Намита Субиото

i A Macedonian dance where people hold hands and dance in a circle to folk music.
ii A thick, brown drink made from fermented grains, usually drunk with sweets.

GORAN STEFANOVSKI

KONZERVIRANI VTISI

22

Prav tistega prelepega metuljčka, ki smo ga zjutraj občudovali na izletu na polju, zvečer hladnokrvno ubijemo, ker je priletel v sobo in se zaletava v stene, nas straši in nam ne da spati. Tako je tudi prav!

32

Na primer nocoj – sem ploskal, ne zato, ker bi mi bila predstava posebej všeč, temveč zato, ker sem hotel, da bi bilo igralcem lepo.

На словенечки преводе Соња Должан

GORAN STEFANOVSKI

KONZERV LENYOMATOK

5

Már tíz órája várok rá, és ő még mindig nincs sehol. Ha tudnám, hogy eljön, egyáltalán nem várnám.

7

A pillanatnak azon töredékeiben, amikor elfog az érzés, hogy az élet mégiscsak szép, muszáj odafordulnom valakihez, és mondanom neki valamit. Általában egy járókelőt kérdezek meg, mennyi az idő.

На унгарски преводе Анамарија Цинеге-Панзова

GORAN STEFANOVSKI

KONZERVOVANÉ IMPRESE

1

Pravděpodobně jsem ještě příliš mladý, že za těch mlčenlivých půlnočních hodin dostávám nevysvětlitelně silné nutkání vstát z postele a běžet, dlouho běžet, těmi ospalými vlažnými ulicemi.

3

Před několika dny, po kdovíjak dlouhé době, jsem vešel do starého dobrého gymnázia, abych se viděl s jedním ze školníků, s nímž mne, jak jsem doufal, pojily hezké společné vzpomínky. Byl jsem překvapený, když mi už při vstupu, aniž by mne pozdravil, řekl, že vypadám jako lesní muž.

4

Ti lidé, které pozoruji, snaže se zapamatovat rysy jejich tváří, tudy projdou dnes večer určitě ještě třikrát, a já si už ani nevzpomenu, že jsem je kdy viděl.

5

Čekám už deset hodin, a ona nejde. Kdybych věděl, že přijde, vůbec bych na ni nečekal.

7

V těch zlomcích sekundy, kdy mne zachvátí myšlenka, že život je i tak krásný, musím za každou cenu někomu něco říci. Obvyčejně se ptám kolemjdoucích, kolik je hodin.

8

Když někdy, ve chvíli, kdy jste sami, se vám zničehonic a bezdůvodně před očima zhmotní obraz z minulého léta, na kterém je ona, a celé tělo vám prostoupí teplo a žíly vám nabobtnají, že už se nemůžete ani nadechnout, nejlepší je tichounce vykřiknout a popoběhnout dvacet kroků. Uvidíte, jak se s každým krokem stáváte většími. To vše trvá jen krátce a samozřejmě je možné jen za předpokladu, že jste pevně přesvědčeni o tom, že i ona současně, někde, cítí totéž.

10

Už potřetí porušujete předsevzetí, že nebudete nic dělat, dokud se vám neozvou oni, a roztřeseným rukopisem píšete krátký, téměř prosebný dopis těm, kteří pro vás hodně znamenají a kteří se vám už dlouhou dobu z bůhvíjakých důvodů neozvali.

11

Ačkoliv byste bez té knihy, kterou vám prodavačky odmítly dát stranou a kterou byste si byli před chvílí i koupili, byli-li byste měli dostatek peněz, mohli přežít a ačkoliv knihkupectví brzy zavírá, takže to pravděpodobně nestihnete, stejně neutěšeně běžíte večerním davem a ani se neosmělíte myslet na to, co by se stalo, kdybyste zůstali bez ní.

12

Nejste si jisti, že si opravdu chcete koupit to, pro co jste do obchodu přišli. V duchu zařikáváte prodavačku, aby vás odmítla obsloužit, aby vás přesvědčila, že je zbytečné takhle utrácet tolik peněz. Ale ona se ďábelsky usmívá a očividně vás považuje za dobrého zákazníka.

20

Z lehkého, strašidelného snu tě proberou vzdálené hlasy. Vlak už kdovíjak dlouho stojí v nějaké prázdné stanici, v neurčené době. V tmavém a vydýchaném kupé s otevřenými ústy spí cestující. Nevadí ti, že nemůžeš spát, ale proč se vlak nehýbe, proč tě nepřibližuje kýženému cíli?

21

Pojídání třešní se vždycky začíná ostražitým vybíráním plodů nejučnějších, nejčervenějších a nejzralejších. Končí se třešněmi nažloutlými, červivými a ošklivými, které předtím nejen že nám nestály ani za pohled, ale nechybělo málo a byli bychom je vyhodili.

22

Téhož nádherného motýla, kterého zrána obdivujeme nad polem, večer chladnokrevně zabíjíme, protože se nám vetřel do bytu a plácá se ode zdi ke zdi, ruší nás a nenechá nás spát. Dobře mu tak!

25

Konečně, po dlouhých měsících, držíme ve svých rukách naprostou rovnováhu, všechny elementy jsou spojeny v dokonalé harmonii. A brzy

něco drobného a nepředpokladatelného, třeba rozhovor po telefonu, nás odmrští do nových dlouhých měsíců.

26

Nechtěl bych zemřít při dopravní nehodě. To by mi zničilo všechny mé plány.

28

Pozdní večer. Jsme už hodně ospalí. Tupě zíráme na nepřečtené knihy v policích knihovny. Protože nechceme znovu rozečíst knihu, kterou nedočteme, pokrčíme rameny a jdeme do postele. Světlo zhasínáme našťvaně, jako bychom tím snad obelhali své svědomí.

29

Za zimních nocí, když je příliš chladno na procházku a příliš nedýchatelně v přetopeném pokoji, když je příliš pozdě na práci a příliš brzy jít spát, vše vypadá jako těžkopádná příprava na hru, jejíž premiéru, jak to tak vypadá, nikdy nevidíme.

30

Necht' je svět velkým lůnem... a já jej oplodním.

31

Všechno to, co mi tu vykládáš a vysvětluješ, dávno velmi dobře vím. Neposlouchám tě. Celou dobu přemýšlím, jak bychom mohli být spolu nějakým tišším způsobem.

32

A například včera – tleskal jsem ne proto, že by se i představení nějak zvlášť líbilo, ale proto, že jsem chtěl, aby bylo hercům příjemně.

33

Hrajeme fotbal. Někdo z protihráčů špatně nasměroval míč na protější dům a rozbil okno. Vyběhl rozlícený majitel. A rovnou ke mně, dívaje se mi přímo do očí.

34

Průvodčí po tobě chce lístek, rezervovaně až mrzutě ho kontroluje, pokývá hlavou, zamumlá děkuji a odejde. Jsi šťastný, že nebyl ani chvíli na pochybách o oprávněnosti tvé cesty a nedělal žádné problémy, které by tě kompromitovaly v očích tvých rezervovaných spolucestujících, kteří očividně čekali jen na to.

38

Tajemství, které jsme mohli slyšet jen pod podmínkou, že to nikomu neřekneme, neprozradíme ne díky své silné vůli, ale díky temnému uspokojení, které nacházíme v oddalování naší zrady.

41

Co je to za přitažlivou sílu, že když jdu kolem dětí, které si hrají s míčem, pravidelně se mi mezi nohy zapletou jak děti, tak i míč?

43

Problémem není to, že nemůžeme být tím, čím nejsme, ale to, proč zcela nejsme tím, čím předpokládáme, že jsme.

44

Tak toužebně očekáváme zazvonění zvonku, až i on sám pocítí naši touhu a najust nezazvoní. Víme, že se nad námi smiluje, jen pokud na moment přestaneme myslet na něj a na toho, kdo má přijít. Ale to, bohužel, teď nezvládneme.

51

Někdo zabořil prst do hlubokého a měkkého těla naší duše a nám je těžko.

53

V početné hlasité společnosti se už potřetí tichý a zmatený člověk decentně pokusil něco říct. Buď ho neposlouchají, nebo mu nenaslouchají. Jen já ho úporně sleduji a čekám, co bude říkat dál. Jsem mu ku prospěchu, nebo ne?

55

Soucítíme jen s takovou cizí bolestí, která je současné i naší bolestí. To už ale není soucit, jen sebelítost.

58

Vždycky když se letadlo, v němž letím, naklání na jednu stranu, nakloním se na tu druhou, protože věřím, že tak udržuji rovnováhu.

61.

Přiznávám, že jsem tenkrát udělal chybu, to už je však tak dávno a od té doby se chovám příkladně. Tobě to ale není dost a stále po mně vyžaduješ vysvětlení tehdejšího prohřešku.

63.

Mladá dívka hraje na klavír, do absolutního ticha, před soustředěných publikem. Není jí lehké. Každou chvíli čeká, že jí sklouzne některý z prstů, že konečně něco splete, napětí ve vzduchu už je pro ni nesnesitelné.

64.

Dnes se mnou nic není. Celý den sedím na kraji židle a koukám před sebe. Nic nedělám. Jednoduše jsem v pohotovosti.

65.

Hudba nás celý večer dráždí a plní nás planými nadějemi, že vše možná bude dobré.

68.

Sportovci alespoň vědí, kde je jejich start a cíl.

69.

Ticho. Strašné ticho. Nikdo ani nekýchl, abych mu řekl – na zdraví.

71.

V zrcadle se poznáváme bez problémů. A ve světě?

77.

Když někomu nabízíme rakiji a on znechuceně a zdvořile odmítá, může to znamenat dvě zcela rozdílné věci: buď nesnáší alkohol, nebo včera v noci byl tak opilý, že teď i z pomyšlení na pití je mu na zvracení.

81.

Budím se a vidím špičku svého nosu. Nepochybně jsem ještě tady. Musím vstát. Neexistuje nikdo, kdo by vstal namísto mě. Nikdo jiný nemůže namísto mě žít.

82.

Děti se nejprve snaží napravovat chyby svých rodičů a potom, když zjistí, že to je nemožné, snaží se je alespoň neopakovat.

83.

Stále dokumentujeme sami sebe. Plníme památníky, píšeme deníky, sbíráme fotografie. Jako bychom nakonec předkládali bohu svůj poslední účet.

88.

Stačí mi, že se snažím sesbírat střepy lahve od oleje, která se mi rozbila uprostřed ulice a zamastila mi kalhoty. Notak, kolemjdoucí, na co zíráte?

89.

Už zdálky vypadá dokonale. Chůze, oblečení, stavba těla, vše je bezkonkurenční. Zpomaluji krok, docházím k ní a hledám chybu. Díky bohu, má trochu křivý nos. Co bych dělal s dokonalostí?

90.

Na divadle se ví, kdo co dělá, kdo co jak říká. Ale tady je chaos, mluví jeden přes druhého.

94.

Děti, které zahodí hračku, kterou jste jim podali, a hned začnou plakat, abyste jim ji podali znovu, indikují celkovou situaci lidstva.

96.

Všichni se tváříme jako maratonci, ale v žaludku každý z nás cítí, jak hodně může uběhnout a jak daleko se může dostat.

На чешки преведе Кристина Дуфкова (Kristýna Dufková)

АДРЕСАР НА УЧЕСНИЦИТЕ НА 55. ЛЕТНА ШКОЛАНА МСМЈЛК ПРИ УКИМ

ГЕРМАНИЈА

Александар Мајер
студент
alexandar.maier97@gmail.com

ГРЦИЈА

Кристина Флора
докторанд
christinaflorapk@gmail.com
Марија Думба
професор
mdoumpa@hotmail.gr
Фотиос Сионис
студент
fotissionis00@gmail.com

ИТАЛИЈА

Марко Дориго
професор на Филозофскиот факултет во Љубљана
marco.lajnar@gmail.com

ПОЛСКА

Александер Једришчак
студент
olek.jedrzychczak@onet.eu
Ана Гурка
студентка
anna.eleonora.gorka@gmail.com
Артур Ивински
студент
arturivinskii@gmail.com
Ивона Лучкув
лингвист
luczkow.iwona@gmail.com
Кажимјера Туркот
студентка
kazimiera.turkot@gmail.com
Марија Стришевска

професорка на Филолошкиот факултет во Вроцлав

maria.avaria@gmail.com

Миколај Зараѓи

студент

zaradzkimikon@gmail.com

Павел Пјетрашек

студент

pawel.pietraszek@student.uj.edu.pl

РЕПУБЛИКА КОРЕЈА

Чо Хери

студентка

chohaeri13@naver.com

Чон Гахјон

студентка

jun981017@naver.com

РОМАНИЈА

Дениса Елена Бербече

студентка

denisa.berbece@yahoo.com

РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА

академик Ала Шешкен

професор – Универзитет „Ломоносов“ во Москва

asheshken@yandex.ru

Анастасија Мосинец

професор на Универзитетот во Санкт Петербург

anastasiamos@gmail.com

САД

Тејлор Ефтимов

професорка

1318 164 PL NE, Bellevue, WA 98008 USA

eftimov@uw.edu

СЛОВАЧКА

Вероника Голдињкова

студентка

veronica.goldinakova@gmail.com

Људмила Червена

студентка

ludmila.cervena2@gmail.com

СЛОВЕНИЈА

Вероника Лисјак
студент на Филозофскиот факултет во Љубљана
lisjakveronika@gmail.com
Ѓурѓа Стросглаец од 17.8. до 31.8
професорка
durda.strsoglavec@guest.aarnes.si
Јасна Видиниќ
студентка
jasna.vidinic@student.um.si
Мира Крјанц Ивиќ
професорка
Mira.krajnc@um.si
Соња Должан
професорка
sonja.dolzan@gmail.com
Хана Подјед
студентка
hana.podjed@gmail.com

СРБИЈА

Александра Стошиќ
студент - Филозофски факултет во Ниш
aleksandrastosicd@gmail.com
Ѓорѓе Геновиќ
професор по српски јазик
genovic94@gmail.com
Марија Ивановиќ
студентка
m.ivanovic-1750@filfak.ni.ac.rs
Мартина Сеизовиќ
студентка на Филозофскиот факултет во Љубљана
martinaseizovic@gmail.com
Милан Мазињанин
студент
milannebula66@gmail.com
Тамара Рахимик
студентка
tamara.rahimic@gmail.com

ТУРЦИЈА

Доѓукан Кахвеџи

студент

kahvecidogukan@gmail.com

Сила Екин

студент на Истанбулскиот универзитет

ekinnsila@gmail.com

Филиз Чолмекчиоглу

асистентка на Универзитетот во Анкара

filizcolmekci@hotmail.com

Хабиб Бардаќи ќе дојде на 17 август и ќе седи или до 30.8 или до 31.8

студент на Истанбулскиот универзитет

habip.bardakci@outlook.com

Џејлин Ширин

студентка

cylnsirin@hotmail.com

Шевал Селфи

докторантка

sevvalseyfi110@gmail.com

УНГАРИЈА

Анамарија Цинеге-Панзова

преведувач

czienge.panni@gmail.com

Ботонд Иштван Наџ

студент - Универзитет „Етвеш Лоранд“ во Будимпешта

Botondnagy02@gmail.com

Богларка Ева Фодор

студентка

fodorbogyi@gmail.com

Мате Немет

студент

nemethmate20010317@gmail.com

ФРАНЦИЈА

Гаел Лекок

професорка по музика

gaelle.lecog@orange.fr

Даниел Нестороски

14 Cour Du Liégar 75013 Paris

Оријан Абруги

студент

orianne.abrougui@gmail.com

ХРВАТСКА

Ана Мариќ

студентка

ana.maric0207@gmail.com

Владимир Немчиќ

студент

vladimir.nemcic@hotmail.com

Ивана Катана

студентка

katanaivana@gmail.com

Луција Тогонал

студентка

lucija.togonal@gmail.com

Михаела Матешиќ од 17 август до 30.8.2022 г.

професорка

mihaela.matesic@ffri.uniri.hr

ЧЕШКА РЕПУБЛИКА

Јана Шарлејова, студентка

j.sarlejova@seznam.cz

Кристина Дуфкова

професорка

kristyna.dufkoeacva@seznam.cz

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје

811.163.3(062)

821.163.3(062)

930.85(497.7)(062)

LV Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик,
литература и култура (55 ; 2022 ; Охрид)

LV летна школа на меѓународниот семинар за македонски јазик,
литература и култура : Охрид, (17.8 -2.9.2021 година) / [редакциски
одбор Ордан Чукалиев ... и др.]. - Скопје : Универзитет „Св. Кирил и
Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и
култура, 2023. - 199 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-9989-43-492-1

а) Македонски јазик -- Собири б) Македонска книжевност -- --
Собири в) Македонија -- Културна историја -- Собири

COBISS.MK-ID 60710917

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

Бул. Гоце Делчев Бр. 9, 1000 Скопје,
Република Северна Македонија

Т: +389 2 3293 293
Ф: +389 2 3293 202
www.ukim.edu.mk



Република Северна Македонија
Министерство за култура

